

”Vi er et lite land, men vi er et stolt folk”

- En analyse av talen som retorisk kommunikasjon etter 22.juli,
og en undersøkelse av dens retoriske resepsjon og reise

Åse Marie Bernes

Masteroppgave i medievitenskap

Institutt for informasjons- og medievitenskap

Universitetet i Bergen

Høst 2014

Forord

Da jeg for et år siden begynte å skrive på denne masteroppgaven, forstod jeg ikke riktig at den faktisk ville bli ferdig en dag. Jeg har tidvis hatt et elsk-hat forhold til den, og den har gitt meg både hodepine og dårlig samvittighet mer enn en gang. Nå, når siste punktum er satt og prosjektet avsluttes, føler jeg meg mest av alt privilegert som har fått denne muligheten til å fordype meg i et fag som jeg interesserer meg sterkt for. Det er med et visst vemod jeg konstaterer at min tid som student er forbi- hvert fall for denne gang.

At jeg kom i mål med dette prosjektet, er imidlertid ikke bare min egen fortjeneste.

Takk til min tålmodige, optimistiske og ikke minst kunnskapsrike veileder Jens Kjeldsen. Jeg har satt stor pris på konstruktive og oppmuntrende veiledninger gjennom hele prosessen.

Takk til min fine lille Emina, som selv på de mørkeste dager løper rundt og sprer lys og glede, og takk til mamma som så ofte har løpt etter henne, slik at jeg har kunnet sitte stille og skrive.

Takk til pappa, som alltid oppmuntret og heiet på meg. Jeg savner deg.

Det siste og det største takket går til min kjære Kyrre. Dette hadde ikke gått uten deg.

Bergen, 1.desember 2014

Innholdsfortegnelse

Del 1 Innledning og den retoriske situasjonen

1.1 Innledning til problemområdet og problemstilling.....	5
1.2 Oppgavens gang.....	6
1.3 Retorikkens relevans –før og nå.....	7
1.4 Den retoriske situasjonen.....	11
1.5 Påtrengende problem, publikum og retoriske vilkår.....	12
1.6 Kritikk av Bitzer.....	14
1.7 Situasjonsanalyse: 22.juli som retorisk situasjon.....	15
1.7.1 22.julis påtrengende problem.....	17
1.7.2 22.julis retoriske publikum.....	21
1.7.3 22.julis retoriske vilkår.....	21
1.8 22.juli – Talen som respons.....	22

Del 2 Analyse

2.1 Identitet i talene.....	24
2.1.1 Kenneth Burke om identitet.....	24
2.1.2 The second persona.....	25
2.1.3 Michael Calvin McGee.....	27
2.2. Den konstituerende retorikk.....	29
2.3 Teoriene i analysen.....	30
2.4 Konstitueringen av ”Det norske folk”.....	30
2.5.1 Det norske folk er opptatt av samhold og fellesskap.....	32
2.5.2 Det norske folk er engasjerte, uredde og handlekraftige.....	35
2.5.3 Det norske folk er forkjempere for demokratiet.....	37
2.5.4 Mer åpenhet, mer demokrati som nasjonal topos.....	39
2.6 Historiske referanser i talene.....	42
2.7 Andre mulige tilnærminger.....	45
2.8 Faglig oppmerksomhet.....	45

Del 3 Resepsjon

Resepsjonen av talene.....	47
3.1 Metoden.....	47
3.2 Resepsjonen.....	49

3.2.1 Fokus på Stoltenbergs lederegenskaper.....	49
3.2.2 Fokus på ofrene.....	55
3.2.3 Fokus på fremtiden og demokratiet.....	57
3.2.4 Fokus på det kroppslige og ikke-verbale.....	58
3.3 Mer åpenhet, mer demokrati.....	60
3.3.1 Mer åpenhet, mer demokrati etter terrorangrepet.....	60
3.3.2 Mer åpenhet, mer demokrati -2012.....	62
3.3.3 Mer åpenhet, mer demokrati -2013.....	68
3.3.4 Mer åpenhet, mer demokrati -2014.....	69

Del 4 Oppsummering

Oppsummering og konklusjon.....	71
4.1 Den moderne talen.....	72
4.2 Det konstituerte publikum.....	73
4.3 Mer åpenhet, mer demokrati – Et nasjonalt topos?.....	74
4.4 Mer åpenhet, mer demokrati –Folket som myte?.....	74
4.5 Veien videre.....	75

Litteraturliste.....	76
-----------------------------	-----------

Andre kilder.....	78
--------------------------	-----------

Vedlegg

1) Et budskap fra hele Norge.....	81
2) I dag er det tid for sorg.....	82
3) Mer åpenhet, mer demokrati.....	84

Del 1

1.1 Innledning til problemområdet og problemstilling

Min personlige interesse som danner bakgrunnen for denne masteroppgaven er todelt. På den ene siden står interessen for retorikken og talekunsten, som på mange måter kan hevdes å være et fag som er konstant i endring og tilpassing til de moderne medier vi omgir oss med i dag. På den andre siden står mine personlige erfaringer og erindringer i timene og dagene etter 22.juli. Et av de sterkeste minnene jeg har fra denne tiden, er minneseremonien og fakkeltoget på Torgalmenningen i Bergen den 25.juli. I striregn og med en ulmende fakkeltok jeg følge med flere tusen andre bergensere gjennom byens gater. I ettertid har jeg tenkt mye på dette, fordi måten jeg reagerte på terroren, og særlig måten jeg handlet på *etter* terroren ikke er helt likt slik jeg på forhånd kunne forestilt meg at jeg ville gjort – jeg var ikke helt ”meg selv”. Jeg husker maktesløsheten, angsten og sjokket jeg følte da omfanget av terroren ble kjent, og jeg husker hvor beroligende statsministerens ord virket på meg da jeg så talene direktesendt på tv. Summen av disse interessene, hendelsene og erfaringene danner bakgrunnen for denne oppgaven: Jeg ønsket å finne ut mer om hvilken funksjon og betydning Stoltenbergs taler hadde i tiden etter 22.juli.

Som utgangspunkt for oppgaven laget jeg derfor problemstillingen:

Hvordan ble talen brukt som retorisk kommunikasjon etter 22.juli?

Jeg ville altså se nærmere på hvordan Stoltenbergs taler grep inn i den situasjonen Norge befant seg i 22.juli. For å kunne si noe om hva en tale er i dag, kan man ikke bare se på talen som en avgrenset tekst og ytring, man må også se på resepsjonen. For å få en større forståelse av talene som retorisk kommunikasjon, ønsket jeg derfor også å finne ut hvordan andre medier forholdt seg til dem, og utarbeidet et underspørsmål til:

Hvordan ble Stoltenbergs taler etter 22.juli behandlet og videreformidlet i landets papiraviser?

Oppgaven behandler til dels forholdet mellom den antikke og moderne retorikken, med et konkret utgangspunkt, som stammer fra Kenneth Burke. Han hevdet skillet mellom ”den gamle retorikken” og ”den nye retorikken” kunne konkretiseres ned til at ”Hovedinnholdet i den gamle retorikken var overtalelse og hovedinnholdet i den nye retorikken er identifikasjon.” Det er altså identitet som danner grunnlag for analysedelen i oppgaven.

1.2 Oppgavens gang

Oppgaven er delt inn i fire deler:

I del en ser jeg nærmere på den retoriske situasjonen som oppstod umiddelbart etter 22.juli. Som retorisk bakteppe vil jeg innledningsvis se på teori rundt retorikk i det moderne mediesamfunnet, og Bitzers teori om *den retoriske situasjonen*. Videre overfører jeg teorien om den retoriske situasjonen til 22.juli, for å kunne si noe om hvilke problemer som oppstod etter terrorangrepene. Dette for å få en større forståelse av hva det var talene egentlig skulle bidra med i den situasjonen Norge befant seg i etter terroren.

I del to ser jeg nærmere på hvordan Jens Stoltenberg gjennom talene som retorisk kommunikasjon løste noen av de utfordringene som jeg i del en identifiserte at han som landets leder stod over i tiden etter terroren. Her har jeg valgt å se på de tre første talene som han holdt etter angrepet:

Et budskap fra hele Norge (Jens Stoltenberg, 22/7)

I dag er det tid for sorg (Jens Stoltenberg 24/7)

Mer åpenhet, mer demokrati (Jens Stoltenberg 25/7)

I del tre vil jeg se på hvordan mediene behandlet disse talene. Som avgrensning har jeg valgt å se på hvordan resepsjonen av talene var i landets papiraviser. Hvordan ble talene rekonstruert i avisene? Hvilken deler av talene valgte avisene å fokusere på? Hvilke sitater av talene ble brukt i artikler og kommentarer, og i hvilken kontekst ble de nevnt?

I del fire oppsummerer jeg oppgaven, og drøfter hvilke svar den gir til problemstillingen.

Del en av oppgaven fokuserer altså på hva situasjonen krevde, del to fokuserer på hva som faktisk ble sagt, og del tre sier noe om hvordan fragmenteringen av disse talene var etter de ble holdt.

Denne masteroppgaven er altså en retorisk analyse. Men man kan ikke forstå retorikken som fag, uten å forstå dens historie. Man kan heller ikke forstå hvilke utfordringer den moderne retorikken står ovenfor, om man ikke vet hva den antikke arven innebærer. I den neste delen ser jeg derfor nærmere på dette.

1.3 Retorikkens relevans -før og nå

Retorikken som fag har eksistert i omkring 2500 år, og blir regnet som en av de tre originale kunster i den vestlige kultur. Den måten vi definerer retorikken , og tenker om den i dag, har røtter i måten de definerte og tenkte om den på i antikken. For å kunne forstå de forutsetninger og utfordringer retoriske ytringer møter i dag, må man også kunne forstå retorikkens historie.

Retoriker Barry Brummet hevder at noe av det som er enestående med retorikken, er de mange ulike måtene den har blitt definert på gjennom århundrene. (Brummet 2014:5). Gjennom tidene har retorikken både blitt sett på som noe man selv *gjør*, og som et fag, et studie av det noen andre gjør. Roland Barthes hevder at retorikken som metaspråk (hvor gjenstand for språket er ”talen selv”) gjennom tidene har innbefattet flere praksiser som har eksistert samtidig, eller fulgt etter hverandre: En *teknikk* , en kunst i ordets klassiske betydning: kunsten å overtale. En *undervisning*, hvor denne kunsten tidlig ble trukket inn i undervisningsinstitusjoner. En *vitenskap*, som en observasjon av språkets effekter. En *moral*, som skal overvåke – tillate og forby, det emosjonelle språkets avvik. En *sosial praksis*, som man så særlig i antikken hvor de herskende klassene skulle sikre seg eiendomsrett over talen, og til sist; en *ludisk praksis*, en latterliggjørelse av retorikken. (Barthes 2009:13). Selv om ikke alle vil være enig med Barthes i denne inndelingen, viser det likevel hvor vanskelig det kan være å avgrense og definere retorikken. Først kan vi derfor se på bakgrunnen til selve ordet ”retorikk”.

I det klassiske Athen, på 400- og 300- f.Kr. ble ordet *rhetor* brukt om en som talte offentlig, både i retten og for folket. I løpet av det 1. århundret f.Kr. ble det også brukt for å beskrive talelærer. Som adjektiv til rhetor står *rhetorikos*, en term som ble brukt om alt som angikk en rhetor. Det er dette ordet som har blitt til retorikk i dag (Andersen 1995:12). Et tidlig eksempel på utfordringen rundt det å definere retorikken, ser vi allerede hos Quintilian (ca. 35. e.kr – 100 e.kr). Han hevdet at ettersom dette var et område hvor alle måtte finne sin egen vri, fantes det allerede den gang «tusen definisjoner». Quintilian selv definerte den for øvrig på følgende måte: ”Definisjon på retorikk som i størst grad passer til dens karakter, er at den er kunnskapen om å tale vel. For denne omfatter både alle dyder i retorikken og karaktertrekkene hos taleren, fordi ingen kan tale godt uten å være god.” (Andersen 1995:13) En annen antikk retoriker, Aristoteles, som for mange regnes som ”retorikkens far”, definerte i boken *Retorikken* retorikk som ”the faculty of observing in any given case the available means of persuasion”. Helt siden Aristoteles tid (384 -322 f.Kr) har altså retorikken vært en

term som både skal anvendes om det mennesker gjør, og til et system om kunnskap og en forklaring på *hvorfor* de gjør det de gjør. Så hvordan oppstod egentlig retorikken? Om forstår retorikk som metaspråk, oppstod den som en konsekvens av eiendomstvister. Etter at de to sicilianske tyrannene Gelon og Hieron ble avsatt på Syrakus omkring 485 f.Kr., forelå det talløse tvistemål på eiendommer hvor eiendomsretten var blitt uklar. Tvistemålene mobiliserte store folkejuryer, og for å overbevise disse måtte man være veltalende. Kunsten å kunne overbevise og tale vel, ble raskt gjort til gjenstand for undervisning, og slik var både retorikk som fag og som praksis et faktum. (Barthes 2009:17).

Vår verden har åpenbart endret seg betydelig i løpet av de 2500 årene, men retorikken både som fag og som praksis eksisterer fremdeles. Så hva er egentlig retorikk? I dag defineres det som oftest med henblikk på formålet. Selve begrepet ”retorikk” brukes som en betegnelse for både en praksis og en teori, som omhandler flere ulike uttrykksformer og forskjellige typer kommunikasjon (Kjeldsen 2006:24). En enkel avgrensing av retorikk som vitenskapelig disiplin, er studiet av retorisk kommunikasjon, og forståelsen av retorikk som *hensiktsmessig og virkningsfull kommunikasjon*. En vitenskapelig tilnærming til retorikken i dag er studiet av retorisk kommunikasjon. I vår tid omhandler ikke retorikken lengre bare taler og talekunst, men også om all slags tekst og tegnstrategi (Andersen 1995:13). Retorikken er derfor aktuell og betydningsfull flere steder. Christian Kock argumenterer for eksempel i artikkelen *Retorikkens relevans* for at retorikkens aktuelle relevans i dag ligger i vår språkoppfattelse – at språk er interessebestemt handling. Dette er den samme språkoppfattelsen som la til grunn for de første retoriske lærebøker, behovet for å lære praktisk anvendelse av språket for å oppfylle sine formål (Kock 2003:17). For Kock er retorikken ikke minst en praktisk og pedagogisk orientert tradisjon. Innen undervisning på alle nivå er det et stort behov for en større bevissthet om at ulike tekster skal tjene ulike funksjoner – det han kaller en retorisk bevissthet.

Retorikken inngår i dag i mange ulike vitenskaper, som for eksempel litteraturvitenskap, medievitenskap, semiotikken og hermeneutikken. Som et resultat av dette, er det vanskelig å skulle identifisere retorikken som et eget felt. Retorikkstudier i dag omhandler politiske så vel som populærkulturelle ytringer. I academia forskes det på retorikken i alt fra valgkamper, på forsiden av tabloidene, i popmusikkens musikkvideoer og i TV-reklamenes budskap, for å nevne noe. Dette er åpenbart langt unna det som opprinnelig var retorikkens relevans; talekunsten og læren om den. Selv om vi kan kalle både talekunsten og reklamer for hensiktsmessig og virkningsfull kommunikasjon, kan man ikke sammenlikne datidens greske taler i folkeforsamlingen med reklamefotografens arbeider, uten å ta hensyn

til de enorme endringene av omstendighetene og forutsetningene *rundt* retorikken. Samtidig har den gamle retorikken fremdeles en verdi i den moderne retorikken. Dette ser vi for eksempel hos Barthes, som i håndboken *Den gamle retorikken* punkt for punkt går igjennom retorikkens dynamiske klassifiseringer, og konkluderer med at det er viktig og nødvendig å kjenne retorikkens historie, selv om vi i dag ikke lengre kan støtte oss til et fast retorisk system slik antikkens retorikere kunne, fordi verden fremdeles er ”utrolig full av gammel retorikk”.

Barry Brummet ser på forholdet mellom retorikk og populærkultur, og hevder at til tross for at vi *gjør* retorikk annerledes i dag enn måten den ble praktiserte i antikken, har vi adoptert to grunntanker fra de antikke retorikerne. Det ene er oppfatningen av at retorikk er begrenset til de tradisjonelle tekster (og taler). I den videste forståelsen av retorikken, handler den om hvordan man påvirker mennesker, og hvordan den påvirkningen igjen får mennesker til å handle. Men denne oppfatningen begrenser retorikken til å være en konkret ytring. Den andre grunntanken vi har adoptert er at retorikken i dag, som i antikken, handler om makt, og maktforhold – retorikkens påvirkning uten at mottakeren selv kan opponere. Brummet hevder at det er et paradoks at vi har adoptert tanken om at tradisjonelle tekster både inkluderer og ekskluderer innen offentlig virksomhet og maktposisjoner. Om man ser på den tradisjonelle oppfatningen og bruken av retorikken, var det et virkemiddel for et demokratisk samfunn, med fordeling av makten. Dersom man ikke kan tale for seg, kan man heller ikke være med å påvirke samfunnet. Men problemet med å se retorikken som en tradisjonell tekst, er at vi i den tradisjonelle tankegangen ikke gjenkjenner de mange –og viktige retoriske ytringer i hverdagen (Brummet 2014:15)

I boken *Retorikk i vår tid* skriver Kjeldsen at det i academia på fra midten av 1900 tallet skjedde en endring i den retoriske lære. Fokuset ble flyttet fra den klassiske retorikkens fokus på tale og skrivekunst, mot et større fokus på forskning på hvilke forutsetninger som ligger til grunne for menneskelig kommunikasjon, og ikke minst forskning i hvordan mennesker faktisk kommuniserer med hverandre (Kjeldsen 2006:53). Studiet av retorikk må tilpasses den tiden vi lever i. Hva denne forskningen angår, så er det store kontraster mellom de forutsetningene Jens Stoltenberg hadde da han holdt den første talen på pressekonferansen sent på kvelden etter terrorangrepet 22. juli og de forutsetningene de greske talerne hadde da de stod på talerstolene for nærmere 2500 år siden. Det er problematisk, hevder Kjeldsen, dersom man henger seg opp i de antikke termene når man skal forske på retorikken i dag, fordi man ikke kan forstå *hele* meningen i en moderne ytring ved bruk av begreper som var aktuell for over 2000 år siden.

Der den klassiske talen var begrenset til å være en konkret tekst, som ble fremført til en konkret tid, på en konkret plass, møter vi den moderne talen i flere ulike deler, til forskjellige tider, og ikke minst på flere plasser. De nye mediene som vi omgir oss med gir talekunsten nye muligheter – og nye begrensinger. I teksten *Retoriske omstendigheter* undersøker Jens Kjeldsen retoriske studiers plass i verden i dag, en verden som stadig bærer større preg av fragmentering, foranderlighet og kompleksitet, tre tendenser som for øvrig overlapper hverandre (Kjeldsen 2008:43). Disse tre tendensene gir ikke bare flere, men også mer sammensatte, skiftende og uoversiktlige kommunikasjonsstudier. Som en konsekvens av de moderne mediene vi omgir oss med i dag, og da særlig internett, oppstår en økende fragmentering. Et av konsekvensene til dette, er at teorien om den retoriske situasjon, som jeg gjør rede for senere i oppgaven, ikke lengre alene kan benyttes for å forstå og forklare den moderne kommunikasjonssituasjonen.

Et viktig kjennetegn for kommunikasjon i mediesamfunnet er at den er multimedial. Retorikken i dag finner vi i mange ulike former, og i mange ulike medier. Et eksempel på dette i min forskning, er talen *I dag er det tid for sorg*, som Jens Stoltenberg holdt 24. juli 2011, to dager etter terrorangrepet. Talen ble holdt under en minnegudstjeneste i Oslo Domkirke, for de om lag 1000 mennesker som hadde fått plass i kirken den dagen. Talen ble også direkteoverført på NRK og TV2, i tillegg til at den dagen etter ble lagt ut på YouTube, som er verdens største nettsted for opplasting og deling av videoklipp. Noen så aldri talen bli fremført, men leste den i sin helhet på regjeringens nettsider. Andre leste bare bruddstykker av den, slik den ble omtalt og sitert i avisene. Noen fikk den bare oppsummert gjennom sosiale medier, via sitater på Twitter og Facebook. De som bare leste talen så heller aldri da Jens Stoltenberg sprakk i stemmen da han snakket om sin venninne Monica Bøsei som ble drept på Utøya, og opplevde kanskje dermed ikke den delen av talen like sterkt som de som satt noen meter unna han holdt den, eller som de som satt hjemme og så på direkteoverføringen. De som leste om talene i avisene, fikk også se fotografier av de to omkomne som Stoltenberg snakket om i talen. De forskjellige mediene ga talen forskjellige rammer. At ytringer og informasjonen i vårt samfunn endrer seg ut fra hvilke medier det presenteres i, kaller Kjeldsen for mosaistisk kommunikasjon, som er preget av det han kaller flow (Kjeldsen 2006:53). Han sammenlikner informasjonsstrømmen i samfunnet med en flytende mosaikk, som hele tiden endrer seg etter hvilke medier det presenteres i. Når man kombinerer de uttrykk som man har til rådighet, og gjennom disse uttrykkene skaper nye uttrykk og ytringer, kan dette i enkelte tilfeller også skape en kommunikasjonsstrøm som ikke kan avgrenses som en egen ytring. Det er altså dette som innen kommunikasjonsvitenskapen

kan forstås som flow. I det moderne mediesamfunnet er vi til enhver tid omgitt av ulike ytringer, som vi får presentert i ulike former. Utdrag og fragmenteringer av disse ytringene og budskapene setter vi så sammen til mentale mosaikker, i et forsøk på å tolke og forstå virkeligheten. I dagene etter terrorangrepet 22. juli, ble det holdt en rekke taler, av politikere og medlemmer av kongefamilien. Det var ikke alle som hørte eller så disse talene i sin helhet, men som heller leste og hørte utdrag fra den, som gjerne også så bilder fra når den var holdt, og leste nyhetsartikler og aviskommentarer som omhandlet den. Gjennom alle disse fragmenterte bitene av talene, gjenskaper publikum talene slik som vi *tror* de var (Kjeldsen 2006:58). Disse retoriske ytringene kan ikke lokaliseres, fordi de ikke eksisterer som konkrete og avgrensede ytringer. Talenes retoriske betydning er ikke lengre et resultat av selve talen i sin helhet, men den forståelsen som publikum danner seg av fragmenter av bilder, lydklipp, sitater, artikler og omtaler.

Kommunikasjonssituasjonen er altså stadig i endring. I Retoriske omstendigheter hevder Kjeldsen at dersom vi ønsker å forstå vår tids retorikk, må vi revidere vår forestilling om *Den retoriske situasjonen*, et begrep som først ble introdusert av Lloyd F. Bitzer i 1968. For å forstå denne revideringen av begrepet, må man også forstå den tradisjonelle oppfatningen av det. Det er derfor nå passende å gjøre rede for den retoriske situasjonen, slik Bitzer så den, og se hvordan dette begrepet kan overføres til den situasjonen som oppstod i Norge etter terroren 22.juli.

1.4 Den retoriske situasjonen

Artikkelen *The Rhetorical Situation* av Lloyd F. Bitzer ble publisert for første gang i 1968. Dette var i en periode hvor amerikanske retorikkforskere i økende grad hadde vendt seg bort fra de neo-aristoteliske, tradisjonelle studier av antikkens taler og talere, og med artikkelen høstet Bitzer ros for sitt bidrag til fornyelse av retorikken og den retoriske analysen. (Kjeldsen 1997:6). I artikkelen påpeker nettopp også Bitzer at den retoriske situasjonen hittil hadde vært noe som ble viet lite eller ingen oppmerksomhet innen retorikkforskningen, og at retorikerne i stedet hadde spurt «Hva er fremgangsmåten, når taleren skaper og presenterer sin tale?» (Bitzer [1968]1997:11). Fokuset for Bitzer måtte flyttes fra de typiske teorier om talerens metode eller på selve talen, og rettes mot den situasjonen som inviterer taleren til å bruke metoden og skape talen.

For Bitzer er retorikken situasjonell. Ingen ytring kan forstås fullstendig med

mindre man både forstår ytringen og konteksten til ytringen. Det retoriske produkt er pragmatisk, det oppstår ikke for sin egen skyld. Retorikk er en måte å endre virkeligheten på, på den måte at det skaper diskurser som endrer virkeligheten gjennom formidling av tanke og handling. Det er her grunntanken i den retoriske situasjonen ligger. Bitzer selv definerer den på følgende måte:

Rhetorical situation may be defined as a complex of persons, events, objects, and relations presenting an actual or potential exigence which can be completely or partially removed of discourse, introduced into the situation, can so constrain human decision or action as to bring about the significant modification of the exigence.

Det er altså snakk om situasjoner som rommer problemer eller utfordringer som kan løses eller endres gjennom effektiv kommunikasjon – som tale og skrift. På denne måten oppstår retorisk kommunikasjon på samme måte som et svar oppstår på et spørsmål (Bitzer [1968] 1997:12).

I artikkelen nevner aldri Bitzer det antikke begrepet om *kairos*. Kairos betyr i retorikken «det rette øyeblikket til å si noe». Det handler ikke bare om å si det riktige, men også finne det riktige øyeblikket å si det på (Andersen 1995:22). Kairos kan dermed også være en situasjonell anledning til å fremme sin sak, sitt synspunkt – slik som man også finner i den retoriske situasjonen. Bitzer nevner også «den passende respons» når han gjør rede for at diskursen i den retoriske situasjonen er retorisk fordi den fungerer (eller sørger for å fungere) som en passende respons på en situasjon som behøver og inviterer den. Kairos og den retoriske situasjon har også blitt omtalt som «beslektede retoriske grunnmodeller. Begge ser de tale som svar på situasjonens krav. Det er imidlertid en vesentlig forskjell i de to modellene: der *kairos* betyr de retoriske muligheter som en situasjon tilbyr, som en anledning for taleren til å fremme sitt budskap og fremvise retorisk kunnen, ser Bitzer den retoriske situasjonen som mindre fri, den tilbyr ikke taleren noe, men snarere krever bestemte retoriske responser. Kjeldsen forklarer denne ulikheten med at «der det antikke synet tilskriver taleren stor innflytelse på situasjonen, ser Bitzer i stedet den retoriske situasjonen som styrende på taleren.»(Kjeldsen 2006:80)

1.5 Påtrengende problem, publikum og retoriske vilkår

Den retoriske diskursen oppstår som respons på en situasjon, slik et svar oppstår som respons på et spørsmål eller en løsning oppstår som respons på et problem (Bitzer [1968]1997:12).

Foruten forarbeidelsen og fremførelsen av denne diskursen, består den retoriske situasjonen av tre konstituerende elementer: *det påtrengende problem (exigence)*, *publikum (audience)* som skal føres til en beslutning og handling og tilslutt de *tvingende omstendigheter (constraints)*, som påvirker taleren og gjøres gjeldende ovenfor publikum.

Bitzer selv beskriver det påtrengende problem på følgende måte: «Ethvert påtrengende problem er en ufullkommenhet som presser seg på; det er en feil, en hindring, noe som ikke er som det burde være» (Bitzer [1968]1997:12). Slike problem finner vi i alle kontekster, men ikke alle er retoriske. Dersom et problem ikke kan endres eller løses, er det heller ikke retorisk. Eksempler på dette kan for eksempel være uhelbredelig sykdom og død, eller naturkatastrofer som tsunamien i Thailand i 2004 – hendelser som vi som mennesker ikke har råderett over. Ikke-retoriske problemer kan likevel utløse nye retoriske situasjoner med egne påtrengende problemer. Eksempler på dette er behov for minnetaler når noen dør, og behov for informasjon når naturkatastrofer inntreffer. Et retorisk påtrengende problem består av *faktiske forhold* og en relasjon til en *interesse*. (Bitzer 1980:28). Et faktisk forhold er «enhver samling av ting, hendelser, relasjoner, ideer, betydninger – hva som helst, fysisk eller mentalt- hvis eksistens er (oppfattes som) uavhengig av ens egen personlige subjektivitet». Norges Grunnlov og forslaget om reservasjonsrett for leger er eksempler på faktiske forhold. Sett alene er dette bare nøytrale fakta, men når noen skaper engasjement rundt disse – som for eksempel mobilisering og protester mot reservasjonsretten, utgjør de et påtrengende problem. Det andre konstituerende elementet i den retoriske situasjonen er *publikum*. Ettersom retoriske henvendelser vil skape forandring ved å påvirke beslutninger og handlinger hos personer som kan bidra til endringer, så krever retorikk alltid et publikum. Det retoriske publikumet består utelukkende av de personene som kan påvirkes av diskursen/avsenderens retorikk, og som kan bidra til forandringen. Det påtrengende problemet kan også være noe som finnes i det retoriske publikum, dersom det for eksempel dreier seg om holdningsendringer. Det retoriske publikumet skal være i stand til å fungere som formidlere av den endringen som diskursen forsøker å skape (Bitzer [1968] 1997:13).

Foruten det påtrengende problem og publikum, inneholder enhver retorisk situasjon noen *retoriske vilkår* som er de mulighetene og begrensningene taleren må forholde seg til (Bitzer[1968]1997:12). Alminnelige kilder til tvingende omstendigheter kan være religiøse overbevisninger, holdninger, dokumenter, bilder, tradisjoner, interesser og lignende. Bitzer hevder at det finnes to hovedtyper av de retoriske vilkår, slik Aristoteles også skiller mellom de fagtekniske og ikke- fagtekniske bevismidler: 1) De som stammer fra eller styres av taleren og hans metode (de Aristoteles kaller for de fagtekniske bevismidlene). Dette er

talerens personlige karakter, talerens emosjonelle appeller og talerens rasjonelle bevismidler (det som i retorikken kalles ethos, pathos og logos). 2) De retoriske vilkår som består av de omstendigheter som taleren ikke kan styre selv, som ikke er frembragt av taleren og som heller ikke er en del av faget retorikk (de Aristoteles kaller for ikke-fagtekniske bevismidler). Dette er for eksempel fakta og elementer som allerede finnes på forhånd, og som taleren kan benytte seg av i sin fremstilling. Eksempler på dette kan være vitneutsagn, statistikk, dokumenter og undersøkelser. Verdien og funksjonen av de ikke-fagtekniske bevismidlene avhenger av hvordan taleren selv benytter seg av dem (Bitzer[1968] 1997:13).

1.6 Kritikk av Bitzer

Da artikkelen kom, fikk Bitzer ros for å gi et fornyet innspill til retorikkforskningen, men han ble også kritisert fra flere hold. Kritikere hevdet blant annet at Den retoriske situasjonen ga et deterministisk syn på retorikken. Dersom man ikke anerkjenner at taleren har selvstendig handlingsevne, kan man heller ikke gi taleren et etisk ansvar (Kjeldsen 2006:92). En av de som kritiserte Bitzer for å være for deterministisk var daværende director of rhetoric and public adress ved University of Akron, Arthur B. Miller. Han hevdet at Bitzers påstand fastlåser det påtrengende problem til et bestemt punkt i tid og sted, fordi de tvingende omstendigheter nærmest dikterer hva taleren skal si. Miller mener at taleren selv har en høyere grad av frihet til å handle og skape, og at det avgjørende påtrengende problem avhenger av det individ som oppfatter problemet (Kjeldsen 1997:7).

Størst kritikk fikk Bitzers artikkel av daværende doktorstipendiat Richard E. Vatz. I artikkelen *Myten om den retoriske situasjon* (1973) utfordrer og kritiserer Vatz den situasjonelle retorikken som Bitzer argumenterer for. I motsetning til Bitzers situasjonelle retorikk, sier Vatz, at det er situasjonene som er retoriske. Vatz hevder også at det er retorikken som kontrollerer situasjonens respons, ikke situasjonen som kontrollerer den retoriske respons (Vatz [1973] 2000:7). Mye av den kritikken som Vatz retter mot Bitzer, er hans beskrivelse av den retoriske situasjon som en objektiv og virkelig eksisterende hendelse med en egen indre mening. Vatz mener at vi erfarer realiteter og hendelser gjennom vår egen og andres formidling av dem. Vi må selv velge hvilke hendelser eller utsnitt av verden vi ønsker å kommunisere, også må vi oversette disse hendelsene til en mening som kan kommuniseres. Situasjoner er nemlig uendelige og avgrensede i seg selv, og deres mening viser seg ikke i seg selv (Kjeldsen 1997:7).

I senere tid har det fra flere hold blitt antydnet at teorien om den retoriske situasjon må revideres, for å kunne tilpasses den tiden vi lever i, og de moderne mediene vi omgir oss med. I Retoriske omstendigheter hevder Kjeldsen at vi ikke lengre kan betrakte den retoriske situasjonen som en avgrenset, enkeltstående hendelse. De moderne mediene vi omgir oss med, bidrar til økt fragmentering (Kjeldsen 2008:46). Særlig internett bidrar til denne fragmenteringen, men også de mer tradisjonelle massemediene er en del av dette, faktisk startet det allerede med trykkekunsten som bidro til effektiv spredning av kommunikasjon. Massemediene gir forskjellige typer tilhørere, og dermed også flere forskjellige påtrengende problemer. Man kan dermed si at talere i dag befinner seg i flere retoriske situasjoner på en og samme tid. Skillet mellom avsendere og mottakere er mer uklart, og ofte er man begge deler. Kjeldsen hevder at teorien om den retoriske situasjonen kan reformuleres til *”retorisk kommunikasjon skaper og skapes av retoriske situasjoner, og retoriske situasjoner skaper og skapes av retorisk kommunikasjon”*. For å kunne forstå en vilkårene for en tekst i dag, er en av mulighetene for dette å undersøke den retoriske resepsjon og reise. Hver gang vi står ovenfor en tekst, må vi være bevisst på at dette bare er et fragment, som er med på å konstituere ytringen. Jeg vil nå derfor se på den retoriske situasjonen og de påtrengende problemene som Stoltenberg stod ovenfor 22.juli, og hvordan han delvis løste dette gjennom talene han holdt. Senere vil jeg se på hvordan et tradisjonelt massemedie –papiravisen bidro til fragmenteringen av disse talene.

Til sist kan også sies at hva kritikken til Vatz av Bitzer angår, er det åpenbart at denne kritikken ikke stemmer overens med 22.juli, fordi den situasjonen som oppstod etter terrorangrepet krevde kommunikasjon som en respons på situasjonen. De påtrengende problemene kom også raskt til syne for eksempel på tv, hvor kanalene avlyste sin planlagte sending til fordel for fortløpende nyhetsoppdateringer, og på nettavisene som fortløpende oppdaterte etter hvert som nye opplysninger ble avdekket.

1.7 Situasjonsanalyse: 22.juli som retorisk situasjon

22.juli 2011, klokken 15:25: En eksplosjon går av ved regjeringskvartalet. Umiddelbart starter spekulasjonene; Var det en gass eksplosjon? En bombe? Har lille Norge blitt utsatt for det første store terrorangrep? Nyhetene går i alle kanaler, hvor det meldes om enorme ødeleggelser, skadde, drepte. Det er for tidlig for politiet å konkludere med hva som er årsaken til eksplosjonen, men på kommentarfeltene på internett går diskusjonene fritt, hvem

har motiv for ugjerningene, hvem er i stand til å gjennomføre noe sånt, og ikke minst; hva er en passende straff for den/ de skyldige? Klokken 17:00 bekreftes det at det var en bombe som forårsaket eksplosjonen.

En liten halvtime senere, klokken 17:26: Politiet i Buskerud har akkurat fått de første meldingene om skyting på Utøya, hvor AUF har sin årlige sommerleir. På Twitter kommer det meldinger fra livredde ungdommer som søker hjelp, og nettavisene oppdateres fortløpende. Selv politiet ikke har bekreftet eller avkreftet noe enda, er de aller fleste enig om én ting: dette *må* jo ha en sammenheng med det som hendte i Oslo to timer i forveien? Cirka klokken 18:32 pågripes en etnisk, hvit nordmann, men hans nasjonalitet er enda ikke offisielt bekreftet. Fortsatt hersker full forvirring. Utenlandsk media viser stor interesse for hendelsene. Klokken 23:20 holder politiet pressekonferanse og bekrefter at nå at den pågrepne er etnisk norsk. Det meldes om flere drepte, men ingen har riktig oversikt over hvor mange.

I løpet av tre timer, en fredagsettermiddag midt i fellesferien, ble Norge utsatt for det største terrorangrepet mot sivile mål siden 9. april 1940. Det som for mange bare hadde vært en fjern tanke, var nå plutselig en realitet, og ingen aner riktig hva som har hendt, hvorfor det har hendt, og hvem som står bak. Klokken 02:30 påfølgende natt blir den pågrepnes navn gjort kjent i media. En time senere holder politiet pressekonferanse og oppjusterer antall drepte, som nå hevdes å være over 80. Norge våkner til et mareritt, mens verdens øyne er rettet mot oss. Hva skjer nå? Hele dagen blir vi eksponert for nyheter i alle kanaler, med bilder av enorme ødeleggelser, skadde mennesker, fortvilte pårørende, og alle stiller seg det samme spørsmålet; *hvorfor?*

I det samme øyeblikket som bomben gikk av i regjeringskvartalet, utløste det en rekke påtrengende problemer. Disse problemene kunne gjennom kommunikasjon behandles eller forandres i positiv retning. Det var altså åpenbart en situasjon som var retorisk. (Bitzer [1968]1997:12) Ettersom vi alle opplevde og oppfattet situasjonen ulikt, og alle har ulike måter å reagere på i slike krisesituasjoner, er det også sannsynligvis store variasjoner i hva hvert enkelt menneske i Norge oppfattet som de største påtrengende problemene. Det vil derfor være en umulig oppgave å skulle oppsummere alle de påtrengende problemene som oppstod, men jeg vil peke på de som synes å være mest åpenbare i landet i tiden etter, med utgangspunkt i det norske folk som en enhet.

Den retoriske situasjonen har også en syklus. Retoriske situasjoner oppstår, modner og forfaller, eller modner og varer – noen ganger varer de evig. Under alle omstendigheter vokser situasjoner og modnes; de utvikler seg helt til det tidspunkt hvor en retorisk diskurs vil være mest passende. I prinsippet utvikler enhver retorisk situasjon seg til

et gunstig tidspunkt for den passende retoriske respons (Bitzer [1968]1997:16). De påtrengende problemene jeg her vil peke på var i en konstant endring i timene og dagene etter 22.juli. Etter hvert som nye opplysninger i saken dukket opp, i form av bilder av ødeleggelsene, intervju med overlevende, pågripelsen av gjerningsmannen og så videre, endret disse påtrengende problemene seg. Man kan dermed si at slik jeg har vist at Kjeldsen i dag hevder at talere kan befinne seg i flere retoriske situasjoner på en og samme tid, må også kunne sies at Stoltenberg befant seg i flere ulike retoriske situasjoner i timene og dagene etter 22.juli.

1.7.1 22. Julis påtrengende problem

Da bomben gikk av i regjeringskvartalet tok det ikke mange minuttene før nyheten hadde spredd seg til resten av både Norge og verden. Gjennom blant annet amatøropptak som var filmet med mobilkamera, kunne man selv se deler av ødeleggelsene og skadene på bygninger så vel som mennesker. Nettavisene ble oppdatert fortløpende, og tv-kanalene avbrøt sin opprinnelige sendeplan til fordel for direktesendte nyheter. Direktenyhetene viste bilder av et sønderbombet Regjeringskvartal i det området hvor landets ledelse og de fleste departementer hadde kontor. Det første påtrengende problemet, den første «ufullkommenheten som presset seg på» synes åpenbart å være behovet for informasjon. Informasjon om skadeomfang, informasjon om gjerningsmenn, eventuelle pågripelser eller om noen hadde pådratt seg skyld, og ikke minst hvorvidt det var grunn til å frykte flere bomber, hvilke forhåndsregler man burde ta. Ettersom bomben rammet Regjeringskvartalet, var det også behov for å vite at landets ledere, deriblant statsministeren selv var i god behold, og at landet ville bli styrt som normalt. Store deler av dette informasjonsbehovet ble dekket av direktenyhetene, både på tv, radio og internett, hvor alle nye opplysninger om situasjonen ble lagt ut fortløpende. Allerede klokken 15:58 ble det meldt om at statsministeren var i sikkerhet, og at han ikke var rammet av angrepet, men enda var det ingen som hadde oversikt over resten av landets ledelse.

Kaos er kanskje det ordet som best beskriver minuttene og timene etter terroren. Nærmest umiddelbart etter eksplosjonen startet spekulasjonene om hvem som stod bak. Omtrent en time etter bomben gikk av, klokken 16:33 publiserte NRKs nettsider blant annet en sak under overskriften: «Terror ekspert tror Al- Qaida står bak». I artikkelen var det tre ulike terror eksperter som uttalte seg om eksplosjonen, der de hevdet at det høyst sannsynlig dreide seg om et terrorangrep, og at det var sannsynlig at det var islamske ekstremister som

stod bak (Aune:2011). Følelsen av forvirring kommer også tydelig frem i artikler som ble publisert på nett i timene etter bomben gikk av. TV2.no publiserte klokken 22:55 en artikkel under overskriften « Terrorgruppe tar på seg ansvaret», som omhandlet at svenske og amerikanske nettaviser skrev om gruppen *Helpers of the global jihad* som hadde påtatt seg skylden for eksplosjonen (Holden:2011).

I jakten på den/de skyldige, lette man også etter en årsak; *hvorfor* hadde dette hendt oss? Også papiravisene dagen etter var preget av ubesvarte spørsmål om gjerningsmenn og motiv for ugjerningen. Et eksempel er Dagsavisen, som skriver under overskriften ”Norges 9/11: Angrepet på Norge” (publisert 23.juli) :

” Det er naturlig å spørre hvorfor vi er blitt rammet av folk som vil oss så vondt at de forsøker å ta livet av vanlige borgere og vår politiske ledelse. Det kan ha sammenheng med vårt styrkebidrag i Afghanistan og Libya, eller med karikaturstriden. Også Cappelen Damm, som nylig utga en bok med de omstridte tegningene ligger bare noen få meter fra bombens nullpunkt. Dette må vi nå bruke tid på å finne ut av. En ting er imidlertid sikkert: Terror skal ikke bestemme norsk politikk. Akkurat nå er vi alle rystet, men vi vil advare mot at følelser i en svært dramatisk situasjon for landet skal gi seg uheldige utslag overfor minoriteter eller grupper i samfunnet. De som har hatt befatning med dette må jaktes ned, sperres inne og aldri mer få mulighet til å gjenta noe lignende. Spørsmålet er om vi har vært for naive i synet på terroren (Strand:2011).”

Avisene skildrer kaos, sjokk, frykt, angst og at Norge, som tidligere hadde vært et åpent, trygt land, aldri kunne bli som før. Terrorangrepet hadde tatt uskylden fra oss, tatt tryggheten fra oss, og markerte derfor et skille, starten på et annerledes samfunn. Dette ser vi for eksempel i avisen Vårt Land, som den 23.juli skriver:

Nå har også jeg vært midt oppe i det vi har sett så mange ganger på fjernsyn: Et kraftig smell, glass som singler, folk som løper skrekkslagne rundt, folk som blør fra skader i ansiktet, sirener – og følelsen av total forvirring og uvirkelighet. I teorien har vi visst at vi også kunne bli rammet. Men vi har likevel levd i en boble av trygghet, det forferdelige kunne skje andre steder, men ikke hos oss. Nå er boblen sprukket, vi vet at vi er like utrygge som alle andre – og ingenting kommer til å være som før.

Jeg vil i min analyse vise at Stoltenberg unngikk å spekulere i hvem som stod bak terrorangrepet. Dette ser vi også igjen i noen av avisene, som eksempelet jeg allerede har vist fra Dagsavisen, og VG som skriver 23.juli under overskriften ” Innhentet av verden”:

Og så har den grusomme virkeligheten fra verden der ute omsider innhentet oss – og overfalt oss: De rystende, blodige bildene fra Madrid, London og New York, eller for den saks skyld fra Kabul, Jerusalem eller Islamabad, er nå blitt tatt i hjertet av Oslo. Et voldsomt drønn. Og så mennesker i sjokk, blødende og gråtende, gjennom sentrumsgater. Blod på fortøyet. Lik under tepper. Knuste fasader, ild og røyk. Og bare minutter senere – politisk ungdom i munter passiar på årlig sommerleir, som så brutalt og uvirkelig blir

meiet ned av en gal terrorist. Når dette skrives, har tallet på ofre i de to blodige terroraksjonene blitt tosifret. Og det vil ganske sikkert stige utover natten. Det ryktes allerede om 20, 30, 50... Kanskje våkner vi til noe enda mer gruoppvekkende lørdag morgen... At de to ufattelige terrorhandlingene har en sammenheng, er det neppe tvil om. Selv politiet tror det. Og sjansen for at to så spektakulære og vel planlagte aksjoner skulle skje samtidig uten å ha en fellesnevner, er nesten mikroskopisk. Dette er vel planlagt og kaldblodig utført terror. Men hvem som står bak, er uklart. Det kan være kjente terrorgrupper, eller det kan være noen få og hatefulle enkeltpersoner. Og motivene kan være mange. Alt blir uansett spekulasjoner på dette tidspunktet (Magnus:2011).

Der Stoltenberg og enkelte aviser unngikk spekulasjoner, var tilstanden annerledes hos enkelte av landets innbyggere. Før det ble kjent at det var en hvit, etnisk norsk høyreekstrem som stod bak, synes mange å være overbevist om at angrepene var utført av noen med ikke-norsk bakgrunn, noen trodde at radikale islamister var involvert. I disse spekulasjonene, og i denne skyldfordelingen, var det også mange som reagerte med aggresjon. Fordi ingen på den tiden visste hvem denne aggresjonen kunne adresseres til, var det i de første timene etter terroren særlig minoritetsgrupper som innvandrere og muslimer den ble rettet mot. Politiet mottok ingen anmeldelser som gikk på trusler eller trakassering av uskyldige i timene etter terroren, men i rapporten *Om trakassering av muslimer og innvandrere etter eksplosjonen i Regjeringskvartalet 22.07.2011* gjør Antirasistisk senter Norge rede for hvordan terrorangrepet påvirket minoritetsgrupper i Norge. Organisasjonen dybdeintervjuet 16 personer, og hadde i tillegg kontakt med 70 personer som hadde opplevd ubehagelige hendelser etter terroren, og på grunnlag av dette forteller de historiene til innvandrere og minoriteter som opplevde å bli utsatt for rasisme og hat i timene etter angrepet. Trass ingen politianmeldelser, melder de blant annet at:

(...)likevel sier nesten alle vi har snakket med at de følte en sterk frykt i timene etter bomben. Det beskrives en stemning hvor folk var veldig redde og det var tydelig at frykten i mange tilfeller gikk ut over innvandrere og muslimer. Det virker som om det spesielt var synlige muslimer, for eksempel kvinner med hijab, og folk med afrikansk bakgrunn som var utsatt.” (Haarr & Partapuoli 2012:4)

Terrorangrepet rettet seg ikke bare mot et fysisk mål, eller en tilfeldig gruppe med sivile mennesker. Det var også i ytterste grad et angrep på det demokratiet som vi har i landet, den åpenheten og friheten som mange nordmenn inntil da hadde tatt som en selvfølge. Man kan derfor si at angrepet rettet seg mot grunnleggende norske verdier, som ytringsfrihet og mangfold i samfunnet. Dette ble også tidlig et tema i media. TV2.no refererte i artikkelen ”Terrorgruppe tar på seg ansvaret” til en kommentar i BBC, hvor journalist Jorn Madslien skrev at dersom det skulle vise seg å være et terrorangrep, var uskyldens tid over i Norge,

hvor han også påpekte nettopp at Norge før terroren var i praksis et utrolig åpent samfunn: - ”Dette er et samfunn hvor topp-politikere, topp-sjefer og kjendiser ofte inkluderer sine private telefonnumre og hjemmeadresser på visittkortene”

23.juli skrev VG i papiravisen om angrepet på demokratiet og det åpne samfunnet under overskriften ”Vil forandre Norge”. Her intervjuet de blant annet Kåre Willoch, som hevdet at

Terrorangrepet vil forandre Norge. Det norske folk må forberede seg på et mer lukket samfunn og mye mer kontroll. Det sier lederen av sårbarhetsutvalget, Kåre Willoch. –Det er grotesk og forbløffende. Fredag 22.juli 2011 vil forandre Norge, det er temmelig klart. Jeg er redd det vil utløse at vi må sikre samfunnet på en slik måte at det vil bli en belastning for vår livskvalitet (Sæther:2011).

Behovet for å vite at Norge fremdeles ville være et åpent, demokratisk land var altså noe som tidlig kom til uttrykk, og som stod sterkt hos mange, og som dermed ble et annet påtrengende problem.

Etter hvert som timene gikk og omfanget av angrepet økte, økte også fokuset mot terrorens ofre. Morgenen etter terroren, den 23.juli, våknet Norge til nyheten om at hele 92 mennesker hadde mistet livet under angrepene (anm: tallet ble senere nedjustert til 77) Sorgen og fortvilelsen over de omkomne, og historiene til de overlevende, vekket til liv nye påtrengende problemer – behovet for trøst og behovet for å sørge sammen.

Med bakgrunn i disse eksemplene kan de dominerende påtrengende problemene og behovene som oppstod kan dermed oppsummeres på følgende måte:

- Behovet for informasjon om situasjonen.
- Behovet for å vite at landets ledere var i god behold, og at landet ble styrt som normalt
- Behovet for å vite hvordan man skal reagere, som et motstykke til maktesløsheten
- Behovet for å bearbeide følelser, og behandle det traumaet landet hadde opplevd
- Behovet for å samle landet, unngå splittelse og uroligheter i befolkningen
- Behovet for bekreftelse på at Norge som demokratisk, åpent land ville ivaretas.
- Behov for å sørge over de som mistet livet i terroren, og hjelpe de pårørende, de overlevende og de etterlatte.

Den retoriske situasjonen er, slik Bitzer seg det, sett fra talerens perspektiv. Det er viktig her å påpeke at de påtrengende problemene jeg her har identifisert er fra et *samfunnsmessig perspektiv*. Med eksempler fra aviser har jeg vist hvilke påtrengende problemer som dominerte i det norske samfunnet de første timene og dagene etter angrepet.

Jeg vil senere i min analyse vise hvordan talene behandlet de påtrengende

problemene, men jeg vil allerede her påpeke at behovet for informasjon hovedsakelig ble dekket av massemediene, som fortløpende ga nye opplysninger i saken etter hvert som de ble avdekket.

1.7.2 22.julis retoriske publikum

Det retoriske publikummet i den retoriske situasjonen etter 22.juli var først og fremst det norske folk. Med det mener jeg landets innbyggere, men også de som var bosatt i andre landområder. Som jeg allerede har vist, hevdet Bitzer at det påtrengende problemet kan være noe som finnes i det retoriske publikum, dersom det for eksempel dreier seg om holdningsendringer. (Bitzer [1968] 1997:13). På samme måte som grunnlaget for mange av de påtrengende problemene ble dannet med utgangspunkt i de følelsene som terroren hadde vekket i oss, var det også vi som skulle påvirkes av talernes retorikk, og dermed bidra til endring. Med endring mener jeg da for eksempel å kjempe for et åpent, demokratisk samfunn i stedet for å leve i frykt for nye angrep, eller å sørge sammen i fellesskap i stedet for å tenke på hevn.

1.7.3 22.julis retoriske vilkår

De retoriske vilkårene er de rammene som taleren må arbeide innenfor. Her kan man skille mellom fysiske og kulturelle eller psykiske retoriske vilkår (Bitzer [1968] 1997:13). Eksempler på de fysiske retoriske vilkår er de muligheter og begrensinger som ulike medier gir. Om man holder en tale som sendes på tv gir den andre forutsetninger for stemmebruk og mimikk enn hva en tale som blir holdt uten mikrofon på en talerstol gir. I den retoriske situasjonen etter 22.juli var det mange slike hensyn å ta, nettopp fordi talene ble sendt på tv, lagt ut på internett, sitert i avisene, omtalt på blogger og sosiale medier og så videre. På sett og vis er det også dette vil jeg også se nærmere på i kapittel 3, hvor jeg ser på fragmenteringen av talene.

I *11.septembers visuelle retorik* (2004) ser Jens Kjeldsen på den retoriske situasjonen som oppstod i USA etter terrorangrepet 11.september. Denne har naturlig nok flere likhetstrekk med det Norge stod ovenfor 22.juli. Kjeldsen peker på at angrepets omfang er et påtrengende problem i seg selv; situasjonen er så alvorlig at det er vanskelig å få språket til å strekke til. Dette kan også sies om 22.juli. I tillegg er det de kulturelle omstendighetene, som er ofte de

minst åpenbare, men de viktigste i situasjonen (Kjeldsen 2006:87). Dette handler for eksempel om hvilke holdninger man finner hos mottakeren, som religiøse, idealistiske eller sosiale preferanser, og dersom talerens budskap står i motsetning til disse holdningene, er de også vanskeligere å overbevise. Et påtrengende problem var også dermed de sosiale og politiske ulikhetene til det retoriske publikum: talene skulle både passe de som hadde det samme standpunktet som Stoltenberg, men også de som stod langt unna han politisk. På lik linje som at splittelsen som kunne oppstå i det norske folket var et påtrengende problem, var det også et retorisk vilkår. Dette skal jeg se nærmere på i neste del, hvor jeg analyserer de første tre talene Stoltenberg holdt.

1.8 22.juli – talen som respons

Jeg har hittil gjort rede for det jeg mener var hovedtrekkene med den retoriske situasjonen som oppstod i landet etter 22.juli. For å se hvordan Stoltenberg bidro til endring av de påtrengende problemene gjennom diskurs, har jeg valgt å se på de tre første talene han holdt etter terrorangrepet. Det vil nå være hensiktsmessig å se noe om konteksten for de tre talene jeg analyserer, for å se hvor de står i den retoriske situasjonen.

Et budskap fra hele Norge er den første talen som Stoltenberg holdt etter terrorangrepet. Med denne talen vil jeg hevde at noe det viktigste formålet var å gi informasjon om situasjonen, og fortelle at landets ledelse var tilstede i den krisesituasjonen som hadde oppstått, med Stoltenberg selv som leder i spissen. Samtidig skulle talen fortelle noe om hvordan man skulle reagere på det som hadde skjedd. Da talen ble holdt, cirka klokken 22:30 på kvelden da terrorangrepet var et faktum, satt de fleste med følelse av forvirring, kaos, angst og maktesløshet, slik jeg viste da jeg gjorde rede for den retoriske situasjonen. Talen skulle også behandle dette. Dette var andre gang Stoltenberg viste seg på tv etter angrepet. Sammen med justisminister Knut Storberget møtte Stoltenberg journalister og pressefolk i et bomberom i statsministerboligen. Det er hovedsakelig talens innhold og oppbygning som viser at dette er en tale. I det miljøet talen ble holdt i, kunne den nærmest forveksles med en alminnelig kunngjøring på pressekonferansen. (Gjerstad:2011)

I dag er det tid for sorg ble holdt to dager etter terroren, søndag 24.august 2011 hvor det ble holdt åpen minnegudstjeneste i Oslo Domkirke. Gudstjenesten, som hadde fått tittelen ”Messe for sorg og håp” var åpen for alle. I tillegg til statsministeren deltok også flere statsråder og en rekke stortingsrepresentanter, og flere medlemmer av kongefamilien,

deriblant Kongen og Dronningen. Denne talen hadde sorg som tematikk, som åpnet for at man i et fellesskap kunne bearbeide følelser. På denne tiden var trolig det verste sjokket etter angrepet lagt seg for de fleste, og man hadde begynt å ta inn over seg hvor mange det var som hadde mistet livet, og at enda flere hadde mistet noen de var glad i. Talen skulle altså blant annet behandle det påtrengende problemet som var behovet for å bearbeide følelser, og bidra til å behandle det traumaet landet hadde opplevd. Samtidig skulle den bidra til å la folk sørge over de som mistet livet i terroren, og hjelpe de pårørende, de overlevende og de etterlatte (Melbye:2002)

Mer åpenhet, mer demokrati ble holdt på Rådhusplassen i Oslo den 25.juli, altså dag tre etter terroren. I dagene mellom 22.juli – 25.juli, hadde landet gradvis tredd ut av det kaoset som oppstod etter terroren, og over i en landesorg over de vi hadde mistet. Denne dagen ble det arrangert fakkeltog i flere byer i Norge. I forkant hadde rundt 50.000 meldt fra på facebook at de skulle delta i markeringen i Oslo, men langt flere møtte opp. Avisene meldte om nærmere 200.000 oppmøtte, og ikke en ledig plass. På grunn av det store deltakertallet, gikk arrangørene også bort fra den opprinnelige tanken om fakkeltog, og oppfordret heller deltakerne til å gå med roser i hendene, i et rosetog. På grunn av alle oppmøtte skulle også dette vise seg å være umulig, fordi ingen kunne bevege seg i folkehavet, og i stedet ble det en rosemarkering. Som en konsekvens av dette var hele Oslo utsolgt for roser lenge før arrangementet startet. Det var altså et enormt engasjement og oppslutning rundt denne markeringen. (Ringnes: 2011)

Som en rød tråd gjennom alle talene, var svaret på de påtrengende problemene om å samle landet for å unngå en splittelse i folket, samt å gi en ledetråd til hvordan man skulle reagere, og ikke minst bekrefte at Norge som åpent, demokratisk land ville ivaretas. I den neste delen vil jeg se hvordan Stoltenberg forholdt seg til de påtrengende problemene i talene sine.

Del 2 Analyse

2.1 Identitet i talene

Som jeg viste i kapittel 1, hadde Jens Stoltenberg en rekke påtrengende problemer som han skulle forholde seg til i den retoriske situasjonen som oppstod etter terrorangrepene. Jeg vil i min analyse av talene argumentere for at han løste flere av disse ved å konstruere en identitet for tilhørerne, en identitet som ikke bare fortalte hvordan de skulle reagere, men også lærte dem noe om hvem de var.

Der den antikke retorikken så på hvordan man overbeviste publikum gjennom de tre retoriske bevismidlene *ethos*, *pathos* og *logos*, er *identitet* et begrep som har fått mye oppmerksomhet i retorikkforskningen siden 1950- tallet. Jeg vil innledningsvis i dette kapitlet gjøre rede for noen relevante teorier innen retorikk og identitetsbegrepet, før jeg analyserer de tre første talene som Stoltenberg holdt etter terrorangrepet. Jeg har ikke transkribert disse talene selv. Alle talene er hentet fra UiBs nettsted ”Virksomme ord”. Jeg har også lånt talenes titler fra dette nettstedet. Min analyse har hovedfokus på identitet. Langt mer kan altså sies om talenes utforminger, språklige grep og virkemidler, men jeg fokuserer på det som er relevant for min problemstilling. Innledningsvis i dette kapitlet vil jeg gjøre rede for sentrale teorier innenfor identitet i retorikken.

2.1.1 Kenneth Burke om identitet

Kenneth Burke var en sentral person i den såkalte nyretorikken. Han skrev i essayet *A Rhetoric of Motives* (1950) at identifikasjon var helt grunnleggende for retorikken, fordi: ”If men (sic) were not apart from one another, there would be no need for the rhetorician to proclaim their unity” (Burke 1969:22). Året etter, i 1951, ga han ut det tre sider lange essayet *Rhetoric –Old and new*. Her skilte han mellom ”den gamle retorikken” og ”den nye retorikken” ved å si at der overtalelse (persuasion) var det sentrale begrepet for den gamle retorikken, en retorikk som hovedsakelig utspilte seg i en deliberativ form, var det sentrale begrepet i den nye retorikken identifikasjon (identification), noe som også kan inkludere en slags ”ubevist faktor” i sin appell. (Burke 1951: 203)

For Burke er retorikkens grunnleggende funksjon ”menneskelige aktørers bruk av ord for å skape holdninger eller forårsake handling hos andre menneskelige aktører”. Han ser retorikk som noe som eksisterer i verbale så vel som ikke-verbale elementer. I *Rhetoric of Motives*

skriver han: ”Overalt hvor det er overtalelse er det retorikk. Og overalt hvor det er betydning er det overtalelse.” (Burke 1969:41).

For Burke er intelligens og bruken av retorikk uatskillelige, og det er disse evnene som skiller mennesker fra andre skapninger. Denne intelligensen omhandler den egenskapen som gjør at et individ kan forstå og svare på såkalte ”symboler”, og retorikken er en system, en prosess hvor man bevisst bruker disse symbolene for å fremkalle holdninger eller handlinger hos andre mennesker (Foss mfl 2002: 194). Burke hevdet at identifikasjon kunne skapes på tre ulike måter:

- Means to an end (Middel til å oppnå et mål). Dette er ofte sett i politikken, for eksempel når en politiker forteller bøndene at han også vokste opp på en gård. Selv om politikerens vet at hans bakgrunn ikke har noe til felles med bøndene, forsøker han å skape en illusjon av dette gjennom den opplysningen.
- Antithesis (Antiteser). Når identifikasjon skapes blant det som i utgangspunktet er motstridende parter, på grunnlag av kampen mot en felles fiende. Et eksempel på det i vår tid, er kampen mot IS, hvor vestlige og ikke-vestlige land, tross store verdiforskjeller, har slått seg sammen mot en felles fiende og trussel.
- Persuasion at unconscious level (Overtalelse på et ubevisst nivå). Omfatter å overbevise noen til å være enig med en bestemt handling, slik at de ikke blir oppfattet som noe negativt. Et eksempel på dette kan være å få hvite til å stemme på Obama, slik at de ikke kan bli oppfattet som rasister.

(Foss m.fl 2002: 192)

2.1.2 The Second Persona

En av de som jobbet videre med Burkes teorier om identitet, er Edwin Black. I artikkelen *The Second Persona* (1970) fokuserer Black på moralsk evaluering av retoriske diskurser. Han hevder at retoriske kritikere i dag (anno 1970) som regel unngår moralske dommer i kritikkene sine, til tross for at dette er et emne som både mottar og fortjener oppmerksomhet. Man burde fokusere på moralske dommer fordi det er gjennom de vi vil, i følge Black, både finne ut av fortiden vår, se igjen sammenhenger fra det som var før oss og kjenne igjen disse mønstrene fra fortiden slik at vi også ser muligheter for fremtiden. På den måten kan vi utvide selve friheten vår (Black [1970]1999:7) Det som gjør at det er vanskelig å felle moralske dommer over retoriske diskurser, sier Black, er at vi er vant til å tenke over diskurser som

gjenstander, og vi er ikke utstyrt til å framsi moralske dommer om gjenstander. Vi feller en dom over konsekvensene av retorikken, i stedet for å diskutere den retoriske diskursen i seg selv (Klujeff 2009:65). I stedet mener Black at vi må begynne å se retoriske tekster som handlinger i seg selv.

Black låner begrepet ”den implisitte forfatter” av Wayne Booth, som belyser skillet mellom den virkelige forfatteren av et verk og den forfatteren som blir implisert av verket, og hevder at det ofte er mange ulikheter mellom de to. Det er alltid muligheter for at forfatteren som blir implisert av diskursen er ”en kunstig skapelse: en *persona*, men ikke nødvendigvis en person.” For Black er det imidlertid også en annen persona som blir implisert gjennom en diskurs, det som han kaller diskursens *implisitte tilhører*. Det er den implisitte tilhøreren som er tekstens *second persona*. (Black [1970]1999:9). Der den tradisjonelle retorikken klassifiserer publikum etter alder, temperament og innstillinger til diskursen, hevder Black at dette er mindre relevant. Det viktigste i karakteriseringen av persona er nemlig ideologi. Black ser her ideologi på samme måte som Marx anvendte begrepet: ”Ideologi som et nettverk av gjensidig sammenkoblede overbevisninger som fungerer epistemisk, og som former et menneskes identitet ved å bestemme hvordan det oppfatter verden” (Black [1970]1999:10). De faktiske tilhørerne leter etter stikkord i den diskursen som de følger med på, som kan fortelle dem om hvordan de skal oppfatte verden. For å eksemplifisere dette viser Black til dersom en taler som skal snakke om integrasjon i skolen og bruker en nedsettende vending om mørkhudede, konfronterer han tilhøreren med mer enn en beslutning om integrasjon i skolen. Han blir konfrontert med et organisk vev av påstander, som diskursen kanskje verken tar opp eller antyder på noen annen måte enn ved bruken av denne ene vendingen. Dette er diskursens ideologiske kraft, og dersom tilhøreren aksepterer det, vil den påvirke han til å strukturere sine erfaringer av mange flere emner enn bare integrasjon i skolen. Om tilhøreren selv bruker den nedsettende vendingen, er det et tegn på at han har overtatt en ideologi. Det å overta en ideologi handler også, slik Marx ser det, om å forme identiteten til et menneske gjennom å bestemme hvordan det skal oppfatte verden (Black [1970] 1999:10).

Black ser jakten på identitet som ”den moderne pilegrimsreise”. Mennesker definerer seg ut fra hva han/hun gjør og hva han/hun tror på. I den impliserte tilhøreren kan kritikeren se en modell av hva retorikeren ønsker at hans virkelige tilhører skal bli. Denne forestillingen om et menneske som diskursen danner, er det som gjør moralsk bedømmelse mulig. Selv om dette mennesket aldri blir legemliggjort, er det på grunnlag av dette vi kan gjøre vurderinger, slik vi allerede kan fordi vi vet hvordan vi skal evaluere potensiale og

karakterer. Black selv viste dette med å undersøke hvordan den radikale høyresiden i USA stadig brukte metaforen ”kommunismen som kreftsvulst” i sine diskurser. (Black[1970]1999:11).

Blacks publikumsbegrep har videre lagt grunnlag for nyere publikumsteorier i retorikken. Grunntanken for dette publikumsbegrepet kan sies å være at publikum er diskursivt og ikke alltid legemliggjort, og at diskursen alene inviterer til en moralsk vurdering på bakgrunn av den implisitte tilhøreren. Den amerikanske retorikeren Michael Calvin McGee er en som har jobbet videre med denne teorien. (Klujeff 2009:67).

2.1.3 Michael Calvin McGee

For McGee er ”folket” en retorisk fiksjon, en politisk myte, en masseillusjon som eksisterer kun når den retorikken som definerer det er kraftfull. Han påpeker at mennesker i et kollektiv både tenker og oppfører seg annerledes enn det som hvert enkelt individ alene gjør. Ethvert form for kollektiv er sagt til å ha ”en vilje i seg selv”, distansert fra de individuelle oppfatninger (McGee 1980:2). Om ”folket” som retorisk konstruksjon skriver han følgende:

In purely objektiv terms, the only human reality is that of individual: groups, whether a small as a Sunday school class or a big as a whole society, are infused with an artificial identity

(McGee 1975:242). Dersom folket aksepterer de mytene som de blir eksponert for gjennom diskurser, vil de også handle ut fra dem, men når retorikken om dette ”folket” opphører, når myten ikke lengre blir akseptert av dem, blir de igjen en samling med individer. Dermed er ikke folket en konstant størrelse for McGee, men snarere en prosess som endres gjennom tid, slik de politiske mytene også endres. Når folket ikke lengre aksepterer myten fordi de ikke lengre oppfatter den som tilstrekkelig, krever det en ny retorikk, en ny mytologi for å unngå krise (McGee 1975:245)

I likhet til det vi så hos Black, er ideologi for også McGee et begrep som har tette relasjoner til retorikken. I artikkelen ”The ideograph: A link between rhetoric and ideology” hevder han at kritikere som Kenneth Burke, Dewey, Mead og Lippmann neglisjerer ideologibegrepet. Han hevder at mange av fortidens og datidens kritikere så på og brukte begrepet ideologi som noe uskyldig, nesten som et synonym for doktrine eller dogme i politiske organisasjoner, mens andre igjen tilslørte begrepet, og benektet kategorisk den fundamentale forbindelsen mellom konseptet ideologi og massebevisstheten. Men ved å ikke anerkjenne

betydningen ideologier har i retorikken, kan man heller aldri forstå hva som ligger til grunn for denne kollektive, kunstige identiteten (McGee 1980:2). McGee hadde ikke et like deterministisk syn på ideologier som Marx, men han understrekte at ettersom mennesker i fellesskap tenker og handler annerledes enn det mennesker gjør i isolasjon, må det også finnes ideologier som har avgjørende innflytelse på det politiske liv.

Så hvordan kan vi så finne sammenhenger mellom retorikken og ideologi? McGee hevder vi må se på substansen i det politiske språk for å kunne svare på dette, og utarbeidet derfor teorien om ideografer. I essayet *The Ideograph: A Link Between Rhetoric and Ideology* utgitt i 1980, undersøker McGee forholdet mellom den offentlige diskurs og ideologi. Dette gjør han gjennom hovedsakelig to spørsmål: Dersom offentlig diskurs bidrar til etablering og bevaring av ideologi, *hvordan* gjøres dette? Hvordan burde retorisk teori endres eller tilpasses til teorier om ideologi?

McGee så behovet for en teoretisk modell som både forholder seg til ideologi (materialistisk tanke) og ”myter” (idealistisk tanke), en modell som ikke fornektet den menneskelige evnen til å kontrollere makt gjennom manipulasjon av symboler, og som også forholder seg til Marx essensielle spørsmål omkring ”påvirkning av makt” for å skape og opprettholde politisk bevissthet (McGee 1980:4). For å undersøke dette stiller han følgende spørsmål: ”Hva er substansen i det politiske språk? Hva er kilden i det politiske språkets overbevisningskraft? Hvordan fungerer det politiske språket som en mekanisme for sosial kontroll?”

Svaret på disse tre spørsmålene er konseptet *Ideograf*. (Jasinski 2001:308).

McGee hevder at det som binder retorikken og ideologien sammen, er ideografer. For han er ideologi i praksis ”et politisk språk, bevart i retoriske dokumenter, med kapasitet til å diktere beslutninger og som kontrollerer den offentlige tro og atferd.” (McGee 1980:5). Han påpeker at det politiske språket som manifester ideologien synes å være preget av ”slagord”, slagord som han kaller ideografer. Dette begrepet definerer han selv på følgende måte: ”An ideograph is an ordinary- language term found in political discourse. It is a high order abstraction representing commitment to a particular but equivocal and ill-defined normative goal.”

For McGee brukes ideografer til å beskrive hvordan bruken av bestemte ord og uttrykk i politisk språk fanger, skaper eller forsterker bestemte ideologiske posisjoner. Bruken av ideografer i politisk diskurs er ofte bruken av abstrakte konsept for å få støtte for politiske avgjørelser. Vanligvis er dette termer som ikke har en klar definisjon, men som kan gi inntrykk av en klar mening. Dette kan være enkle ord eller korte setninger, såkalte ”byggesteiner” som oppsummerer en ideologisk holdning. I sitt essay identifiserer McGee

flere eksempler på ideografer, blant annet *liberty, property, law* eller *the rule of law, religion, right of privacy, freedom of speech* og *popular sovereignty*.

Hvordan kan vi skille ideografer fra andre termer og ord som regelmessig dukker opp i den politiske diskurs? McGee gir ingen definisjon eller teori på ideografer som gjør det åpenlyst å forstå hva som faktisk er en. Dersom man skal finne ideografer i en politisk tekst, kan det utfra McGee tyde på at de utelukkende lar seg spore gjennom deres funksjon. (Jasinski 2001: 309) Han skriver selv at ideografer er "agencies of social control" og "agents of political consciousness". Vi kan dermed si at ideografer utøver sosial kontroll ved å forme den politiske bevissthet. I følge McGee er ikke mennesker betinget direkte gjennom tro og atferd, men til et vokabular av begreper som fungerer som "guider" til atferd og tro. Ideografer er da dette vokabularet, de tilbakevendende ord, etiketter eller uttrykk som leder atferd og tro.

Det kan være nyttig å identifisere eventuelle ideografer i talene til Stoltenberg, fordi disse kan si noe om hvilken ideologiske posisjoner disse eventuelt fremlegger og vektlegger. Hvilken atferd og tro fremheves gjennom ideografer i talene?

2.2 Den konstituerende retorikk

Jeg har hittil i dette kapittelet sett på hvordan identitet og ideologi henger sammen med retorikken. I 1987 gjorde Maurice Charland et analytisk studie kalt *Constitutive rhetoric: The case of the people quebecois*. I dette studiet knytter han begrepet om *konstituerende retorikk* til den kollektive identitet. Charland tar utgangspunkt i bevegelsen for et uavhengig Quebec, Canadas fransktalende provins. Tilhengerne av det uavhengige Quebec, den politiske bevegelsen Mouvement Souverainete- Association (MSA), konstituerer- altså skaper selv folket i Quebec, "peuple quebecois" gjennom retoriske fortellinger som fremlegger dette folket som om de allerede eksisterer. MSA forlangte Quebecs uavhengighet, og samtidig som de gjennom disse retoriske fortellingene skapte folket av Quebec, brukte de dette konstituerte folket til å legitimere kravet om løsrivelsen fra Canada (Charland 1987:134). Som et resultat av dette stemte nesten halvparten av den fransk-canadiske befolkningen ja til uavhengighet ved folkeavstemningen i 1980, 13 år etter stiftelsen av MSA. Dette ble dermed et eksempel på hvordan den konstituerende retorikk ikke bare kan fremkalle publikums kollektive identitet, men også oppfordre til handlinger som både bekrefter og opprettholder dem. (Kjeldsen 2014:62)

Charland og den konstituerende retorikken har flere likhetstrekk med Blacks

publikumsbegrep, og diskursens second persona. Det er likevel en grunnleggende forskjell. Der Black påpeker at diskursen skisserer en modell av hva taleren ønsker å få sitt publikum til å bli, problematiserer Charland at publikumet ikke eksisterer uavhengig av diskursen, men blir konstituert gjennom diskursen (Klujeff 2009:69). Dette er det samme hovedpoenget som vi ser hos McGee, som hevder at ”folket” bare er en illusjon, som kun eksisterer når retorikken som definerer det er kraftfullt.

2.3 Teoriene i analysen

I lys av de teoriene jeg nå har gjort rede for, vil jeg identifisere hvilken second persona Stoltenberg henvender seg til i de tre talene. Ved å identifisere second persona, kan jeg også si noe om hvilket publikum som konstitueres i talene. Black hevder, som jeg tidligere har nevnt, at vi burde fokusere på moralske dommer i retorikken. Jeg kommer ikke til å felle noen moralske dommer i denne oppgaven, dette fordi en analyse av moralen går innunder moralfilosofien, som ikke er mitt felt. Jeg har allerede nevnt at jeg vil argumentere for at Stoltenberg løste flere av de påtrengende problemene som han som leder 22.juli stod ovenfor ved å konstituere en identitet for tilhørerne. Denne identiteten fortalte ikke bare hvem de var, og men også hvordan det da var naturlig for dem å handle i den situasjonen de befant seg i. I den følgende analysen vil jeg hevde at talene tilbyr tilhørerne tre dominerende verdier de kan identifisere seg med gjennom tre påstander:

- 1) Det norske folk er opptatt av samhold og fellesskap*
- 2) Det norske folk er engasjerte, uredde og handlekraftige*
- 3) Det norske folk er forkjempere for demokratiet*

I de tre påstandene har jeg valgt å adressere second persona som ”det norske folk”. Jeg vil innledningsvis i analysen gjøre rede for hvordan dette ”folket” konstitueres i talene.

2.4 Konstitueringen av ”Det norske folk”

I de to første talene, Et budskap fra hele Norge og I dag er det tid for sorg, taler ikke Stoltenberg om et folk, men om et ”Vi” og et ”Oss”. Hvem dette innebærer, varierer i den første talen, hvor han sier innledningsvis at

I dag er Norge rammet av to sjokkerende, blodige og feige angrep. Vi vet ikke hvem som angrep oss, mye er fortsatt usikkert. Men vi vet at mange er døde, at mange er såret. Vi er alle rystet over ondskapen som traff oss så brutalt og så brått.

Her tolker jeg at ”vi” er de offentlige myndighetene og andre som jobbet med å kartlegge skadene og få oversikt over situasjonen. Avslutningsvis, når han sier at ”vi er alle rystet”, tolker jeg det som han her inkluderer også sivile. Videre i talen inkluderer han alle som bor i landet i dette vi-et, og i et oss. At alle inkluderes spesifiserer han også når han sier at ”Det handler om angrep på uskyldige sivile –på ungdom på sommerleir –på oss alle, og når han henvender seg til de som angrep oss, i et budskap ”fra hele Norge”. Han nevner også ”Norge” fire ganger i talen, tre av gangene i kontekst av et oss og et vi som gjelder hele folket. Han gir et budskap fra hele Norge til de bak, at ”de skal ikke få ødelegge oss”. I avsnittet etter sier han ”vi er en liten nasjon. Men vi er en stolt nasjon. Ingen skal få bombe oss til taushet. Ingen skal skyte oss til taushet. Ingen skal noensinne skremme oss fra å være Norge.” Her taler han om Norge som nasjon, og et ”oss” som implisitt da handler om alle som bor i Norge. I talen to dager etter, ”I dag er det tid for sorg” opprettholdes dette vi-et og oss-et, hvor ”Norge”, ”nasjonal tragedie” og ”hele landet” bidrar til å sette rammene for den kollektive sorgen som er talens tema.

I talen på Rådhusplassen, 25.juli, tales det eksplisitt om et ”folk” som ikke har vært nevnt i de andre talene. Dette kommer til uttrykk allerede i innledningen, når Stoltenberg sier : ”Jeg står nå ansikt til ansikt med folkeviljen. Dere er folkeviljen”. Videre taler han om et ”folkehav” som står foran han og bekrefter at ”Norge består prøven”, fordi ”ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et helt folk”, før han videre hevder at ”I kveld skriver det norske folk historie”. Cirka midtveis i talen taler han om fremtiden for første gang i disse talene, og i kontekst av dette sier at ”Det vi ser i kveld kan være den største og den viktigste marsjen det norske folk har lagt ut på siden den 2.verdenskrig.” Videre bekrefter han at ”folk over hele landet står i dette øyeblikk skulder ved skulder”, og oppfordrer til at ”vi kan lære av det. Gjøre mer av det”. Avslutningsvis forteller han at ”jeg er uendelig takknemlig over å leve i et land der folk i en kritisk tid tar til gatene med blomster og lys for å slå ring om demokratiet”.

Vi ser altså et ”folk” som skapes gjennom diskurs, og som bidrar til å konstituere det publikum som jeg gjør rede for gjennom second persona i de tre neste avsnittene. Det er interessant å merke seg at dette folket ikke blir talt om eksplisitt før i den tredje talen, men at det til gjengjeld brukes mye der. Dette kan ha sammenheng med at talen har fremtiden som tematikk, og markerte en slags ”avslutning” på den landesorgen som hadde preget landet etter

terroren. Ordene som inneholder skildrer dette folket, som folkehav og folkeviljen, kan leses som ideografer slik McGee ser de. Som jeg gjorde rede for tidligere, utøver ideografene sosial kontroll ved å forme den politiske bevisstheten, og skal fungere som ”guider” til adferd og tro. Bruken av ”folket” her, fungerer som en guide for tilhørerne til å tro at de er en del av en større enhet, som går i samme retning og kjemper for den samme saken.

Med utgangspunkt i ideografene som brukes til å skildre dette ”norske folket”, vil jeg hevde at talene konstituerer et folk som: 1) Omfatter ”alle sammen”, og gir en følelse av at ”alle er med”, at ”dette er noe alle gjør”. Stoltenberg snakker for eksempel om folkehav, og om tusener på tusener av mennesker som også 2) Gjør det samme. De erobrer det offentlige rom, med samme trassige budskap. De har altså en 3) Sterk vilje. De har et trassig budskap, og de erobrer gatene. De er sterke, og de kjemper for det de tror på. Det er dette folket som er utgangspunkt for det jeg kaller ”det norske folk” når jeg nå identifiserer Second Persona i talene.

Samtidig er det verdt å merke seg at McGee hevdet at folket bare er en retorisk illusjon som kun eksisterer når retorikken som definerer det er sterkt. At dette vektleggingen av dette folket dominerer i den siste talen som Stoltenberg holdt for offentligheten, kan også leses som en metode for å gjøre følelsen av tilhørighet enda tydeligere, før hverdagen vendte tilbake, og førte til nye debatter og nye retoriske situasjoner.

2.5.1 Det norske folk er opptatt av samhold og fellesskap

Da jeg identifiserte 22.julis påtrengende problemer, argumenterte jeg for at et av disse var frykten for å skape en splittelse i folket, som igjen skulle skape enda mer uro og gjøre situasjonen vanskeligere særlig for minoritetsgrupper i landet. Jeg vil hevde at Jens Stoltenberg løste dette med å tilby det norske folk en identitet som hadde fokus på fellesskap og samhold, og som ønsket å stå sammen gjennom krisen. Fokuset på samhold ble tidlig etablert, og går som en rød tråd gjennom alle de tre talene. Det kommer implisitt til uttrykk allerede under innledningen til ”Et budskap fra hele Norge”, hvor Stoltenberg unngår å bruke uttrykk som kan virke ekskluderende for minoritetsgrupper når han sier

I dag er Norge rammet av to sjokkerende, blodige og feige angrep. Vi vet ikke hvem som traff oss, mye er fortsatt usikkert. Men vi vet at mange er døde, at mange er såret. Vi er alle rystet over ondskapen som traff oss så brutalt og så brått.

I stedet for å henvende seg til ”nordmenn” etablerer han heller her et ”vi” og et ”oss” som omfatter hele Norge, og dermed alle som bor i landet. Flere ganger i denne talen fremhever han at Norge står sammen. Etter at han har etablert et fellesskap, dette ”vi-et”, fortsetter han for eksempel

Dette er en kveld som krever mye av oss alle. Dagene som følger kommer til å kreve enda mer. Det er vi beredt til å møte. Norge står sammen i krisetider. Vi sørger over våre døde. Vi lider med de sårede. Og vi føler med de pårørende.

Gjennom dette samholdet og ”vi-et” får også tilhørerne eksplisitt vite hvordan de skal takle krisen, hvordan de skal handle. I et budskap fra hele Norge sier Stoltenberg ”I kveld og i natt skal vi ta vare på hverandre: gi hverandre trøst, snakke sammen og stå sammen.”

Det er også gjennom denne felles identiteten, dette fellesskapet vi lærer om to av de omkomne i talen ”I dag er det tid for sorg”:

92 menneskeliv er gått tapt. Flere er fortsatt savnet. Hver og en av de som er gått bort er en tragedie. Til sammen utgjør tapet en nasjonal tragedie. Fortsatt strever vi med å begripe omfanget. Mange av oss kjente noen som er borte. Enda flere vet om noen. Jeg kjente flere. En av dem var Monica. I rundt 20 år jobbet hun på Utøya. For mange av oss var hun Utøya. Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg og trygghet for ungdom fra hele landet. Hennes mann John og døtrene Victoria og Helene er i Drammen kirke i dag. Det er så urettferdig. Dere skal vite at vi gråter med dere. En annen som er borte er Tore Eikeland. Leder av AUF i Hordaland og en av våre aller mest talentfulle ungdomspolitikere. Jeg husker at han fikk hele landsmøtet i Arbeiderpartiet til å juble da han holdt et engasjert innlegg mot EUs postdirektiv, og vant. Nå er han død. Borte for alltid. Det er ikke til å begripe. Dette er to av de vi har mistet. Vi har mistet mange andre, på Utøya og i regjeringsbygget. Snart får vi navn og bilde på alle. Da vi omfanget av ondskapen tre fram i all sin gru. Det blir en ny prøvelse. Men vi skal klare den også.

Stoltenberg forteller her at tapet over de drepte ikke bare er noe som påvirker de pårørende, men at også Norge som *nasjon* har lidd dette tapet. Ved å fortelle om to av ofrene bak tallet 92 (som var tallet på antatt drepte på det tidspunktet), er ikke tragedien lengre bare et abstrakt tall, et nummer, men to mennesker. Stoltenberg beskriver Monica Bøsei som en omsorgsfull kvinne som skapte trygghet for ungdom, og følger opp med å bruke fornavnet på hennes nærmeste pårørende. På den måten kommer vi nærmere familien hennes også.

Stoltenberg bruker også seg selv som direkte eksempel her: han kjente faktisk flere som ble drept. Som jeg nevnte innledningsvis i dette kapittelet, kan identitet for Burke skapes på grunnlag av felles erfaringer (det som han kaller ”means to an end”). I dette tilfellet er det ikke vage erfaringer som fremheves, men derimot en svært direkte og viktig fakta – han mistet flere han kjente, slik situasjonen også var for veldig mange andre nordmenn, som også

hadde mistet noen. Gjennom sine personlige tap og sin personlige sorg, kan man altså si at Stoltenberg også tok del i den kollektive sorgen.

Generelt for alle tre talene kommer fokus på samhold og fellesskap til uttrykk gjennom bruken av ”vi” og ”oss”, som går igjen i alle talene. Kun noen få ganger erstattes ”vi” av ”jeg”, og da er det for å rose tilhørerne, for eksempel når han i ”I dag er det tid for sorg” sier ”Midt i alt det tragiske er jeg stolt av å bo i et land som har maktet å stå oppreist i en kritisk tid. Jeg er imponert over hvor mye verdighet, omsorg og fasthet jeg har møtt”. I denne talen snakker han også i jeg-form når han bruker seg selv som eksempel på pårørende. Få ganger i de tre talene henvender han seg til ”dere” i stedet for ”oss”, som for eksempel når han overbringer kondolanser fra hele verden til de pårørende.

I ”Mer åpenhet, mer demokrati” holder han en appell til ungdommen, med fokus på fremtiden. Dette er eneste gang henvender seg til en slags kollektiv enkeltperson, et ”Du”

(...) massakren på Utøya er også et angrep på unge mennesker om å bidra til en bedre verden. Deres drømmer ble brutalt knust. Dine drømmer kan bli virkelighet.
Du kan føre ånden videre fra i kveld. Du kan gjøre en forskjell. Gjør det!
Min oppfordring er enkel. Engasjer dere. Bry dere. Meld dere inn i en organisasjon. Delta i debatter. Bruk stemmeretten. Frie valg er juvelen i demokratiets krone.
Ved å delta sier du et rungende ja til demokrati.

Innledningsvis i denne delen tydeliggjør Stoltenberg meningsinnholdet i antitesen ”deres drømmer ble brutalt knust. Dine drømmer kan bli virkelighet”. Ved å sette de drepte ungdommene opp mot de levende ungdommene som tilhørere av talen, viser Stoltenberg at ungdom i Norge kan bidra til at de drepte ungdommene døde forgjeves. Ungdommene som ble drept var politisk engasjerte, og ønsket å skape en bedre verden. Dersom deres død kan bidra til at andre ungdommer samles og engasjerer seg i stedet, så lever terrorofrene videre i dette engasjementet –og dermed kan det finnes mening i det meningsløse.

Jeg har allerede identifisert flere ideografer i talene som bidrar til å forsterke følelsen av tilhørighet og samhold, og argumentert for at de ulike ordene som omtaler et ”folk” kan leses som ideografer. Det finnes fler ideografer som fungerer som byggeklosser for konstitueringen av dette folket. I ”Mer åpenhet, mer demokrati” sier Stoltenberg: ”Etter angrepene i Oslo og på Utøya har vi vært forent i sjokk, fortvilelse og sorg. Slik vil det fortsatt være, men ikke bare slik.” Her vil jeg hevde at ordet ”forent” fungerer som en ideograf. ”Forent” betyr at noe er slått sammen. I denne konteksten illustrerer ordet at vi etter terroren har ”slått oss sammen”, til en enhet, et folk.

Som jeg har gjort rede for tidligere i oppgaven, hevder Kenneth Burke at identitet

kan skapes gjennom antiteser-altså motstridende parter. Dette skjer når de motstridende partene har en felles fiende og trussel. Selv om Stoltenberg i talene aldri nevner terroristen, verken som terrorist eller ved navn, er det likevel en felles fiende implisert i talene. Eksempler på denne fienden ser vi for eksempel i ”Et budskap fra hele Norge” som *”de som angrep oss og de som stod bak”*, de som ikke *”skal få ødelegge oss. (...) ikke skal få ødelegge vårt demokrati og vårt engasjement for en bedre verden*, og som ikke skal *noensinne skremme oss fra å være Norge*” I ”I dag er det tid for sorg” snakker Stoltenberg om hvor imponert han er over det stolte folket som aldri gir opp sine verdier, før han siterer *”Ingen har sagt det finere enn AUF-jenten som ble intervjuet av CNN: Om en mann kan vise så mye hat, tenk hvor mye kjærlighet vi kan vise sammen.”* -her kan fienden leses som nettopp den ene mannen som viste hatet. I ”Mer åpenhet, mer demokrati” kommer fienden til uttrykk når han sier *”Ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk”*.

Sett i Kenneth Burkes øyne, kan vi derfor si at noe av dette samholdet ble skapt på grunnlag av kampen mot denne felles fienden. Selv om det norske folket i utgangspunktet består av individer med ulike politiske standpunkt, ulike interesser og ulike verdier, blir de en enhet- et folk, som sammen beseirer en felles fiende. Her må også påpekes at denne ”fienden”, altså gjerningsmannen, er helt reell, og ikke noe som skapes i diskursen, men fellesskapet *mot* denne fienden skapes i talene.

Gjennom talene ble det altså konstituert et folk, og en Second Persona som var opptatt av samhold og fellesskap. Jeg vil videre se nærmere på hvilken egenskaper og kvaliteter denne Second Persona besitter.

2.5.2 Det norske folk er engasjerte, uredde og handlekraftige

I de tre talene henvender Stoltenberg seg en Second Persona som er engasjert og uredde, og som ikke er redd for å stå opp for det han tror på. Denne egenskapen konstitueres allerede tidlig i ”Et budskap fra hele Norge”, når han sier

Jeg har et budskap til de som angrep oss, og til de som står bak. Det er et budskap fra hele Norge. De skal ikke få ødelegge oss. Dere skal ikke få ødelegge vårt demokrati og vårt engasjement for en bedre verden. Vi er en liten nasjon. Men vi er en stolt nasjon. Ingen skal få bombe oss til taushet. Ingen skal skyte oss til taushet. Ingen skal noensinne skremme oss fra å være Norge.

Det norske folket er engasjert, stolt og uredde. Her kan det også tolkes som om det er nettopp disse egenskapene som er årsaken til at vi har blitt angrepet, og derfor er det også disse

egenskapene vi skal kjempe for å bevare. Terroristen ville bombe oss til å være stille, men det klarte han ikke. Demokratiet og engasjementet er noe som vi ikke gir slipp på. Egenskaper som dette er noe som de aller fleste av oss ser på som positive, og dermed også trolig gjerne vil identifisere oss med. I den andre talen, i dag er det tid for sorg gjentar Stoltenberg dette. Han sier

Vi er et lite land, men vi er et stolt folk.

Vi er fortsatt rystet av det som traff oss, men vi gir aldri opp våre verdier.

Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Men aldri naivitet.

Da jeg identifiserte de påtrengende problemene etter 22.juli, hevdet jeg at behovet for å vite hvordan man skulle reagere var et av disse. Den rådvillheten og maktesløsheten som mange trolig følte, kunne endres gjennom å gi tilhørerne en følelse av mestring og muligheten til å handle. Da Stoltenberg holdt talen på Rådhusplassen hadde tilhørerne over hele landet selv mobilisert seg og gått sammen i markeringer mot terror. Innledningsvis i denne talen sier Stoltenberg

For et syn! Jeg står nå ansikt til ansikt med folkeviljen.

Dere er folkeviljen. Tusener på tusener av nordmenn, i Oslo og over hele landet, gjør det samme i kveld. Erobrer gatene, torgene –det offentlige rom med det samme trassige budskap: Vi er sønderknust, men vi gir oss ikke. Med fakler og lys gir vi verden beskjed. Vi lar ikke frykten knekke oss. Og vi lar ikke frykten for frykt kneble oss.

Det folkehavet jeg ser foran med her i dag og den varmen jeg kjenner fra mennesker over hele landet gjør meg sikker i min sak. Norge består prøven. Ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk. I kveld skriver det norske folk historie. Med det sterkeste av alle våpen, det frie ord og demokrati, staker vi kursen for Norge etter 22.juli 2011.

Stoltenberg uttrykker at tilhørerne ”erobrer” gatene med et ”trassig” budskap. Disse beskrivelsene er neppe tilfeldig. ”Erobre” betyr ”å klare å vinne”, og brukes ofte også i krigssammenheng, som synonym til å bekjempe, beseire eller overvinne. Man kan for eksempel erobre et land, og i historisk sammenheng snakker man ofte om kjente erobrere som Aleksander Den Store og Djengis Khan. ”Trassig” er det samme som å ”vise trass”, noe de fleste forbinder med å være sta og ulydig, slik man tenker om små barn i ”trassalder”. Men det kan også forbindes med å vise motstand, og ikke ville gi seg. Her tilbyr Stoltenberg altså tilhørerne en identitet som omfatter det å være handlekraftig når det gjelder, og å ikke gi etter for frykten. Igjen er dette positive egenskaper, som de fleste av oss trolig gjerne ønsker å identifisere seg med.

Samtidig kan man tolke denne talen som muligheten til å bearbeide følelsen av

maktesløshet som mange trolig fremdeles kjente på denne tiden. Når Stoltenberg sier at ”i kveld skriver det norske folk historie”, understreker han hvor viktig dette øyeblikket er, og at Norge og nordmennene har vunnet over terroristen fordi de ikke har latt ondskapen vinne.

2.5.3 Det norske folk er forkjempere for demokratiet

Jeg har identifisert et av de påtrengende problemene som behovet for å vite at Norge som demokratisk, åpent land ville ivaretas. Tematikken i alle de tre talene omhandler demokratiet på en måte som tilbyr tilhøreren selv muligheten til å kjempe for å bevare dette. I talen ”Et budskap fra hele Norge” gir Stoltenberg et budskap fra hele Norge om at de som står bak ”ikke skal få ødelegge vårt demokrati og vårt engasjement for en bedre verden”. Etter å ha konstatert dette, sier han at ”i morgen skal vi vise verden at det norske demokratiet blir sterkere når det gjelder.” Avslutningsvis gir han tilhørerne følgende oppgave:

”Vi må vise at vårt åpne samfunn består også denne prøven. At svaret på vold er enda mer demokrati. Enda mer humanitet, men aldri naivitet. Det skylder vi ofrene og deres pårørende.”

To dager senere, i Oslo Domkirke bekrefter Stoltenberg så at det er dette vi har gjort, det er dette svaret vi har gitt terroristen. Han sier

Midt i alt det tragiske er jeg stolt over å bo i et land som har maktet å stå oppreist i en kritisk tid. Jeg er imponert over hvor mye verdighet, omsorg og fasthet jeg har møtt.
Vi er et lite land, men vi er et stolt folk.
Vi er fortsatt rystet av det som traff oss, men vi gir aldri opp våre verdier.
Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Men aldri naivitet.

Her bekrefter Stoltenberg at det norske folket aldri gir opp sine verdier. Og hva er så verdiene? Mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Det er dette vi svarer med, det er dette vi kjemper for. Dagen etter, under roseseremonien den 25.juli på Rådhusplassen blir dette igjen bekreftet når Stoltenberg sier

Vårt svar har vokst i styrke gjennom de ubegripelige timene, dagene og nettene vi har bak oss, og det bekreftes med kraft i kveld.
Mer åpenhet, mer demokrati. Fasthet og styrke.
Det er oss. Det er Norge.

Her ser vi altså at Stoltenberg i første talen oppfordrer til mer demokrati for at det åpne samfunnet skal klare seg igjennom den prøvelsen terrorangrepet har vært. I neste tale hevder han at det er det ”vi-et” svarer med, og i den siste talen konkluderer han med at ”mer åpenhet,

mer demokrati” er ikke bare vårt svar mot terror, men det er nå en del av oss, av vår identitet.

I resepsjonen av talene vil jeg vise at ”mer åpenhet, mer demokrati” var et utsagn som fikk svært mye oppmerksomhet, både umiddelbart etter at talene var holdt, men også i månedene og årene etter. Jeg vil hevde at ”mer åpenhet, mer demokrati” er ikke bare en ideograf, men den ideografen som har størst betydning i disse tre talene. Separert fra hverandre, er ordene åpenhet og demokrati ord som ikke har en klar definisjon. For hva er egentlig åpenhet og demokrati? ”Åpenhet” defineres ikke engang i Bokmålsordboka, men linkes til tillit og fortrolighet, med forklaring ”*ha noens tillit*” og *Drøfte et spørsmål i all fortrolighet*”, mens ”Demokrati” forklares av Bokmålsordboka som ”styreform der (storparten av) folket har den avgjørende makt, folkestyre.”

Om man tar utgangspunkt i disse definisjonene, kan man dermed si at Stoltenberg i den første talen hevdet at vi skulle møte volden med enda mer folkestyre. Det må kunne hevdes at det å leve i et demokratisk land, i et demokrati som fungerer, er noe som de aller fleste av oss ser på som utelukkende positivt. Terrorangrepet var rettet mot det politiske Norge, som igjen henger tett sammen med dette demokratiet. Det er likevel vanskelig å skulle forklare hvordan man skal kunne svare på vold med ”mer demokrati”. I etterkant av terroren blir dette også flere ganger problematisert i avisene, noe jeg kommer tilbake til i del tre. Åpenhet er også et ord som det må kunne hevdes at de fleste av oss har positive assosiasjoner til. Om man har åpenhet og tillit til noe eller noen, handler det ofte også, slik jeg ser det, om å kunne dele nødvendig informasjon, slik at man igjen kan ta avgjørelser og standpunkt på best mulig grunnlag. Det er likevel vanskelig å forklare hvordan man skal få til ”mer åpenhet” i praksis. Dette vil jeg også vise eksempler på i del tre.

I tillegg til å ikke inneha en klar definisjon, kan det altså konkluderes med at både (mer) demokrati og (mer) åpenhet er ord som for mange har positive assosiasjoner, som for mange henger sammen med velfungerende samfunn og med tillit og fortrolighet, og dette ble altså fremhevet som svar på terroren i Stoltenbergs taler.

Budskapet ”mer åpenhet, mer demokrati” ble presentert i alle tre talene, men med variert språk. I det talte ord er det viktig å gjenta budskap, dersom man ønsker at tilhørerne skal huske det som ble sagt. Dette var viktig i de muntlige samfunn, som var mer preget av de talte ord enn de skrevne, men det er også viktig i det moderne samfunn. Jens Kjeldsen påpeker at dersom man vil være sikker på at tilhørerne både forstår og husker det som blir sagt, gjelder det å både gjenta, utfolde og variere det som sies (Kjeldsen 2006:221) Det er også det vi ser Stoltenberg har gjort med dette utsagnet. I de tre talene presenterer han budskapet på tre ulike måter, men hvor grunnsteinen –altså mer åpenhet mer demokrati er

konstant. I resepsjonen av talene vil jeg vise at det er også dette utsagnet som har fått mest oppmerksomhet, til dels umiddelbart etter at talene var holdt, men ikke minst i årene etter.

”Mer åpenhet, mer demokrati” kan altså leses som ideografer, men også som topos. Jeg vil videre gjøre rede for dette.

2.5.4 Mer åpenhet, mer demokrati som nasjonal topos

I den klassiske retorikken så man på hvordan man kunne søke etter argumenter på bestemte ”steder”, hvor synspunktene eller poengene ligger klar. De bestemte stedene kalles på gresk for *topos* (i flertall *topoi*) og på latinsk *locus* (flertall *loci*). Begrepet er vanskelig å forklare, fordi betydningen og bruken av det har endret seg gjennom historien – allerede Aristoteles brukte ordet topos om to ganske forskjellige ting, og siden fikk det flere andre bruksmåter i tillegg (Andersen 1995:154). I den antikke retorikken skilles det ofte mellom den *generelle* og *den spesielle topoi*. Den generelle topoi er allmenne betraktningsmåter eller argumentasjonsmønstre som kan anvendes innen alle emner eller genre. Aristoteles bruker motsetning og gjendrivelse som eksempler på disse. De spesielle topoi er budet til det bestemte emne taleren behandler. De er ikke retoriske av natur, men gjelder det stoff taleren må beherske for å kunne behandle et bestemt emne. Et eksempel på dette er når en taler behandler temaer som krig og fred, må han kunne kjenne statens militære styrke. (Eide 2004: 133)

Jonas Gabrielsen hevder at topikken er et av retorikkens mest diffuse begreper, fordi det ikke er en entydig lære, det finnes flere parallelle forståelser og retninger innen det samme begrepet (Gabrielsen 2009:144). Han ser i sin artikkel *Topisk kritikk* på forholdet mellom topikken og annen argumentasjonsteori som for eksempel Stephen Toulmins teori om praktisk argumentasjon og syllogismen/entymemet, og stiller spørsmål om hvorvidt argumentasjonsmodeller alene er nok til å si alt som er å si om et gitt argument, og om de alene kan fange alt som inngår i retorisk argumentasjon. For å forstå hvorfor topikken har en sentral rolle i retorikken, hevder Gabrielsen at vi må sette retorikken mot logikken, og se på forskjellen mellom det logiske og det retoriske utgangspunkt. I logikken er et premiss noe som enten antas å være rett, noe som tas for gitt. Formuleringer som ”anta at X er Y” eller ”Gitt at P er S” bruker han som eksempler på å vise dette. En av de tingene som kjennetegner logikken er nettopp at den først blir aktuell når et gitt sett med premisser foreligger.

Retorikkens utgangspunkt, derimot, er ikke et gitt sett premisser, men en gitt sak. Retorikkens

utgangspunkt er alltid, i følge Gabrielsen, en gitt sak. Denne saken, dette utgangspunktet aktualiserer en rekke overveielser, som ikke er relevante for logikken og den logiske argumentasjonsanalyse. Enhver sak genererer en rekke forskjellige premisser, som taleren må forholde seg til, og finne ut hvilke premisser han skal vektlegge.

Saken 22.juli var terrorhandlingen i seg selv. Det var ingen selvfølge å hevde at terror skal svares med ”mer demokrati, mer åpenhet”, slik premisset til Stoltenberg ble. Tvert i mot viser Gabrielsen at Bush konsekvent brukte toposet ”krig” da han talte om 11.september, for å la det være ”stedet” de forankret forståelsen og hentet argumenter for USAs angrep på Irak og Afghanistan (Gabrielsen 2009:159).

Stoltenberg talte aldri om krig. Han snakket om angrep på *verdier*, og terroren som en *prøvelse*, som noe vi måtte stå oppreist for å komme igjennom, ikke noe vi skulle krige for. Nå kan riktignok ikke 11.september og 22.juli sammenliknes ettersom USA ble angrepet av noen utenfra, og angrepet mot Norge var fra en etnisk norsk, en landsmann. Men allerede første dagen, kvelden 22.juli, før vi visste med sikkerhet motivet til den som stod bak, talte Stoltenberg om terrorhandlingene som et angrep på våre verdier. Påstanden om å svare vold med demokrati var avslutningen i en tale som hadde samhold, stolthet og engasjement som tematikk. Stoltenberg sa

Vi må aldri slutte å stå opp for våre verdier. Vi må vise at vårt åpne samfunn består også denne prøven. At svaret på vold er enda mer demokrati. Enda mer humanitet, men aldri naivitet. Det skylder vi ofrene og deres pårørende.

Strukturen i argumentasjonen kan illustreres på følgende måte med Toulmins modell:

Påstand: *Vi skal svare på vold med mer demokrati*

Belegg: *Demokrati bevarer åpne samfunn*

Hjemmel: *Vi må bevare vårt åpne samfunn*

Denne argumentasjonen avhenger av at publikummet godtar at vår grunnverdi nettopp er åpenhet. Dersom tilhørerne ikke godtar dette premisset, ville heller ikke argumentasjonen fungert.

To dager senere, under minnegudstjenesten, dukket så den samme argumentasjonen opp igjen. Også i denne talen mot avslutningen, og i kontekst av verdier. Stoltenberg sa

Vi er fortsatt rystet av det som traff oss, men vi gir aldri opp våre verdier. Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet, og mer humanitet. Men aldri naivitet. Ingen har sagt det finere enn AUF-jenta som ble intervjuet av CNN. Om en man kan vise så mye hat, tenk hvor mye kjærlighet vi alle kan vise sammen.

I den siste talen, på Rådhusplassen 25.juli, ser vi igjen den samme argumentasjonen, presentert i den samme formen. Denne gangen kom den mye tidligere i talen, allerede i det tredje verset. Verset forut handlet nettopp om å bestå den *prøven* som terrorangrepet hadde vært:

Det folkehavet jeg ser foran meg her i dag, og den varmen jeg kjenner fra mennesker over hele landet gjør meg sikker i min sak. Norge består prøven.
Ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk.
I kveld skriver det norske folk historie. Med det sterkeste av alle verdens våpen, det frie ord og demokrati, staker vi ut kursen for Norge etter 22.juli 2011.

I det neste verset snakkes det implisitt om de norske verdiene igjen, hvor det argumenteres for at Norge atter skal være *til å kjenne igjen* etter terroren. Dermed argumenteres det også implisitt for å bevare disse verdiene. Stoltenberg sier:

Det blir et Norge før og et etter 22.juli. Men hvilket Norge bestemmer vi selv.
Norge skal være til å kjenne igjen. Vårt svar har vokst i styrke gjennom de ubegripelige timene, dagene og nettene vi har bak oss, og det bekreftes med kraft i kveld
Mer åpenhet, mer demokrati. Fasthet og styrke. Det er oss. Det er Norge.
Vi skal ta tryggheten tilbake!

Det som er interessant, er måten Stoltenberg beskriver terrorhandlingene i talene. For det første er det altså ikke snakk om et terrorangrep, et ord som faktisk ikke nevnes i noen av talene. I den første talen, 22.juli på kvelden, bruker Stoltenberg ordet ”angrep” fire ganger, først at Norge er rammet av ”to sjokkerende, blodige og feige angrep”, at vi ikke ”vet hvem som angrep oss”, og at det handler om ”angrep på uskyldige sivile – på ungdom på sommerleir- på oss alle” før han tilslutt kommer med et ”budskap til dem som angrep oss”. Avslutningsvis beskrives det som ”en prøve”.

I den neste talen, 24.juli, snakker ikke Stoltenberg lengre om angrep, faktisk nevnes ikke ordet en eneste gang. Terrorangrepet har nå blitt til en ”ugjerning”, når han innledningsvis åpner med at det er ”nå snart to døgn siden Norge ble rammet av den største ugjerningen siden krigen.” Stoltenberg bruker også ”prøvelse” når han sier ”snart får vi navn og bilde på alle. Da vil omfanget av ondskapen tre fram i all sin gru. Det blir en ny prøvelse. Men vi skal klare den også.”

I den siste talen, 25.juli, beskrives terroren som en prøve når Stoltenberg hevder at ”Norge består prøven”. Bruken av orden ”angrep” dukker opp for første gang siden han holdt talen 22.juli på kvelden, men i en helt annen kontekst: ”Etter angrepene i Oslo og på Utøya har vi vært forent i sjokk, fortvilelse og sorg.” Vi har altså blitt angrepet, men trass dette vært *forent*, et ord som jeg allerede har argumentert for at i McGees øyne også kan fungere som en ideograf i denne konteksten ; det er vanskelig å definere, men bygger opp under bevisstheten

om at ”det norske folk står samlet”. Avslutningsvis i denne talen bruker han imidlertid det som kanskje er det aller sterkeste ordet for å beskrive terrorangrepet, i appellen til ”de unge”. Her sier han: ”massakren på Utøya er også et angrep på unge menneskers drøm om å bidra til en bedre verden”. Jeg har allerede vist at Stoltenberg i denne delen skapte engasjement ved bruk av antiteser, og slik kan trolig også ”massakre” leses: som noe som skaper engasjement, nettopp fordi det er et så sterkt ladet ord. Her er det også kun snakk om hendelsene på Utøya, og ungdommene der som prøvde å bidra til en bedre verden. Dette kan også leses som en måte å skape en tilhørighet, et samhold mellom de drepte ungdommene og den unge delen av det retoriske publikummet.

Terrorangrepet beskrives altså som en prøvelse, som et angrep på våre verdier, verdier som åpenhet og demokrati. Når tilhørerne aksepterer denne argumentasjonen, at toposi som ”åpenhet” og ”demokrati” henger sammen med våre ”verdier”, og at det var disse verdiene som gjorde at vi ble angrepet den 22.juli, kan man si at ”mer åpenhet, mer demokrati” ble et topos i seg selv. Dette toposet omhandler også de norske verdiene, og ”det som gjør nordmenn til nordmenn”, så foruten å kunne hevde at det ble et nasjonalt topos, bidro det også til å konstituere ”det norske folk” slik jeg også har vist tidligere i dette kapitlet.

2.6 Historiske referanser i talene

I talene ”I dag er det tid for sorg” og ”mer åpenhet, mer demokrati” trekker Stoltenberg flere ganger paralleller til 2.verdenskrig. ”I dag er det tid for sorg” skjer dette en gang i innledningen, hvor han sier: ”Det er nå snart to døgn siden Norge ble rammet av den største ugjerningen siden krigen”. Her etablerer han tanken og ideen om at terrorangrepet kan settes i en historisk kontekst som også beror seg på det norske fellesskapet som vi har kjent helt siden 2.verdenskrig. Denne ideen føres så videre i talen ”mer åpenhet, mer demokrati” hvor han i andre vers sier

I kveld skriver det norske folk historie.

Med det sterkeste av alle verdens våpen, det frie ord og demokrati,
staker vi ut kursen for Norge etter 22.juli 2011

Foruten påstanden om at det norske folket skriver historie, snakker Stoltenberg her om det frie ord som det sterkeste våpen, det frie ordet som vi har hatt i landet siden 2.verdenskrig tok slutt

i 1945. Videre trekker han også paralleller til den 2.verdenskrig når han omtrent midtveis i talen sier at

Ut av alt det vonde øyner vi paradoksalt nok spiren til noe verdifullt.
Det vi ser i kveld kan være den største og viktigste marsjen det norske folket har lagt ut på siden 2.verdenskrig. En marsj for demokrati, samhold og toleranse.

Bruken av ordet ”marsj” er trolig ikke tilfeldig. Marsjere betyr å ”gå ordnet i flokk” eller ”gå raskt og energisk”, og brukes ofte sammenheng med militær og krig, ”å gå i sluttet orden”.

Videre forteller han tilhørerne *hva* det er de marsjerer sammen for: demokrati, samhold og toleranse- det er det deres engasjement handler om.

Avslutningsvis i samme talen sier han så:

Jeg er uendelig takknemlig over å leve i et land der folk i en kritisk tid tar til gatene med blomster og lys for å slå ring om demokratiet. Og for å hedre og minnes dem vi har mistet. Det viser at Nordahl Grieg hadde rett: ”Vi er så få her til lands, hver fallen er bror og venn”. Dette skal vi ta med oss når vi tar fatt på arbeidet med å forme Norge etter 22.juli 2011.Våre fedre og mødre lovet hverandre ”Aldri mer 9.april”. Vi sier ”Aldri mer 22.juli”.

Her ser vi flere direkte referanser til 2.verdenskrig. Når Stoltenberg sier ”Vi er så få her til lands, hver fallen er bror og venn” refererer han til diktet 17 mai 1940, også kjent som *I dag står flaggstangen naken*. 17.mai 1940 var den dagen Kong Haakon holdt sin siste 17.mai tale før han måtte forlate Norge etter Tysklands invasjon. Talen ble lest opp i Tromsø radio, som var den eneste frie radiostasjonen i Norge. Under den samme radiosendingen leste også Nordahl Grieg opp dette diktet, som i senere tid har blitt et svært kjent dikt i Norge. Diktet åpner med strofen ”I dag står flaggstangen naken/blant Eidsvolls grønnende trær/Men nettopp i denne timen/vet vi hva frihet her” og avslutter med ”Vi er så få her i landet;/hver falden er bror og ven./Vi har de døde med oss/den dag vi kommer igjen.” (Thorenfeldt:2012)

Nordahl Grieg var en kjent motstandsmann og krigshelt, som spilte en viktig rolle under 2.verdenskrig. Ved å bruke et utdrag fra hans dikt, vil jeg hevde at det appelleres det også trolig til tilhørernes nasjonalfølelse, gjennom vår felles historie som nordmenn. Nasjonalfølelser handler nettopp om å tilhøre et nasjonalt fellesskap, og å føle samhørighet med andre personer i dette nasjonalfellesskapet, gjennom troen på at man har noe grunnleggende til felles. Det er den samme historiske tilhørigheten han appellerer til når han sier ”Aldri mer 22.juli”. Våre forfedre vant 2.verdenskrig, og lovet hverandre at de aldri skulle la det skje igjen. Vi har blitt angrepet, stått samlet om demokratiet og mobilisert oss i roseseremonier, og viser dermed at vi har vunnet, vi også, og nå lover vi hverandre at det aldri

skal skje igjen, det heller.

I boken *Rhetoric in popular culture* skriver Barry Brummett om kulturelle artefakter som "the building blocks of culture". Disse artefaktene er tegn i hverdagen, som er ladet med mening, "slik et batteri blir ladet med strøm". En enkel definisjon av ordet er "a cultural artifact is some kind of action, object or event that particularly represents a group of people.", og kjennetegnes av tre ting. Det første er at det er en *handling, hendelse eller gjenstand som oppfattes som enhetlig*. Der mange forbinder ordet med gjenstander arkeologer graver opp fra jorden, hevder Brummett at de kulturelle artefakter ikke nødvendigvis må være et materialistisk objekt, men også en hendelse eller en handling som dermed blir et tegn på en opplevd enhet. Et par Nike sko er en materialistisk artefakt, men det er også populærmusikk, eller 4.juli (Brummett 2014:53). Det andre som kjennetegner en artefakt, er at det finnes *en felles oppfatning av dens mening, en felles betydning for mange*. Som eksempel på dette viser Brummett til tv-serien *Seinfeld*, hvor en av rollefigurene på en politisk korrekt måte skulle forklare at han ikke var homofil, og sitatet "not that there is anything wrong with that" ble etter den episoden brukt av mange, i ulike kontekster men med en direkte referanse til tv-serien. Det siste som kjennetegner en artefakt, er at den *bidrar til å manifeste identitet i en gruppe*. En artefakts mening er delvis dens tilknytning og tilkobling til en gruppe. Vi tilhører alle flere grupper, som for eksempel kjønn, geografiske grupper, vi er nordmenn, skandinavere, europeere også videre, idrettslag er grupper, om du er ansatt i en bedrift kan det være en gruppe og så videre. Brummett stiller spørsmålet; om du tenker på deg selv som en nordmann, og identifiserer deg selv med andre nordmenn, når og hvor er det denne identifiseringen skjer? Hvordan berører denne gruppen "nordmenn" deg? Når "taler" gruppen til deg? Hvordan blir du påminnet om hva du skal gjøre, hvordan du skal handle, hva du skal tro for å identifisere deg med gruppen "nordmenn"? Brummett hevder at nærmest alle grupper tilknytter seg oss, og påvirker oss gjennom kulturelle artefakter (Brummett 2014:55). Artefaktene representerer gruppene for oss, de viser oss hvordan der er å være en del av eller å identifisere seg med en gruppe, og de minner oss om grupper og viser oss hva vi binder oss til ved å identifisere oss med de ulike gruppene.

Brummett sier selv at definisjonen av artefakter er vid, og at det dermed kan være vanskelig å identifisere artefakter. Å argumentere for at 2.verdenskrig er en artefakt vil være å tolke definisjonen svært bredt, men man kan lese diktet 17.mai 1940 som en kulturell artefakt; det er en konkret "gjenstand" som har en felles betydning for mange i en gruppe, og det bidrar til å manifeste identiteten til nordmenn. Nordmenn som har sine røtter i landet, har det til felles at enten de selv eller deres forfedre opplevde 2.verdenskrig, og identitet skapes også

her når Stoltenberg sier at ”våre fedre og mødre lovet hverandre aldri mer 9.april” –en identitet som beror seg på vårt felles opphav, som nordmenn. Når han videre hevder at ”Vi sier aldri mer 22.juli”, inkluderer han alle de som har opplevd 22.juli –også de som ikke har dette opphavet.

Det er altså viktig å lese disse referansene i en større kontekst, for å få den store sammenhengen i et historisk perspektiv.

2.7 Andre mulige tilnærminger

Stoltenberg valgte å fremheve viktigheten av å stå samlet, i et kollektivt vern om åpenhet, demokratiet og mangfoldet etter terrorangrepene. Han snakket aldri om hevn, eller tok i bruk en krigsretorikk lik den George W. Bush brukte etter terrorangrepene 11.september. Etter terroren i Amerika 11.september, slo Bush fast i en tale til kongressen 20.september at ”enten er dere med oss, ellers er dere med terroristene” i en oppfordring til deltakelse i ”krigen mot terrorisme” (Eide og Ottesen: 2002) Han prøvde heller aldri å fordele skyld, og, som jeg tidligere har nevnt, spekulerte aldri i hva som var motivet bak terroren.

På tross av at det var et angrep som i aller høyeste grad var rettet mot Stoltenberg personlig, bomben gikk av like utenfor arbeidsplassen hans, hvor han selv kunne ha oppholdt seg denne fredagen, og skytingen på Utøya drepte 69 ungdommer som var medlemmer i AUF, ungdomspartiet til det partiet Stoltenberg selv representerer, tok Stoltenberg aldri offerrollen, og han prøvde heller ikke å dra politiske fordeler av det. Han viste seg tvert i mot som en sterk og synlig leder som formante til ro og tillit til at ledelsen i landet gjorde det som ble forventet at de skulle gjøre. Dette ser vi også igjen i resepsjonen av talene, som jeg kommer inn på i neste kapittel.

2.8 Faglig oppmerksomhet

I ettertid har Stoltenberg høstet svært mye ros for de talene som jeg nå har analysert. Den amerikanske taleskriveren David Murray sammenliknet ”I dag er det tid for sorg” med talen Robert Kennedy holdt da han måtte fortelle afroamerikanerne at deres leder, Martin Luther King jr. var drept i 1968. Murray påpekte at Kennedy hadde mistet sin bror på samme måte, noe som legitimerte hans valg av ord den gangen. (Brandeggen: 2011)

Den samme talen ble også kåret til Årets Tale 2011 av Fonden Danske Taler og

Rhetor- Rådgivende retorikere. I begrunnelsen peker de blant annet på at talen er språklig avdempet, men passende i situasjonen, at Stoltenberg presenterer talen med en personlig fremførelse og viser sin personlige involvering i sorgen på passende vis. Videre forklarer de prisen med at talen gir mening til sorgen umiddelbart etter tragedien, noe som gjorde sorgen til å bære gjennom et fellesskap i hele Norge så vel som Skandinavia. Tilslutt begrunner de det med at talen rekker utover selve den akutte situasjonen og er dermed statslederskap, som definerer mer demokrati og mer humanisme som det passende svaret på ugjerningen (Rhetor: 2011) Kjell Terje Ringdal ved Markedshøyskolen i Oslo hevdet at ”Mer åpenhet, mer demokrati” som Stoltenberg holdt på Rådhusplassen, er den viktigste tale holdt i Norge siden krigen, med begrunnelse blant annet i at ”Stoltenbergs tidligere budskap om demokrati ble fremført med enda større intensitet og varme enn tidligere (Hauge:2011)

I ettertid av terroren har Stoltenberg fått svært mye positiv omtale for måten han håndterte situasjonen på, og, slik jeg har prøvd å vise i min analyse, har talene åpenbart spilt en stor rolle i denne håndteringen. Jeg vil nå gå videre i neste del av oppgaven, hvor jeg går i dybden på hvordan papiravisene behandlet disse talene.

Del 3

Resepsjonen av talene

I forrige del så jeg nærmere på hva Jens Stoltenberg valgte å fokusere på i de tre første talene han holdt etter 22.juli. Denne delen tar for seg hvordan papiravisene behandlet disse talene. I del en skrev jeg at Kjeldsen hevder at dersom man skal forstå en tekst i dag, er en av mulighetene for dette å undersøke den retoriske resepsjonen og reise. I del to analyserte jeg de tre talene i sin helhet, men i det moderne samfunn opplever man ofte ikke en tale i sin helhet, men fragmenter av den, de delene som blir gjenfortalt i mediene. For å forstå hvilken rolle talene hadde, må man derfor se på resepsjonen. Jeg har i analysen sett på hvilket publikum Stoltenberg konstituerte, og vil i denne delen se på hvilken historier avisene rekonstruerer. Med dette ønsker jeg å oppnå en større forståelse av rollen disse talene hadde i massemediene i dagene etter de var holdt.

Innledningsvis er det her relevant å si noe om metoden jeg har brukt.

3.1 Metoden

For å kunne si noe om hvordan en tale blir brukt som retorisk kommunikasjon, må man som sagt se på hvordan talen blir fragmentert. Jeg ønsket altså å kunne si noe om hvordan talen tilpasses til og behandles i andre medier. Jeg bestemte meg for å se på papiravisene i min analyse. Dette fordi papiravisene er best egnet til systematisk gjennomlesning, og gir dermed det mest nøyaktige resultat. Nettavisene oppdateres fortløpende, og redigeres gjerne etter hvert som nye opplysninger kommer frem. Det er også vanskelig å skulle få full oversikt over alle saker som har blitt publisert om for eksempel en tale på nettet, fordi man ikke kan bla seg gjennom alt som er publisert kronologisk, og det er tilnærmet umulig å finne alle publiserte artikler i alle landets nettaviser.

Da jeg først hadde bestemt meg for å se på resepsjonen av talene i papiravisene, hadde jeg tenkt å se på hvordan de fire største avisene (Aftenposten, VG, Dagens Næringsliv og Dagbladet) behandlet disse talene, i tre dager etter at de var holdt. Etter grundigere gjennomtenkning, kom jeg frem til at jeg ville se på flere aviser, og regionsaviser i tillegg til de landsdekkende. Dette fordi det ville være interessant å se om det var lokale forskjeller i resepsjonen–noe det i ettertid viste seg å være overraskende lite av, men også , ettersom jeg ønsket å få en bredest mulig forståelse av hvordan fragmenteringen av talene var- ønsket å få

mest mulig stoff til min analyse.

Jeg valgte derfor å se på talenes resepsjon i samtlige av (relevante) aviser som er tilgjengelig i databasen Atekst, også kjent som Retriever Norge AS. Atekst inneholder de redaksjonelle arkivene til Norges største og viktigste mediebedrifter. Avisene jeg har undersøkt i Atekst er følgende: *Aftenposten, VG, Vårt Land, Dagsavisen, Dagen, Agderposten, Klassekampen, Sunnmørsposten, Dagbladet, Bergens Tidende, Nordlys, Telemarksavisa, Dagens Næringsliv, Adresseavisen, Romerikes Blad, Trønder-Avisa, Tidens Krav, Fædrelandsvennen, Agderposten, iTromsø, Stavanger Aftenblad, Morgenbladet, Bergensavisen og Harstad Tidende*. Totalt er dette 23 aviser.

Jeg har også valgt å se på hvordan disse avisene behandlet talene i fem dager etter de var holdt. Det vil si at:

”Et budskap fra hele Norge” har jeg sett på i perioden 23.juli – 28.juli 2011,

”Nå er det tid for sorg” har jeg sett på i perioden 25.juli- 30.juli 2011, og

”Mer åpenhet, mer demokrati” har jeg sett på i perioden 26.juli- 31.juli 2011.

Når jeg i oppgaven diskuterer funnene mine, er de altså basert på samtlige av de avisene jeg har nevnt, i de periodene jeg har nevnt.

Foruten Stoltenbergs taler, har jeg også sett på resepsjonen av talen ”Nå står vi fast ved verdiene våre”, av Kong Harald, direktesendt på NRK og TV2 den 23.juli. Dette utelukkende for å se om de tendensene jeg avdekker i Stoltenbergs tale også går igjen der, eller om det store ulikheter.

Tilgjengeligheten har gjort Atekst til et nyttig verktøy, men selve søkeprosessen har ikke vært helt uproblematisk. Atekst er, som kjent, basert på søk i stikkord. Jeg søkte i fritekstfeltet, på ”alle papiraviser”. For å være sikker på at jeg har fått tilgang til alle publiserte saker om disse talene, har jeg derfor gjort mange søk i den gitte tidsperioden, etter mange alternative stikkord. Mine søkeord har vært følgende: *Terror, Terrorangrep, Terrorangrepet, Oslo, Utøya, Jens Stoltenberg, Statsministeren, Statsminister, Leder, Åpenhet, Demokrati, Tale, Talen, Taler, Talene, Domkirke, Domkirken, Rosemarkering, Rådhusplassen, terrorofre, terroroffer og terrorofrene*. For talen til kongen, har jeg også benyttet søkeordene *Kong Harald, konge, verdier, frihet og nasjon*, i tillegg til søkeordene jeg brukte da jeg søkte etter statsministerens taler.

Jeg har ingen garanti for at det ikke har vært trykket saker som jeg ikke har fått tilgang til gjennom disse søkene, men jeg kan ikke se hvor relevant de eventuelt har vært uten å inneholde ett eneste av de nevnte søkeordene.

Jeg har valgt å dele inn mine funn i kategorier. Disse kategoriene er det jeg selv som har laget, basert på hvordan avisene *generelt* –på tvers av sjangre, har omtalt og rekonstruert talene. Dette er heller ikke en kvantitativ analyse. Det er jeg, som fortolkende menneske, som har lest avisene, og kommet frem til disse funnene. Jeg vil hevde at det generelt sett i alle avisene har vært saker som har gitt lite rom for fortolkning, og som budskap er veldig direkte. Derfor ser jeg heller ikke dette som problematisk.

3.2 Resepsjonen

I artikkelen *Talens rom* skriver Anders Johansen og Jens Kjeldsen at en tale i avisene i dag ikke lengre blir gjengitt i sin helhet, slik de tidligere ble. Fordi journalistene i dag ønsker å ha sin egen journalistiske vinkling på stoffet, fester de seg ved en løsrevet formulering som de baserer sin sak på. Talene etter 22.juli viser seg å være et unntak av dette. Et budskap fra hele Norge ble gjengitt i sin helhet fire ganger, og I dag er det tid for sorg ble gjengitt fem ganger. I tillegg ble alle tre talene mye sitert, og flere av avisene gjenga store deler av talene i sine nyhetsartikler.

Jeg vil nå først si noe om resepsjonen av talene generelt. Jeg vil påstå at avisene var relativt samstemte hvilke deler av talen de gjenga og siterte, og hvilken kontekster de omtalte den i. Jeg har delt funnene inn i kategorier, og hver kategori blir eksemplifisert med sitater fra avisene. Under hver kategori drøfter jeg også hva som kan være årsaken til at avisene har fokusert på dette. Alle publiserte saker er nøye gjennomlest, og de funnene jeg nå presenterer er basert på en total gjennomgang av alt materialet.

Det er hovedsakelig fire tendenser som går igjen i resepsjonen av talene:

Fokus på Stoltenbergs lederegenskaper

Fokus på ofrene

Fokus på fremtiden og demokratiet

Fokus på det kroppslige og ikke-verbale

3.2.1 Fokus på Stoltenbergs lederegenskaper

Den mest dominerende tendensen i dekningen av talene, er at de på en eller annen måte skrives om i sammenheng med omtale av Stoltenberg selv. Allerede kort tid etter

terrorangrepene startet debatten om hvorvidt de folkevalgte hadde håndtert den krisen som hadde oppstått på en tilfredsstillende måte. I denne debatten var det særlig rollen til Stoltenberg, som landets leder som ble diskutert. I avisene ble Stoltenbergs lederegenskaper diskutert i lys av talene som han holdt, og samtlige av avisene jeg har lest var positive til håndteringen så vel som talene. Dette har vært særlig synlig i ledere, kommentarer og kronikker, altså sjangre hvor noen *mener* noe, og går igjen i både de riksdekkende og de lokale avisene.

Etter ”Et budskap fra hele Norge” fokuserte flere av avisene på at Stoltenberg i talen unngikk å fokusere på hvem som stod bak angrepet, men henvendte seg direkte til terroristene og fordømte deres handlinger, uavhengig av hva som var deres motivasjon og bakgrunn. Flere av avisene uttrykker takknemlighet for at statsministeren var så tydelig på å unngå spekulasjoner, både i valg av ord og valg av ministre til å delta i første pressekonferansen. Et eksempel på dette er Dagbladets Einar Hagvaag, som skriver under overskriften ”Statsmannskunst” den 28.juli:

Da statsministeren skulle stå fram for journalistene og gjennom dem tale til folket seint på kvelden, ville han opptre sammen med justisministeren og helseministeren, for å vise at nå gjaldt det etterforskning og redningsarbeid. Storberget kom, Strøm-Eriksen rakk ikke fram. Dette var et viktig politisk valg. Stoltenberg ville ikke peke ut noen skyldige. Hadde han stått fram sammen med utenriksministeren, og enda verre forsvarsministeren, ville det sett ut som landet var angrepet utenfra.

–Jeg har et budskap til de som angrep oss. Og til de som står bak. Det er et budskap fra hele Norge. Dere skal ikke få ødelegge oss. Dere skal ikke få ødelegge vårt demokrati og vårt engasjement for en bedre verden. Vi er en liten nasjon, men vi er en stolt nasjon, sier han.

Det er et klart budskap, men til en ikke utpekt mottaker.

(...) Stoltenberg fortalte historien om en liten, men stolt nasjon, som svarer på bomber og blodbad med ”mer demokrati, mer åpenhet”. Han kvalte tilløpene til jakt på syndebukker i fødselen, han stanset all politisk strid, og han samlet landet om forsvaret av demokratiet (Hagvaag:2011).”

I perioden jeg har undersøkt publiseres det i flere aviser kronikker som skaper et positivt bilde av lederen Stoltenberg. Flere av disse kronikkene er skrevet av fagpersoner, og bidrar dermed til å belyse Stoltenbergs terror-håndtering fra enda flere sider.

Den 27.juli publiserer VG en kronikk av Ketil Knutsen, Førsteamanuensis, Dr.philos. i historie. Han hevder at Jens Stoltenbergs håndtering av terrorangrepet i Oslo blir den største prøven en norsk politiker har stått ovenfor siden 1940. I kronikken trekker han paralleller til 11.september, hvor han mener at Bush sin ”krig mot terror” førte til en aggressiv og

konfronterende utenrikspolitikk som splittet USA, utløste krigen i Afghanistan og Irak og førte til tap av mange mennesker.

Jens Stoltenberg ser foreløpig ikke ut til å gå i samme felle i sin fortolkning av Norges 9/11, skriver han. Dagen etter terrorangrepet fortalte han (...) dere skal ikke få ødelegge vårt demokrati og engasjement. Vi er en liten, men stolt nasjon. (...) Ingen skal skremme oss fra å være Norge. Vi skal vise verden at demokratiet blir sterkere når det gjelder.” Videre skriver Knutsen at ”ved slik å bekrefte hvem vi er og hvilken vei vi går som nasjon skapte Stoltenberg kontinuitet, trygghet og fellesskap. Dermed tok han ikke et oppgjør med udåden gjennom konfrontasjon, men gjennom å være prinsippfast mot verdiene angrepet var rettet mot (Knutsen:2011).

I kontekst av talene får Stoltenberg også ofte skryt for å ha vært tilstedeværende, trygg og selvsikker, og for å ha manet til ”mer åpenhet, og mer demokrati”, og for å ha gitt folket en tydelig leder når de trengte det som mest. Et eksempel på dette er Dagens Næringsliv Morgen som skrev 27.juli i lederen ”Sterk og varm” at ”Statsminister Stoltenberg har vist imponerende lederskap siden bomben sprang i regjeringsskvartalet og unge AUF-ere ble skutt på Utøya fredag 22.juli.”

Avisen mente blant annet at

Ikke et øyeblikk har han gitt oss følelsen av kaos eller at landet var uten styring og kontroll. Fra første øyeblikk har han gjort de rette tingene på de riktige tidspunktene. Han har også funnet ordene som trengtes for å samle folket, gi trøst og gi oss noe å tro på. Bare timer etter at Oslo sentrum var dekket av glasskår, ga han de første intervjuene. Allerede da fortalte han oss at de viktigste vi gjør er aldri å oppgi våre verdier. Å vise at vårt åpne samfunn består også denne prøven. At svaret på vold er enda mer demokrati. Enda mer humanitet. Men aldri naivitet. Og det er dette som har preget tiden etter de grufulle handlingene fredag ettermiddag og kveld. Vi har som Stoltenberg oppfordret vist verden at det norske demokratiet blir sterkere når det gjelder.(...) Det er lett å være enig med ham at ”midt i alt det tragiske er jeg stolt av å bo i et land som har maktet å stå oppreist i en kritisk tid. Jeg er imponert over hvor mye verdighet, omsorg og fasthet jeg har møtt”. Det er også grunn til å påpeke at mye av den verdigheten, omsorgen og fastheten har han selv stått for og bidratt til. Det er i vanskelige tider vi ser storhet (Leder, Dagens Næringsliv 27.juli 2011).

Som vi husker fra da jeg gjorde rede for den retoriske situasjonen, var det følelser som kaos og forvirring som dominerte i tiden etter terroren. Stoltenberg omtales ofte som et motstykke til disse følelsene. Dette ser vi for eksempel i avisen Nordlys, som i sin leder ”Fire faser og en drøm den 28.juli skildrer kaos, forvirring og maktesløshet, og Stoltenberg som da stod frem som leder og som landsfader når vi trengte han som mest:

LAMMELSE: ”Minst 84 mennesker er drept etter skytingen på Utøya”. Vi bråvåknet til budskapet. Så rått, så brutalt, og så grusomt at det var vanskelig å forstå. Hva har hendt?

Hvem er døde? Hvorfor? Hvem er dette monsteret? I denne situasjonen trådte Jens Stoltenberg fram. Han hadde kvelden før redegjort for saken – han hadde talt til folket på en beundringsverdig måte. Men nå viste han seg i et format av internasjonale dimensjoner. En medfølende, sørgende og samlende klippe gjentok budskapet: Svaret er mer demokrati, mer toleranse, mer åpenhet. Det var trygt å høre ordene til den sterke statsministeren. Det sies at det fødes en bøddel som Breivik i et land som Norge hvert femtiende år. En lederskikkelse som Stoltenberg er minst like sjelden. At han er en stor politiker har få vært i tvil om. Men når Norge trengte det som mest stod Jens Stoltenberg fram som landsfader (Leder, Nordlys 28.juli 2011).

Det er ikke bare Stoltenbergs evne til å samle landet i sorgen og om demokratiet som høster ros i avisene. I lys av minnetalen ”I dag er det tid for sorg” i Oslo Domkirke, ble det fremhevet at Stoltenberg selv var personlig berørt av terroren og hadde mistet noen han var glad i, men at han, trass dette, maktet å stå med rak rygg og lede nasjonen på en trygg og tillitsvekkende måte. Dagbladets Stein Aabø skrev kommentaren ”Etter sjokkfasen” den 26.juli, hvor han åpner med å spørre hva som vil skje med norsk politikk etter 22.juli. Her nevner han blant annet at

Jens Stoltenberg og regjeringen har taklet situasjonen på mesterlig vis. Statsministeren har beholdt roen og verdigheten og vist seg som en lederskikkelse. Han behersket også kirkerommet bedre enn biskoper og prester av ymse slag under høymessen i Oslo Domkirke søndag (Aabø:2011).

Dagsavisens sjefsredaktør Arne Strand konkluderte med at ”det norske demokratiet har bestått prøven, regjeringen og statsministeren viste handlekraft og godt lederskap” i lederen ”Aldri mer 22.juli”, publisert 25.juli. Her summerer han opp de siste døgnenes hendelser, før han avslutningsvis skriver at

”Statsminister Jens Stoltenberg har vist seg som en statsmann. Han har vært tydelig til stede der han forventes å være til stede: hos ofrene, hos de pårørende og i mediene. Han var tidlig ute med å vise seg fram fredag etter bombeangrepet. Det var viktig. For å unngå panikk i befolkningen måtte statsministeren fram på TV for å bevise at han var i live. Statsminister Stoltenberg har vært klart preget av sakens alvor. Ikke minst under gudstjenesten i Oslo Domkirke i går. Det var sterkt å høre den talen han holdt, ikke minst fordi han selv er personlig berørt. Statsministeren har hele tida fremstått på en måte som viste at han og regjeringen hadde situasjonen under full kontroll (Strand:2011).

Trønder-Avisa den 25.juli publiserte lederen ”Tid for omtanke og omsorg”, hvor de oppfordret alle til å vise omtanke for alle de som hadde mistet noen i terrorangrepet. Her skriver de også:

Vi finner grunn til å sitere fra Statsminister Jens Stoltenbergs tale i minnemessen i Oslo Domkirke i går: -Midt i alt det tragiske er jeg stolt over å bo i et land som har maktet å stå oppreist i en kritisk tid. Jeg er imponert over hvor mye verdighet, omsorg og fasthet jeg

har møtt. Vi er et lite land, men et stolt folk. Vi er fortsatt rystet av det som traff oss, men vi gir aldri opp våre verdier. Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Men aldri naivitet. (...) Vi må legge til at vi er stolt over å bo i et land som har en statsminister som makter å stå oppreist gjennom en slik krisetid. Statsministeren, som på mange måter er personlig berørt av denne enorme tragedien har vist et godt lederskap gjennom både fasthet og følelser (Leder, Trønder Avis 25.juli 2011)

Avisene omtaler altså ofte talene i lys av Stoltenberg og hans egenskaper som leder. Dette er heller gjerne ikke så unaturlig. Fokuset på Stoltenberg kan hevdes å være et fokus på hans *ethos*, som er det vi kaller talerens karakter, og noen ganger personlighet og vesen. Allerede i den antikke retorikken var talernes karakter et mye omdiskutert tema. Quintilian hevdet at han ”er enig med dem som mener at alt som angår taleren, også angår saken”. Dersom tilhørerne skal tro på saken, må de også tro på taleren. Aristoteles på sin side hevdet at ”Talerens karakter (ethos) blir et middel i overtakelsesprosessen når talen blir fremført slik at den gjør taleren troverdig. Vi er nemlig tilbøyelige til å feste lit til hva en hedersmann sier”. (Andersen 1995:35) En persons ethos er viktig både for å få folk til å lytte til det enn sier, og ikke minst for å overbevise folk til at det en sier er det riktige. Innen retorikken handler ethos både om avsenderen, men det defineres som regel som *den oppfatningen en mottager har av en avsender på et bestemt tidspunkt* (Kjeldsen 2006:119).

Da terrorangrepet inntraff den 22.juli 2011 hadde Jens Stoltenberg vært statsminister i seks år. Han var altså en kjent leder for tilhørerne, og de fleste trolig hadde en mening om hvorvidt de opplevde han som en god politiker på forhånd. På det tidspunktet han holdt den første talen, var det viktigste, som jeg tidligere har argumentert for, å vise at han var i god behold, og at landet ble styrt som normalt. Samtidig, fortalte han også landets innbyggere hvordan de skulle handle og reagere. Vi må se talene og resepsjonen av dem i en større kontekst. Stoltenberg argumenterte i første talen for at det viktigste på det tidspunktet var å redde menneskeliv, og vise omsorg for alle som var rammet og deres pårørende. Og det var nettopp også dette han gjorde. Han var ikke bare synlig i nyhetskanaler, men også på sosiale medier, som for eksempel på twitter hvor han noen timer etter angrepet skrev ”I dag er vi rammet av to sjokkerende, blodige og feige angrep. Mye er fortsatt usikkert. I natt må alle stå samlet og ta vare på hverandre.”

I ettertid vant Stoltenberg prisen for ”årets tweet” med denne meldingen, og prisen for ”beste krisehåndtering i sosiale medier”. Juryen begrunnet prisen nettopp med ”statsministerens håndtering av terrorangrepene, samt bruken av sosiale medier til å formidle budskapet om åpenhet og demokrati i timene og dagene etter at terroren rammet Norge”. (Fossbakken:2012) Han var synlig i media, han forkynnte det samme budskapet i flere kanaler og han levde også

etter sitt eget budskap. Dagen etter terrorangrepet dro han for eksempel til Sundvollen og trøstet pårørende og overlevende, noe som ble mye dokumentert via nyheter, både i bilde og tekstform. Jens Stoltenberg viste altså at han selv gjennomførte de handlingene som han selv oppfordret tilhørerne å gjøre – vise omsorg, ikke la frykten råde og stå opp for sine verdier. Jeg har også argumentert for at han gjennom talene skapte en identitet som slo fast om samhold og fellesskap, og denne identiteten ser man igjen i avisene, som også snakker om disse verdiene. Den positive omtalen av Stoltenbergs taler øker også etter hvert som dagene går. I takt med dette, viser det seg også at Norge som nasjon kom seg samlet gjennom krisen. Anders Johansen hevder i boken *Talerens troverdighet* at ”politisk troverdighet beror på at man mener det man sier”. Om man skal fremstå som troverdig, er det viktigste at man også fremstår slik at man snakker sant (Andersen 2002:71). Det autentiske uttrykket, det som gir troverdighet og gjør at man virker oppriktig er viktig innen politisk retorikk. Og selv om Stoltenberg i denne situasjonen ikke skulle vinne stemmer eller et valg, handlet det jo likevel om at tilhørerne skulle overbevises til å akseptere at vi skulle svare terroren med ”mer åpenhet, mer demokrati”, og vise omsorg for de som var rammet. At avisene fokuserte positivt på Stoltenberg som leder, kan også tolkes som et eksempel på hvor viktig autensitet er. Stoltenberg gjorde selv akkurat det som han oppfordret tilhørerne til å gjøre, og dermed ble det også troverdig og oppriktig.

Den samme tendensen ser vi også igjen i resepsjonen av talen Kong Harald holdt, *Nå står vi fast ved verdiene våre*. Talen til kongen ble ofte omtalt i kontekst av symbolikken ved kongehuset. Kongen talte om å ikke la frykten råde, og heller verne om friheten. Avisene skildret også en folkelig konge som, trass terrorangrepet, ikke var redd for å møte folket, og ta del i arrangementer som samlet store folkemengder. Eksempler på dette ser vi hos Aftenposten Morgen, som 24.juli under tittelen ”Kongefamilien deltok i sorgen” rapporterte at kongefamilien dagen i forveien hadde besøkt overlevende og pårørende på Sundvollen, og tent lys for ofrene i Oslo Domkirke, før de gjenga kongens tale på følgende måte: ”I situasjonen landet vårt er i, er det viktig å vise at friheten er sterkere enn frykten, sa Kong Harald i går da han holdt en kort og klar tale til det norske folket. I en slik kontekst blir dette sitatet som et argument for hvorfor det var viktig for kongen å delta i de offentlige markeringene, og være ute blant folket. Noen aviser fokuserte ikke bare på kongen, men deltakelsen til hele kongefamilien. Dagbladet skriver kort under overskriften ”Tente lys for Utøya” at ”mens Kong Harald talte til folket på tv, tente resten av kongefamilien lys for de mange ofrene og deres familier i Oslo Domkirke.” Som eksempel på hvor viktig det var at

kongefamilien deltok i markeringer, intervjuer de 16-årige Fekri som også var i Domkirken. Hun blir et slags sannhetsvitne for dette når hun sier ”-At kongefamilien tør å komme hit er fint. Jeg føler de er nærere oss nå, at vi er mer sammensveiset som nasjon.” Avslutningsvis i reportasjen poengterer avisen at

Det var en tydelig opprørt konge som i går kveld talte til det norske folk. –Nå er det viktig at vi står sammen og støtter hverandre. At vi ikke lar frykten råde, men støtter hverandre og kommer oss igjennom dette forferdelige vi har opplevd, oppfordrer Kong Harald.

Jeg har også vist eksempler på at avisene fokuserte også på at Stoltenberg hadde mistet noen i terrorangrepet, og at han likevel klarte ”å stå oppreist”. Dette kan tolkes på flere måter. På den ene siden ble de to nevnte ofrene i talen ”I dag er det tid for sorg” ansiktene som viste eksempler på menneskene bak tallene over de drepte, og på samme måte kan vi se at avisene viser Stoltenberg som ansikt over de pårørende. Som jeg har vist skapte Stoltenberg også samhold i sorgen, og ved å bruke seg selv som eksempel, kunne han identifisere seg med de andre pårørende. På mange måter kan man si at avisene illustrerer den belastningen Stoltenberg var utsatt for både som statsleder og som privatperson i timene og dagene etter 22.juli. Han satte ord på den sorgen mange følte, og bidro dermed til den kollektive sorgprosessen. Dette kan også trolig forklare hvorfor så mange av avisene fokuserte på dette.

I denne delen ser vi også klart at avisene har bidratt til å konstituere det samme publikummet som talene konstituerte. Avisene gjenforteller historien om den lille nasjonen, med det stolte folket, og som med Stoltenberg i spissen sørger med verdighet i et fellesskap, og som fremhever mer åpenhet og mer demokrati som svar på terroren. I resepsjonen av talene er ikke Stoltenberg ikke bare en god leder, men han blir også et slags godt eksempel for alle innbyggerne, et forbilde som beholder roen, viser trygghet og omsorg.

3.2.2 Fokus på ofrene

Etter minneseremonien i Oslo Domkirke, hvor Stoltenberg holdt talen ”I dag er det tid for sorg”, valgte flesteparten av avisene å fokusere på de to ofrene Monica Bøsei og Tore Eikeland, som Stoltenberg i talen bekreftet var drept på Utøya. Flesteparten av disse gjengivelsene ble gjort i artikler og nyhetsreportasjer, og svært mange artikler brukte direkte sitater fra talen som overskrift. Noen steder seg vi også at avisene bruker de omkomne for å beskrive hvordan hendelsen forløp på Utøya. Eksempel på dette er Aftenposten Morgen skriver under overskriften ”For mange av oss var hun Utøya” den 27.juli, om Bøsei og den

sivile politimannen Trond Berntsen som ble drept på Utøya. Avisen forteller om de to som trygge, gode voksne for ungdommen på Utøya:

Monica Bøsei og den sivile politimannen var de to som fremsto som tryggheten selv for alle ungdommene på Utøya. Derfor var det naturlig at det var de to som skulle ta imot han de trodde var politimann som kom på rutinesjekk etter bombingene i Regjeringskvartalet. Monica Bøsei var derfor den som møtte den falske politimannen Anders Behring Breivik og tok fergen med ham fra fastlandet til Utøya. Få minutter senere ble de første skuddene avfyrt, og Monica Bøsei og den sivile, ekte politimannen var de to første som ble henrettet. –Mange av oss kjente noen som er borte. Enda flere vet om noen. Jeg kjente flere. En av dem var Monica. I rundt 20 år jobbet hun på Utøya. For mange av oss var hun Utøya. Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg og trygghet for ungdom fra hele landet, sa statsminister Jens Stoltenberg i talen under minnegudstjenesten i Oslo Domkirke i går (Olsen:2011).

Mange av avisene peker på at med de to som første bekreftede ofre, ble det også de som viste ansiktene bak tallene. Talen blir ofte nevnt i saker som omhandler de to drepte som personer, for eksempel i intervjuer med venner og bekjente.

VG skrev en lengre artikkel om Monica Bøsei under overskriften ”Mor Utøya er borte”. Her beskrives hendelsesforløpet da Bøsei ble drept, før de skriver om henne som person og forteller om hennes rolle på Utøya. Avslutningsvis siterer de fra talen til Stoltenberg:

Mange av oss kjente noen som er borte. Enda flere vet om noen. Jeg kjente flere. En av dem var Monica. I rundt 20 år jobbet hun på Utøya. For mange av oss var hun Utøya. Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg for ungdom fra hele landet. Hennes mann Jon og døtrene Victoria og Helene er i Drammen kirke i dag. Det er så urettferdig. Dere skal vite at vi gråter sammen med dere(Øgar:2011).

Dagbladet har en nærmest identisk sak om Bøsei, med tittelen ”Mor Utøya”. De rapporterer at ”Jens Stoltenberg var tydelig beveget da han trakk fram Bøsei i sin tale i minnegudstjenesten i Oslo Domkirke i går formiddag.” før de siterer den samme delen av talen, hvor Bøsei er nevnt.

I resepsjonen av denne talen, ser vi også store lokale forskjeller- lokalavisene på Vestlandet fokuserer hovedsakelig på Tore Eikeland, som var fra Hordaland. Ofte nevnes talen i kontekst av intervju med Eikelands venner eller lokale fra bygden han kom fra, hvor det nevnes at Stoltenberg snakket om han i kirken, men ingenting om *hva* Stoltenberg sa. Bergens Tidende skrev 25.juli om Tore Eikeland under overskriften ”Nå er han død. Borte for alltid.” De meldte at

22 år gamle Tore Eikeland fra Osterøy var en av dem statsminister Jens Stoltenberg valgte å omtale i sin tale i Oslo Domkirke i går. –En av våre mest talentfulle ungdomspolitikere, var statsministerens beskrivelse av lederen i Hordaland AUF (Mæland:2011).

Bergensavisen hadde også en sak om Tore Eikeland under overskriften ”Han var et stort politisk talent”. Her har de intervjuet flere politikere om Eikeland som politisk talent, og de skriver at ”Statsminister Jens Stoltenberg brukte anledningen til blant annet å hylle omkomne Tore Eikeland. Han husker Eikeland spesielt fra en flammende tale på Arbeiderpartiets landsmøte.” Tilslutt intervjuer de Erna Solberg, som sier at ”Det var flott at Stoltenberg valgte å nevne han i minnetalen. Det at han valgte å peke på ham som representant for alle de som mistet livet, viser hvor mange flotte mennesker som mistet livet.”

Jo nærmere noe føles, jo sterkere vil det oppleves (Kjeldsen 2006:281). Dette er også trolig årsaken til at avisene fokuserte på de to ofrene i talen. Ved å gi to av ofrene et navn, og å fortelle om menneskene bak disse navnene, føles de plutselig mye nærmere enn da de bare var en del av et nummer – 92 (daværende tall over drepte). Vi retter våre følelser mot personer. Da Stoltenberg fortalte tilhørerne om egenskapene til Bøsei og Eikeland, åpnet dette for refleksjoner om hvem disse menneskene var, og hvor meningsløst det var at de nå var borte. Saker som omfattet de to var også som regel fulgt av bilder av de. På den måten fikk vi ansikter på de to ofrene. Det er også dette avisene selv skriver – de to ble ”ansiktene bak tallene”.

3.2.3 Fokus på fremtiden og demokratiet

Fokus på fremtiden har vært en kontekst flere av talene har blitt nevnt i. Med fremtiden menes da både kortsiktig – de første dagene etter angrepet, og et mer langsiktig perspektiv. Etter ”Et budskap fra hele Norge” valgte svært mange av avisene å direktesitere Stoltenberg ”I kveld og i natt skal vi ta vare på hverandre. I morgen skal vi vise at det norske demokratiet er sterkere når det gjelder. Vi skal finne de skyldige og holde dem ansvarlig. Etter talen ”Mer åpenhet, mer demokrati”, velger flere av avisene å følge opp Stoltenbergs oppfordring om å stemme ved det kommende valget.

Bergens Tidende skrev på lederplass den 27.juli under tittelen ”Valg med mening” om å delta ved valget. Innledningsvis skriver de at

Det finnes knapt en bedre måte å hedre de døde ungdommene på enn å møte massivt frem ved valget i september. Frivillig. (...) Anders Behring Breivik og hans likesinnede hater demokratiet med alle dets kompromisser; alle dets innebygde krav om moderasjon. (...) Frie valg er juvelen i demokratiets krone. Ved å delta, sier du en rungende ja til demokrati, sa statsminister Jens Stoltenberg i sin tale på rådhusplassen mandag kveld (Leder Bergens Tidende 27.juli 2011).

Agderposten skriver om ”Politisk kurs etter 22.07.11” på lederplass 27.juli, hvor de skriver at

Det kommer dager etter dette, da vi skal virkeliggjøre Stoltenbergs ord om at vi ikke skal la oss kneble av terror eller andre trusler. Statsministeren sa også at vi sammen skal stake ut en kurs for det norske samfunn etter 22.07.11, og at vi ved å delta skal si et rungende ja til demokratiet (Leder Agderposten, 27.juli).”

Avisen oppfordrer også leserne om å ikke legge bånd på seg eller la være å si hva man mener av frykt for å støte noen ved å ha en annen mening; ”Veien til en normaltilstand også etter 22.07.11 må gå via helt vanlig sunn politisk strid om prinsipper og enkeltsaker. Det er kjernen i demokratiet.”, skriver de. Bergensavisen oppfordrer i sin leder den 28.juli sine lesere til å delta ved valget, fordi

Terrorhandlingen var et angrep på hele vårt demokratiske styresett og vårt åpne samfunnsliv, er det å avgi stemme under valget en måte å vise avsky mot gjerningsmannen og hans tankesett. I sin tale på Rådhusplassen i Oslo Mandag, sa statsminister Jens Stoltenberg at frie valg er juvelen i demokratiets krone. Det er et godt bilde. Åpne og frie valg er bærebjelken i vårt demokratiske styresett. Ved å delta i valget sier du et rungende ja til demokrati (Leder Bergens Avisen 28.juli).

At avisene verner om demokratiet, som jeg her har demonstrert, viser at avisene bidrar til å konstituere det samme publikummet som Stoltenberg gjorde i talene – med det norske folk som forkjempere for demokratiet. Dette kommer jeg tilbake til i del fire av oppgaven.

3.2.4 Fokus på det kroppslige og ikke-verbale

Kroppsspråk og det ikke-verbale blir ofte nevnt. Flere av eksemplene på dette ser man i avsnittet 3.1, fokus på lederegenskaper, som Klassekampen som melder om en ”rak statsminister som sorgtyngnet slo fast at svarene på angrepene må være mer demokrati og mer åpenhet”(Leder Klassekampen, 25.juli 2011). Dagbladets Stein Aabø skriver i ”Etter sjokkfasen” den 26. juli:

Statsministeren, har beholdt roen og verdigheten og vist seg som en lederskikkelse. Han behersket faktisk også kirkerommet bedre enn biskoper og prester av ymse slag under høymessen i Oslo Domkirke søndag. Han har stått som en påla, men også –i små glimt – vist sårbarhet ovenfor egne og andres følelser (Aabø:2011).

Dagbladet skriver i artikkelen ”Mor Utøya” den 25.juli:

Tobarnsmoren Monica Bøsei var dagligleder i Utøya AS. Jens Stoltenberg var tydelig beveget da han trakk fram Bøsei i sin tale i minnegudstjenesten i Oslo Domkirke i går. I rundt 20 år jobbet hun på Utøya. For mange av oss var hun Utøya. Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg og trygghet for ungdom fra hele landet, sa Stoltenberg.

Det er ikke bare statsministerens ikke-verbale handlinger som kommenteres. Flere steder skriver avisene om egne reaksjoner og publikums, ofte for å illustrere sorgen. Bergensavisens Steffen Opheim kommenterer minnegudstjenesten i Oslo Domkirke på følgende måte:

Minnegudstjenesten i Oslo Domkirke er en sterk opplevelse, med talen til Jens Stoltenberg som høydepunktet. De smertefulle hylene som utbrytes når statsministeren nevner navnet på to av de drepte, vil forfølge meg resten av livet (Opheim:2011).

Dagsavisen skriver 25.juli om sorgreaksjoner i Domkirken:

Oslo Domkirke er fylt til randen av sørgende. Lyden av hiksting får stor gjenklang i kirkerommet når Jens Stoltenberg snakker om Tore Eikeland, AUF-leder i Hordaland, en av dem som ble skutt og drept i massakren på Utøya. En av vår tids aller mest talentfulle ungdomspolitikere. Jeg husker at han fikk hele landsmøte i Arbeiderpartiet til å juble da han holdt et engasjert innlegg mot EUs postdirektiv, og vant. Nå er han død. Borte for alltid. Det er ikke til å begripe, sier en tydelig preget statsminister (Tahir:2011).

Aftenposten Morgen skriver om Utøya-overlevende Torunn Husvik sin opplevelse angrepet og dagene etter, i ”Jeg skal se ham inn i øynene og si: Du har tapt” (28.juli). Hun sier:

(...) Utallige klemmer og kjærlighetserklæringer senere, sitter Torunn på en benk i Oslo Domkirke. Hun savner de tre, men vil tenke på dem hun har. Det er søndag formiddag, og mange AUF-ere er der for å finne igjen noe fint i livet. Mange av oss kjente noen som er borte. Enda flere vet om noen. Jeg kjente flere, sier Jens Stoltenberg, med en stemme på bristepunktet. Så velter det ut av han, altfor brått: En annen som er borte er Tore Eikeland. Torunn mister kontrollen. Det vranger seg inni henne, kroppen rister og tårene strømmer på i et ustanselig tempo. Tore var en av dem hun ventet aller mest på informasjon om (Tollesrud:2011).

Hva er egentlig disse ikke-verbale hendelsene som avisene setter fokus på? Når avisene fokuserer på det kroppslige og ikke-verbale, fokuserer de egentlig på følelser. Gjennom disse eksemplene levendegjør avisene det som for mange virket uvirkelig. Når avisene skriver om smertefulle hyl og hiksting, illustrerer de den smerten og sorgen som mange følte. De fleste avisene nevner det bare i en setning, med noen få ord, som for eksempel Aftenposten Morgen

(25.juli) som rapporterte at ”Under statsministerens tale var det høylytt gråt”, men disse ordene forteller likevel mye om den stemningen som var i Oslo Domkirke den dagen. Slik Stoltenbergs kroppsspråk var et symbol på autensitet –det var ekte følelser, var lyden av hiksting, gråt og hyl også et symbol på autensitet – dette skjedde på ordentlig, dette var virkelig. Derfor fikk det nok også så mye oppmerksomhet.

3.3 Mer åpenhet, mer demokrati

I min analyse av talene, argumenterte jeg for at utsagnet ”mer åpenhet, mer demokrati” kunne leses både som en viktig ideograf, og som et topos som ble gjentatt i alle de tre talene. I ettertid har det også vært hevdet at ”mer åpenhet, mer demokrati” ble hele landets svar på terroren, og at dette også var (delvis) årsaken til at landet (tilsynelatende) kom styrket ut av terroren. Dette skjedde nærmest umiddelbart etter at siste talen var holdt. Den 27.juli publiserer VG en undersøkelse gjort av InFact, som viser at 94 prosent av Norges befolkning mente at Stoltenberg hadde taklet terroren ”godt”, og 80 prosent hadde svart ”svært godt”. Under overskriften ”Vår nye landsfader” publiserer avisen resultatene av undersøkelsen, som også hadde stilt spørsmålet ”statsministeren har sagt at terroraksjonen skal møtes med mer åpenhet og mer demokrati. Hva synes du om en slik tilnærming?”, hvorpå hele 82 prosent av befolkningen svarte at de var fornøyde.

Uavhengig av hvordan man tolker utsagnet, har ”Mer åpenhet, mer demokrati” utvilsomt spilt en svært viktig rolle både i talene og i resepsjonen av dem. Som vi husker hevder Kjeldsen at en måte å forstå vilkårene for en tekst i dag, er en mulighet å undersøke den retoriske resepsjon og *reise*. Som et resultat av dette valgte jeg å følge dette videre i over et lengre tidsperspektiv enn det jeg gjorde med talene generelt. På samme måte som jeg systematisk gikk gjennom alle publiserte saker om talene i dagene etter de var holdt, har jeg fulgt ”mer åpenhet, mer demokrati” frem til 31.juli i 2011 og fra 16.-30.juli hvert år etter terroren. I tillegg fulgte jeg det gjennom hele rettsaken i 2012, samt to dager før den startet og to dager etter den var ferdig (14.april – 26.juli).

3.3.1 Mer åpenhet, mer demokrati etter terrorangrepet

I dagene etter terroren var det nærmest utelukkende positiv dekning av utsagnet om å møte terroren med mer åpenhet og mer demokrati. Som jeg tidligere har vist ble utsagnet ofte nevnt

i sammenheng med Jens Stoltenbergs lederegenskaper, hvor pressen uttrykte takknemlighet over at statsministeren fokuserte på dette i talene.

I dagene etter terroren begynte utsagnet å dukke opp i flere sammenhenger. I kommentarer, kronikker og leserbrev ble det skrevet om å ”møte terroren med mer åpenhet, mer demokrati”, uten å nevne noe om opphavet til denne ideen. Noen steder dukket det også opp med små endringer, som for eksempel ”demokrati, åpenhet og humanitet” eller ”demokrati, åpenhet og mangfold”. I tillegg startet pressen tidlig å fokusere på *hva* det egentlig innebar med et ”mer åpent og mer demokratisk samfunn”. Dette ser vi for eksempel i Klassekampen 28.juli, hvor avisen under overskriften ”Ikke et tidsskille” argumenterer for hvorfor 22.juli ikke ville bli starten på et stemningsskifte, slik 11.september ble i USA. Her intervjuer de forskere som forklarer hvorfor. Historiker Finn Olstad hevder at

Min umiddelbare reaksjon er at dette ikke vil få de store samfunnsmessige konsekvensene som noen har sagt. Det er klart at den vil få konsekvenser i form av en større samling om demokrati og åpenhet, men jeg har vondt for å se at dette skal få den store skjellsettende betydning for Norge som samfunn (Simenstad:2011).

Også politikere uttaler seg. I Aftenposten A-magasinet intervjues Gro Harlem Brundtland den 29.juli under tittelen ”Alt blir annerledes”. Journalisten påpeker at Jens Stoltenberg ”ber oss svare på terroren med mer demokrati og mer åpenhet”, og spør hva dette betyr i praksis.

Det betyr først og fremst at vi skal stå fast på våre grunnleggende verdier og holdninger, ikke la oss skremme av vold og trusler, men satse på å bygge videre på et åpent, inkluderende demokrati (Hegtun:2011).

Videre blir hun så stilt spørsmål om dette også betyr at vi må slippe til flere kontroversielle meninger i den offentlige debatten, om dette er prisen vi må betale for at ytterliggående krefter ikke skal vende demokratiet ryggen og bli farlige. På dette svarer Harlem Brundtland

Det er nok slik at det samholdet og den kraftige markeringen vi har sett fra et helt folk i disse dagene, uttrykker et fellesskap og en fast holdning til viktigheten av å stå sammen og slåss for de verdiene vi har bygget vårt åpne samfunn på. Vi skal ikke la oss stanse i det å forsvare ytringsfriheten, debatten og toleransen i vårt åpne demokrati (Hegtun:2011).

Ytringsfrihet er et begrep som flere ganger dukker opp sammen med utsagnet. I VG den 29.juli skriver kommentator Åshild Mathiesen om ”Arbeiderbevegelsens blodvitner”. Her

drøfter hun hvordan den fremtidige debatten om ytringsfrihet bør foregå, i lys av ekstremisme både på høyre og venstresiden i politikken. Hun påpeker

Det var Jens Stoltenberg og hans partifeller som led de største tapene 22.juli. Derfor vil det koste nettopp dem mest av alle å besvare terroren med mer åpenhet, mer demokrati. De vil nemlig måtte hegne om ytringsfriheten til nettopp dem som er kritiske til Arbeiderpartiet, til innvandringspolitikken og til sosialdemokratiet. (...) Så lenge man ikke kommer med hatefulle eller antidemokratiske ytringer, bør ingen tvinges av den politiske scenen. Verken den venstresiden som har blitt slaktet ned, eller den høyresiden som har blitt tatt til inntekt for sine handlinger av en masse-morder. (...) Vi skal besvare terror med demokrati og åpenhet. Selv om det koster (Mathiesen:2011).

Også Aftenposten påpeker i en leder i Aftenposten Aften den 27.juli at utsagnet også må følges i praksis. Under overskriften ”Minnesmerke i hverdagen” skriver avisen om hvordan Regjeringskvartalet skal bygges opp igjen, i lys av ”mer åpenhet og mer demokrati”. Avisen skriver

Et samlende budskap fra blant annet statsminister Jens Stoltenberg etter terrorangrepene er at Norge skal forbli gjenkjennelig. Vi skal forbi et åpent, demokratisk samfunn med god kontakt mellom ledere og folk flest. Den første ideen som bør forkastes, er derfor tanken om å bygge et nytt regjeringskvartal på en annen tomt –som i praksis vil si utenfor sentrum. Minst like viktig som at ungdommen vil gjenerobre Utøya, er tanken om at våre statsråder og byråkrater også i fremtiden bør utøve sin gjerning fra området mellom Akersgata og Møllergata (Leder Aftenposten, 27.juli 2011).

Trass den spirende diskusjonen i 2011 om hva ”Mer åpenhet, mer demokrati” innebar i praksis, høster utsagnet stort sett positiv oppmerksomhet og omtale i pressen. En nærmest samstemt presse hevdet at ”Mer åpenhet, mer demokrati” hadde blitt landets svar på terroren, og at Stoltenberg med disse ordene hadde sagt akkurat det som var riktig og nødvendig å si i den krisen som landet hadde vært i. I tiden etter ser vi imidlertid en endring i dette.

3.3.2 Mer åpenhet, mer demokrati – 2012

Rettsaken mot terrortiltale Anders Behring Breivik startet hovedforhandlingene den 16.april 2012, og ble avsluttet den 22.juni 2012. Rettsaken var regnet som å være en av de mest omfattende rettsakene i Norge i fredstid, og mediedekningen var stor.

”Mer åpenhet, mer demokrati” ble også mye omtalt i denne perioden. Avisene fokuserte på

hvordan dette skulle fungere i praksis, både i kontekst av rettsaken, og for fremtiden, og hvordan Norge skulle forholde seg til den terrortiltalte både under rettsaken og i årene som følger. I de to første talene snakket Stoltenberg om å møte terroren med ”mer åpenhet, mer demokrati”, men uten naivitet. Naiviteten var lite omtalt i 2011, men under rettsaken dukker det plutselig opp igjen. Blant annet balansegangen mellom åpenhet og naivitet diskuteres mye i denne perioden.

I Aftenposten 21. april skrev Kjetil Østli under overskriften ”Torsdag. Hva skjer med meg?” om hvordan han opplevde det å være tilskuer under rettsaken og hvordan han tolket Anders Behring Breivik som person. Her stiller han seg også kritisk til meningen og betydningen av en verdig rettstat, hvor ingen skal vise følelser:

Verdighet. Verdig rettsak. En rettsak verdig. ”Verdig” sies like ofte som Breivik sier ”dekonstruksjon” eller ”militant nasjonalist”. Tillat meg et skritt i møkka. *Fuck verdighet*. Kontrollerte følelser er verdig. Raseri er uverdig. Mennesker slites i stykker, de går til og fra rettsaken for å unngå de verste detaljene, de griner elver av tårer, og holder seg fast i stolene for ikke å bli skylt med, og vi maser om verdighet. Hva om en rasende får hoppet over kanten og rakk et slag på nesen hans? I bildet vi maner frem, ville det vært uverdig. Selv en som ikke respektere liv skal vi opptre verdig mot. Er det verdig å gi ham en hverdag som i hans ord er som en ”barnehage” – og med muligheten til å komme tilbake til oss? Stoltenberg sa: Mer åpenhet, mer demokrati, men aldri naivitet. Er vi naive? Jeg aner ikke. Hodet føles tromlet. Jeg er ikke vant til å høre på en massedrapsmann (Østlie:2012).

Her peker Østli på problemstillingen; hvorvidt det er rom for andre følelser enn kjærlighet og verdighet i kjølvann av terroren. I den umiddelbare resepsjonen av talene i 2011, var spørsmålet om det var rom for andre følelser knapt nevnt. Under rettsaken ser vi at dette problematiseres flere ganger. Også Dagbladet problematiserer forholdet mellom åpenhet, naivitet og følelser, gjennom leserinnlegget ”Hevnsko i rettsal 250” skrevet av psykolog Lina Elise Hantveit:

”Mer demokrati og mer åpenhet” sa Jens Stoltenberg i sin tale 22.juli. Det nesten totale fraværet av sinne og andre sterke emosjonelle uttrykk rundt rettsaken, mener jeg er en indikasjon på at dette ikke er nådd. I vår iver etter å fremstå som en sivilisert nasjon, står vi i fare for å forvise negative følelser til bakrommet. Det kan gi psykologiske senskader (Hantveit:2012)

Naivitet diskuteres i flere ulike kontekster. I lys av påstanden om at landet ikke skal være naive i møte med terroren, spør Bergens Tidende i kommentaren ”Fryktens festning” hvorvidt det er naivt å ikke bevæpne stortinget:

Alle husker Stoltenbergs umiddelbare svar, sorgretorikken som fikk hele Norge til å heve rosene. Vi skulle møte terroren med mer demokrati, mer åpenhet. Statsministeren tok med et viktig forbehold: Men aldri naivitet, sa han. Er det naivt å gripe til roser og ikke til våpen? Da rettsaken startet, sto bevæpnede politifolk utenfor Oslo tinghus. Vi har drukket svart kaffe fordi melken ikke var sikkerhetsklarert. Det tar lengre tid å komme seg inn i rettsaken enn inn på et fly til New York (Eikefjord:2012).

I Norge, Sverige og Danmark ble det bestemt at det av etiske hensyn ikke skulle være lyd i deler av tv-overføringen fra rettsakens første dag, og av etiske årsaker bestemte også Oslo Tingrett at det ikke ville være anledning til å filme Breiviks forklaring. Flere nyhetsmedier sendte direkte film fra rettsaken, men med en forsinkelse som gjorde det mulig å sensurere bort sensitive opplysninger som enkelte navn og personopplysninger. Dette blir mye diskutert og debattert i pressen. Flere ganger stilles det spørsmål om hvorvidt sensur er forenlig med et samfunn som streber etter ”mer åpenhet, mer demokrati”. Forfatter Ingvar Ambjørnsen skriver om rettsaken i VG under overskriften ” ELLING FRA HELVETE.” , hvor han stiller seg svært kritisk til denne avgjørelsen. Han skriver blant annet:

Som norsk statsborger følte jeg meg forpliktet til å ta alt dette vonde og ubegripelige inn over meg (...) Slik skulle det ikke gå. Som alle andre var jeg selvsagt klar over at norske myndigheter ønsket å servere en sensurert versjon av hva som faktisk utspiller seg i retten. Men resultatet er langt verre enn ventet. De flere titalls fjernsynstimer jeg nå har bak meg er noe av det mest absurde jeg nå har opplevd. Statsminister Jens Stoltenbergs velmente ord om ”mer åpenhet, mer demokrati” er sørgelig gjort til skamme. Bildene av hutrende journalister og kommentatorer utenfor Oslo Tinghus, sørger for det. Og den statlige saksen som klipper filmen i sort når han skal forklare seg (Ambjørnsen:2012).

Eksemplene på kritikk av sensuren er mange, og kritikerne hevder at denne sensuren viser at samfunnet ikke er mer åpent og mer demokratisk. I Avisa Nordland skriver kommentator Anne Grenersen at avgjørelsen om å ikke vise Breivik vil historisk sett vise seg å være en feilslutning:

Men i denne saken vil publikum ikke bare vite hva journalister og ulike eksperter tolker, tenker og tror. Mange vil se og høre drapsmannens forklaring med egne øyne og ører. Kroppsspråk og mimikk – eller mangel på sådan- forteller vel så mye om Breivik som hva han faktisk sier. Når det ikke er praktisk mulig for alle å møte i en rettsal, ville tv-overføring ha løst problemet. Det er ikke vanskelig å forstå at rettsaken er en stor belastning for pårørende og berørte. Likevel er det enda vanskeligere å forsvare at vanlige rettsprinsipper om åpenhet fravikes i denne saken. Vi får ikke et samfunn med ”mer åpenhet, mer demokrati” ved å forsøke å sensurere det som er vanskelig og ubehagelig (Grenersen:2012).

Kritikken mot hvordan ”Mer åpenhet, mer demokrati” tilsynelatende ikke fungerer i praksis blir i denne perioden ikke bare nevnt i forbindelse med sensur av rettsaken. Våren 2012 og gjennom hele den perioden jeg har undersøkt, brukes det av både politiske motstandere, organisasjoner og privatpersoner enten som argument for at minoritetsgrupper – og da særlig romfolket og asylbarna blir behandlet kritikkverdig i Norge, eller som en oppfordring til å ikke glemme disse gruppene når det snakkes om åpenhet og demokrati.

I Fædrelandsvennen skriver Kristian Røssaak, informasjonsrådgiver i FN, sambandet Sør, på vegne av Røde Kors, Redd Barna, Arc- Aid Barna, og Stiftelsen arkivet Amnesty et leserinnlegg den 18.april 2012 med tittelen ”Vi vil bidra til mer humanisme”. Her skriver han innledningsvis at

Statsministerens budskap til oss om å svare på illgjerningene med mer åpenhet, mer demokrati og mer humanitet, men aldri naivitet, pekte på en vei ut av forvirringen og fortvilelsen. Men hvordan vi skal gjøre ordene om til holdninger og praktiske handlinger er ikke avgjort. Hvordan vi best forstår tida vi lever i for å kunne snakke og handle konstruktivt, må vi diskutere hele tida. Her ønsker vi å bidra”. Videre følger en oppfordring om ”å møte folk, enten det er tiggere, papirløse, rusavhengige, arbeidssøkende fra EU området, eller andre som er ubemidlet og bostedsløse, med spørsmål og åpen undring, med et ønske om å forstå, bety noe annet enn å møte dem med avvising, mistenkeliggjøring og utskjelling (Røssaak:2012).

Kritikken av utsagnet i praksis kommer altså fra flere hold. Den 4.mai 2012 publiserer Stavanger Aftenblad et åpent brev til daværende justisminister Grete Faremo. Brevet er forfattet av Prostene i Rogaland, sammen med organisasjonen Kia (Kristent interkulturelt arbeid), og inneholder massiv kritikk til daværende regjering. Under tittelen ”Norge krenker trosfriheten” anklager de regjeringen for å deportere troende som risikerer dødsstraff. Her skriver de blant annet:

Frykten for at noen flere forfulgte skal banke på døren til landet som lover mer varme, åpenhet og demokrati er tilsynelatende større enn viljen til å leve opp til selvbildet. Dette får groteske utslag som når barn som har tilbrakt hele oppveksten i Norge, hentes av politiet midt på natten og sendes ut av landet. Uten å få tatt farvel med venner og noen ganger uten av vennene vet hvor de er blitt av. Og som når familien mister sitt barn møtes i sorgen av utvisningsvedtak fordi en barnegrav ikke er nok til at Norge kan ta menneskelige hensyn.

I 2012 legger også Norsk Journalistlag frem en undersøkelse om mediene, myndighetene og åpenhet etter 22.juli. 700 journalister ble spurt, og av de 77 prosentene som svarte, mente 26 prosent at det var blitt mindre demokrati og åpenhet etter terroren. I undersøkelsen kommer

det også frem at det er særlig politiet som har vært tilbakeholdene med opplysninger. Aftenposten morgen omtaler denne undersøkelsen 3.mai.

Neste periode jeg har undersøkt etter rettsaken var dagene rundt 22.juli 2012, altså et år etter terroren. Også her står hovedsakelig behandlingen av minoritetsgrupper i fokus, ofte som en kontrast til rosetogene og nestekjærligheten året i forveien.

I Avisa Nordland skriver journalist Svein Sneffjellå 21.juli 2012 en oppsummerende kommentar under tittelen ”Vårt lille land”. Avslutningsvis i kommentaren viser han til et sitat fra en tysk journalist som gikk som en farsott på internett like etter 22.juli, og hevder at situasjonen er en ganske annen nå:

”De er i sin dypeste sorg og de gråter med verdighet. Likevel krever de ikke hevn. De vil heller ha mer menneskelighet og mer demokrati. Det er en av de mest bemerkelsesverdige styrkene ved dette lille landet” skrev Anna Reimann i Der Spiegel søndag 24.juli i fjor. Lenge nektet det samme landet jøder adgang til riktet. Samtidig som vi stålsetter oss for en tung men nødvendig ettårsmarkering i morgen, slåss romfolket for en mulighet og et sted å være i det lille landet med det store folket. Det er et malapropos i en tid der vi lovet hverandre noe stort for et år siden (Sneffjellå:2012).

Samme dag publiserer avisen Tidens Krav kommentaren ”Vårt gode navn og rykte”, skrevet av nyhetsredaktør Bent Botten. Han forsvarer romfolket som gjennom hele denne sommeren ble forvist fra ulike parker og tomter i Norge. Dette var en debatt som fikk mye oppmerksomhet i media, og som vekket et voldsomt engasjement hos mange. Botten er kritisk til måten Norge har behandlet romfolket på. Han skriver

Ett år etter 22.juli snakker vi ikke lengre om mer åpenhet og mer demokrati. Vi snakker om å kaste ut. (...) Men kanskje noen burde ringe en omdømmeeekspert, og høre hvordan det står til med Norges gode navn og rykte? (Botten:2012)

Romfolket går altså igjen flere steder, som et eksempel på at ”mer åpenhet, mer demokrati” ikke har fungert i praksis. Stavanger Aftenblad hevder for eksempel i kommentaren ”Mellom rosetog og romhets” den 20.juli at:

Norge er ikkje særlig forandra etter 22.juli. På godt og vondt(...). Ennå gjenstår viktige debatter, der parolen om mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet vil bli sett på prøve. (...) likevel har me dei siste dagane fått ei påminning om at Norge ikkje er den idyllen som rosetoga kunne tyda på. Også det er lagt merke til i utlandet. ”Tilbake til hatet” er overskrifta på ein artikkel i tyske Tageszeitung om romfolkstriden i Norge. Aviser siterer karakteristikkar som ”rotter” og ”søppel” frå nettdebatten, og viser til at både norske aviser, politi og politikarar har medvirka til å stigmatiserer romfolket (Hetland:2012).

Det er ikke bare i lys av romfolket og asylbarna debatten om hvorvidt vi har fått mer åpenhet og mer demokrati oppstår. På årsdagen etter terroren, og i dagene etter stilles spørsmålet ofte med et generelt utgangspunkt. Her er meningene mange. Et eksempel på dette er VG, som hevder at minnesmarkeringen etter 22.juli var verdig, og at 22.juli levendegjør i praksis hva ”demokrati, åpenhet og humanisme betyr”, mens Agderposten på sin side hevder at den samme markeringen tvert i mot demonstrerer at vi ikke har fått mer åpenhet og mer demokrati, med begrunnelsen at dersom terroren virkelig hadde endret Norge, ville ikke markeringen ha båret så stort preg av å være et arrangement for Arbeiderpartiet og AUF, men heller satset på et tverrpolitisk arrangement. Meningene er altså mange, men felles er utsagnet ofte dukker opp når noe i landet skal evalueres.

Slik vi også så under rettsaken, dukker utsagnet også her opp i diskusjonen av hvorvidt det ikke har vært tillatt å reagere på terroren med sinne og hat. I avisen Glåmdalen skriver redaktør Rolf Nordberg 21.juli

Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet, men aldri naivitet, sa en rystet og rørt Jens Stoltenberg under minnegudstjenesten i Oslo Domkirke i fjor, da det fortsatt var nasjonal unntakstilstand. Så fulgte kollektiv sorg, medmenneskelighet, rosehav og folkehav. (...) Men hvor ble det av hatet og sinnet mot den ”spenna gær`ne mannen som uten medhjelpere og nøye planlagt kaldt og rolig gikk rundt og avrettet 69 mennesker på Utøya, etter først å ha sprengt regjeringskvartalet og tatt livet av åtte mennesker der?(...) For sinne og hat er høyst naturlige og menneskelige reaksjoner. Dette er lufteventiler for noe som ikke er til å holde ut, som ikke er til å bære. Å stenge dette inne kan bidra til å utsette og i verste fall hindre bearbeiding av sjokket, smerten og sorgen slik at man etter hvert kan klare å komme noen steg videre i livet. Derfor skal det være anledning til å rope og banne og slå i dører og vegger og kalle masseorderen de verste ting (Nordberg:2012).

Kommentator i Dagens Næringsliv Eva Grinde problematiserer ”Mer åpenhet, mer demokrati” på flere områder i kommentaren ”Gode på toppen” (24.juli). Om ”mer åpenhet, mer demokrati” som svar på terroren sier hun

At det var politisk mulig og riktig av Stoltenberg å velge disse ordene, kombinert med bildene av syngende nordmenn med roser i hendene, har fått omverden til å betrakte oss som en spesielt fredelig og overmåte tolerant nasjon, som av natur vender det andre kinnet til. Dette bidrar utvilsomt til vårt selvilde, men vår deltakelse i krigene i Irak og Libya, for eksempel, viser at dette rent faktisk ikke stemmer. Utfallene mot romleirene de siste ukene likeså. Ethvert ”vi” er potensielt ekskluderende. Et ”vi” som fylles med verdier som kjærlighet, åpenhet og demokrati er en temmelig uangripelig variant. Men den er ikke uproblematisk. De siste månedene har flere ofre for 22.juli-terroren stått frem og fortalt hvor vanskelig det har vært å snakke åpent om hat, hevtanker og håpløshet, i et klima der ”vi”-ets valgte våpen er kjærlighet (Grinde:2012)

Som jeg her har vist, ble ”mer åpenhet, mer demokrati” drøftet og debattert i en rekke ulike kontekster i 2012. I 2013 er situasjonen noe annerledes.

3.3.3 Mer åpenhet, mer demokrati -2013

Det mest oppsiktsvekkende med bruken av ”mer åpenhet, mer demokrati” i 2013 er fraværet av dette. Der det i 2012 ble debattert og diskutert i lys av innvandringspolitikk, sensur, minneseremonier, for å nevne noe, er langt mindre nevnt i 2013. Totalt fikk jeg 21 treff i søket i Atekst i 2013, og flere av disse var mindre relevant. Til sammenlikning ga søket 127 treff i 2012. Bergens Tidende ser på hva hvorvidt folket er enig eller uenig i synet på om ”mer demokrati og åpenhet” har skjedd, og stiller spørsmålet både i en slags ”5.på gaten”, men viser også til en undersøkelse som viser at bare to av ti nordmenn mener at samfunnet har blitt mer åpent og demokratisk. Avisen setter dette sammen med ytringsfriheten, og diskuterer det i lys av hvorvidt de tradisjonelle mediene har i større grad latt ekstreme holdninger komme til, noe avisen argumenterer for at har skjedd.

Også Dagbladet evaluerer dette, både i intervju med overlevende etter Utøya og representanter for ulike ungdomspartier – som ikke synes å bli enige om hvorvidt samfunnet har endret seg. I lederen ”Leve videre, ikke glemme” skriver Dagbladet selv at

Jens Stoltenbergs statsmannsord om mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet har stadig like stor gyldighet. Men de må suppleres med mer refleksjon, mer selvkritikk og mer årvåkenhet for de mørke kilder og kroker i verdens beste land. Det er den beste måten vi som samfunn kan hedre dem vi mistet 22.juli 2011 (Leder Dagbladet, 22.juli 2013).

I et intervju i avisen Fædrelandsvennen 17.juli kritiserer artist Ole Paus Norges asylpolitikk:

På den nye plata engasjerer han seg blant annet i asylpolitikk, og spesielt hvordan papirløse barn er blitt behandlet i Norge den siste tida. ”Nå nærmer det seg 22.juli igjen, og jeg synes det er en skam at vi ikke klart forvalte alt det vakre som ble sagt i kjølvannet av terrorangrepene. Statsministeren snakket om mer åpenhet og demokrati, men det var tydeligvis bare en talemåte. Det gjaldt ikke dem som trengte åpenheten og demokratiet mest, sier han (Frantzen: 2013)

Utover disse eksemplene er utsagnet knapt nevnt i 2013. Avisen Vårt Land tar 17.juli imidlertid så vidt opp den debatten som skal prege 2014; ytringsfrihet og ekstremisme i det åpne samfunn.

3.3.4 Mer åpenhet, mer demokrati 2014

I 2014 dukker igjen utsagnet opp flere steder. Pressen diskuterer hvorvidt vårt samfunn har endret seg, og fremdeles synes de ikke å være enig i om dette har hendt eller ikke.

Ytringsfriheten blir også ofte nevnt, hvor ”Mer åpenhet, mer demokrati” brukes til å evaluere hvorvidt det er bra for samfunnet å la de ekstreme stemmene bli hørt, eller om det er bedre å tie de i hel. Avisen Dagen skriver på lederplass 22.juli

En av de utsagnene som slo best an i etterkant av terrorhandlingene var Jens Stoltenbergs ønske om mer åpenhet og mer demokrati. Det var et modig utsagn den gangen, og det står seg godt også i dag. Men det er krevende. Også her i landet finner en del holdninger som vi gjerne helst skulle ønske ikke fantes. Da kan det være fristende å opptre som om disse ikke eksisterte. For eksempel ved å effektivt kneble de menneskene som fremmer dem. En del av det liberale samfunnets grunnleggende utfordringer ligger i ønsket om at de andre ligner mer på oss. Vi kan godt tåle en debatt innenfor våre egne rammer. Mer krevende er det å høre på argumenter som bryter grunnleggende med det vi selv står for. Men heller ennå kneble meningsmotstandere, bør vi la dem få ytre seg – og møte dem med argumenter. Denne fundamentale troen på at den åpne debatt er verdifullt, må vi fremheve (Leder Dagen, 22.juli 2014).

Mer åpenhet, mer demokrati blir altså mye diskutert i lys av netthat, ytringsfrihet og den åpne debatten, hvor alle skal få ytre sine meninger. I Dagsavisen skriver samfunnsredaktør Irene Halvorsen under overskriften ”Det er nok nå. Mer enn nok.” om hetsing av minoriteter, kvinner, sosialdemokrater på internett, og ber nordmenn om å sammen gi de som hetser motstand. Avslutningsvis skriver hun

Etter terrorangrepet 22.juli ble tidligere statsminister Jens Stoltenberg (Ap) internasjonalt kjent for å ha manet nasjonen til innsats: Til mer åpenhet, mer demokrati. Men aldri naivitet. Mange siterer gjerne de to første delene av dette utsagnet – ikke minst når de får sine hatefulle og grumsete ytringer slettet. Men alle gode krefter må nå gi dem motstand. For det er nok nå. mer enn nok (Halvorsen:2014).

Dagsavisen intervjuer også foreldre av barn på Utøya i intervjuet ”Jeg blir rasende og forbanna”, hvor de hevder at det blir for mye rosetog og åpenhet etter 22.juli. De påstår at ekstreme ytringer har fått større spillerom under ”paraplyen som kalles mer åpenhet og demokrati”. Avisen forteller om bakgrunnen for disse meningene på følgende måte:

Den 22.juli 2011 hadde de et barn og et fosterbarn på Utøya. Etter noen grusomme timer på øya kom begge to til slutt hjem igjen. I ettertid har begge foreldrene engasjert seg i støttegruppa. De gikk i rosetog, sang ”Barn av regnbuen” på Youngstorget med titusenvis av andre, og fulgte rettsaken tett fra tilskuerplass. Men nå, tre år etter, blomstrer fortsatt hatet og de ekstreme holdningene som la grunnlaget for terroren i både sosiale og tradisjonelle medier. Nå spør foreldrene seg om kompromissløs åpenhet og demokrati

fortsatt er riktig reaksjon for å takle terroren. –Vi har sett at kreftene som stod bak 22.juli har fått en uforholdsmessig stor plass i offentligheten. Det hadde kanskje vært modigere å si at vi ikke ønsker den debatten, si at nok er nok (Fyset:2014).

Også i 2014 ser vi igjen den samme evalueringen som årene forut – har samfunnet fått mer åpenhet og mer demokrati? I avisen Nordlys skriver tidligere redaktør Ivan Kristoffersen 22.juli under overskriften Sorgen som kommer tilbake

Tre år senere kommer 22.juli tilbake like årvisst som vinter, vår og høst, og bringer oss gjennom det meste av det vi opplevde den dagen: sorgen, sinnet, de vakre, varme ordene om nærhet omsorg, mer demokrati og åpenhet. Siden også en rettssak der alt vi vet om jus og menneskelig galskap ble trukket til sine ytterste grenser og til sist, men ikke minst: Gjørsv-kommisjonen som sablet ned regjeringens beredskap og politiets beredskap denne dramatiske dagen i norsk historie. Tre år senere er alt ved det gamle. Jens Stoltenberg, helten fra 22.juli, tapte valget og måtte vike for Erna Solberg og Siv Jensen, og ta på seg noen av anklagene fra en nasjonal tragedie. Norge er på vei tilbake til de gamle problemstillingene: Tiggere og romfolket, asylbarna og omsorgen for de etterlatte som er blitt alene med minnene om de unge menneskene som mistet livet på Utøya (Kristoffersen:2014).

I denne delen har jeg pekt på hovedtrekkene for hvordan papiravisene behandlet og bearbeidet talene etter 22.juli; jeg har vist hvordan talene ble fragmentert. I neste del vil jeg diskutere denne fragmenteringen.

Del 4 Oppsummering og konklusjoner

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt tre av talene Stoltenberg holdt etter terrorangrepet 22.juli, med utgangspunkt i følgende problemstilling:

1) Hvordan ble talen brukt som retorisk kommunikasjon etter 22.juli?

For å kunne forstå talens funksjon i det moderne samfunn, kan man ikke bare se på selve talen, men også hvordan den blir gjenfortalt, på resepsjonen av den. Jeg laget derfor et underspørsmål til problemstillingen:

2) Hvordan ble Stoltenbergs taler etter 22.juli behandlet og videreformidlet i landets papiraviser?

Innledningsvis så jeg på hvilke utfordringer den antikke arven gir den moderne retorikken, før jeg gjorde rede for Bitzers teori om den retoriske situasjonen. Videre så jeg på den retoriske situasjonen som oppstod i Norge etter terrorangrepene 22.juli. Dette for å få en større forståelse av hva talene skulle gripe inn i. Her identifiserte jeg blant annet de påtrengende problemene, og behovene som oppstod etter terroren til følgende:

-Behovet for informasjon om situasjonen

-Behovet for å vite at landets ledere var i god behold, og at landet ble styrt som normalt

-Behovet for å vite hvordan man skal reagere, som et motstykke til maktesløsheten

-Behovet for å samle landet, unngå splittelse og uroligheter i befolkningen

-Behovet for bekreftelse på at Norge som demokratisk, åpent land ville ivaretas

-Behovet for å sørge over de som mistet livet i terroren, og hjelpe de pårørende, de overlevende og de etterlatte.

I del to argumenterte jeg for at Stoltenberg løste flere av de påtrengende problemene ved å konstituere en identitet for tilhørerne. Jeg så på hvilken second persona han henvendte seg til i talene, og hevdet at talene tilbød tilhørerne tre dominerende verdier tilhørerne kunne identifisere seg med gjennom tre påstander:

1) Det norske folk er opptatt av samhold og fellesskap 2) Det norske folk er engasjerte, uredde og handlekraftige og 3) Det norske folket er forkjempere av demokratiet

Jeg gikk i dybden på utsagnet ”mer åpenhet, mer demokrati”, som allerede få dager etter angrepet ble hevdet å være ”Norges svar på terroren”. Jeg argumenterte for at utsagnet ikke bare kunne leses som en ideograf, men også som et topos.

I del tre så jeg på resepsjonen av talene, og hevdet at det var fire tendenser som gikk igjen i deknningen av talene:

Fokus på Stoltenbergs lederegenskaper, fokus på ofrene, fokus på fremtiden og fokus på det kroppslige og ikke-verbale, og forklarte dette med eksempler. Videre fulgte jeg utsagnet ”mer åpenhet, mer demokrati”, først i dagene etter terroren (frem til 31.juli), så gjennom hele den perioden rettsaken mot Anders Behring Breivik pågikk, samt to dager før den startet og to dager etter den endte (14.april – 26.juli), og fra 16.-30. juli hvert år etter terroren. Her viste jeg at utsagnet fikk mye positiv omtale umiddelbart etter terroren, men at det allerede under rettsaken ble brukt til å kritisere avgjørelsen om å sensurere Behring Breivik, og at det ofte ble nevnt når noen kritiserte hvorvidt det ikke var rom for andre følelser enn kjærighet og samhold i møte med terroren. Det ble også ofte brukt til å kritisere behandlingen av minoriteter som asylbarn og romfolket i den perioden jeg undersøkte i 2012. I 2013 var utsagnet lite nevnt, før det dukket opp igjen i 2014 – da ofte i kontekst av ytringsfrihet, og ”de ekstreme stemmene” i samfunnet.

4.1 Den moderne talen

I del en gjorde jeg rede for hvordan retorikken (forstått som metaspråk) oppstod som en konsekvens av eiendomstvister, hvor man måtte være veltalende for å vinne tilbake eiendommer i tvistemål. Jeg viste også hvor vanskelig det både har vært og fortsatt er å definere og avgrense retorikken. Terrorangrepet 22.juli utløste en rekke påtrengende problemer. Jeg har i min analyse vist hvordan Stoltenberg gjennom talene han holdt forbedret disse problemene. På samme måte var det gjennom talene de i antikken løste sine påtrengende problemer –som å vinne tilbake eiendommer. I antikken og i vår tid blir altså talen brukt som retorisk kommunikasjon. Men oppgaven har også vist forskjellen mellom den klassiske og den moderne talen. Der den klassiske talen ble fremført til en konkret tid på en konkret plass, har jeg vist i del tre at den moderne talen har helt andre forutsetninger. Talene til Stoltenberg ble bearbeidet i papiravisene, og omtalt i en rekke ulike kontekster – de ble fragmentert. Noen ganger ble talene sitert direkte, andre ganger ble de bare omtalt, og gjenfortalt med journalistens egne ord. Resepsjonsanalysen har altså vist oss noe om hvor komplekst et retorisk studie kan være i dag. Mange opplever ikke en hel tale i dag, men leser bare fragmenterte deler av den i massemediene. Man kan derfor si at talen ikke avsluttes når den er ferdig talt, fordi den da spres videre i ulike kontekster. Jeg har bare sett på en liten del av denne fragmenteringen, i en kort tidsperiode. Tv, radio, nettaviser, blogger, kommentarfelt –

disse talene har blitt omtalt i mange ulike medier, og dermed er de fragmentene som jeg har funnet i resepsjonsanalysen av papiravisene bare få av mange.

4.2 Det konstituerte publikum

Hva var det egentlig som fikk tusenvis av nordmenn til å stå side om side, mens de sang ”barn av regnbuen” og løftet roser mot himmelen, kun tre dager etter at landet hadde opplevd det største angrepet mot sivile mål siden 2.verdenskrig? Jeg har i denne teksten forsøkt å vise hvordan talene var med på å bidra til dette. At den konstituerte identiteten disse talene skapte var viktig for nordmenns tanke-og handlemønster i dagene etter 22.juli, er for meg helt klart etter dette arbeidet. Jeg nevnte i min innledning Burke, som hevdet at den gamle retorikken handlet om overtalelse, og den nye retorikken handlet om identitet. Etter arbeidet med denne oppgaven må jeg si meg enig. Jeg tror ikke at utfallet etter terroren ville vært det samme dersom Stoltenberg skulle *overtalt* tilhørerne til å svare med mer åpenhet, og mer demokrati, og jeg tror heller ikke han kunne *overtalt* tilhørerne til å fokusere på samhold og nestekjærlighet, i den samme grad som utfallet etter 22.juli faktisk ble. Ideologi har vært tett knyttet til identitetsbegrepene, for Black og til dels McGee i marxistisk tolkning; som er overklassens egeninteresse til å opprettholde en bestemt samfunnsorden, selv om dette også undertrykker andre klasser. Jeg vil påstå at denne teksten har vist det motsatte, og at i den grad talene etter 22.juli var ideologisk motivert, så var dette en ideologi som må tolkes positivt for den tiden; som noe motiverende, samlende og ikke minst noe landet trengte. Jeg har hevdet at Stoltenberg gjennom talene konstituerte en identitet som var opptatt av samhold, fellesskap og demokratiet. Hva skulle ha hendt om vi ikke sto samlet og slo ring om de pårørende, om vi ikke beholdt roen i den situasjonen vi var i? Å svare på dette blir bare spekulasjoner, men det er svært tvilsomt at splid og uenigheter, sinne og aggresjon ville tjent landet bedre de første dagene etter terroren.

Samtidig har arbeidet vist hvordan til dels avisene bidro med å konstituere dette publikummet. Avisene har også fokusert på samhold, fellesskap og demokrati, som en rød tråd gjennom hele resepsjonsdelen, og da særlig i den delen av resepsjonen som jeg har kalt *fokus på Stoltenbergs lederegenskaper*.

4.3 Mer åpenhet, mer demokrati – et nasjonalt topos?

Å følge den retoriske reisen til utsagnet ”mer åpenhet, mer demokrati” har vært svært interessant. Allerede umiddelbart etter terroren ble det tatt i bruk i pressen, også uten å sitere Stoltenberg. Flere ganger ble det skrevet om å møte terroren med mer åpenhet og mer demokrati, uten å si noe om opphavet til dette. Dette kan også tyde på at det ble et slags nasjonalt topos, at det var en aksept for at åpenhet og demokrati var våre viktigste verdier, og den riktige måten å møte terrorangrepet på.

Jeg problematiserte i oppgaven at ”mer åpenhet, mer demokrati” er et utsagn som gir rom for fortolkninger, fordi det er så åpent og betydningen så uklar. Hvordan skal man svare på vold med mer demokrati, spurte jeg. At det er et budskap som er åpent vises også i resepsjonen av det. Det blir brukt i svært mange ulike sammenhenger, og det får ofte små endringer alt etter hva som passer best for den konteksten det brukes i. Når utsagnet har vært brukt i kritikk av behandlingen av asylbarna og romfolket, fremheves også *humaniteten*, og når det har vært brukt til å kritisere at de ekstreme stemmene blir hørt, fremheves også påstanden om *aldri naivitet*. Kanskje var dette også med på å gi påstanden om å møte terror med mer åpenhet mer demokrati så stor oppslutning? Det er ord som de fleste har positive forbindelser til, og samtidig er det ord som gir rom for fortolkninger, og som dermed ”passer” i de fleste anledninger.

4.4 Mer åpenhet, mer demokrati – folket som myte?

Som jeg har vist, høstet påstanden om ”mer åpenhet, mer demokrati” som svar på terroren mye positiv omtale umiddelbart etter at talene var holdt. I månedene og årene etter har denne tendensen derimot snudd. Allerede noen få måneder etter talene, blir utsagnet gjenstand for kritikk i evaluering av samfunnsspørsmål, politikk, sensur og humanisme (eller snarere mangelen på, i følge kritikerne). Som vi husker fra teoridelen, mener McGee at ”folket” kun er en retorisk fiksjon, en masseillusjon som bare eksisterer når retorikken som definerer det er kraftfull. Dersom folket aksepterer de mytene de blir eksponert for gjennom diskurser, vil de handle ut fra dem, men når retorikken om dette ”folket” opphører, og myten ikke lenger aksepters av dem, blir de igjen til en samling med individer, som tenker og handler på en annerledes måte enn de gjorde da de var i kollektiv.

Måten bruken av ”mer åpenhet og mer demokrati” har endret seg i pressen, kan nettopp leses som et resultat av at den retorikken som formidlet dette budskapet ikke lenger

var kraftfull da talene var ferdig og hverdagen vendte tilbake. ”Det norske folket” som en illusjon, aksepterte ikke lengre at det å svare terror med ”mer åpenhet og mer demokrati” var en del av vår norske identitet, og ble dermed igjen til en gruppe med kritiske individer, som evaluerte utsagnet etter sine personlige meninger og synspunkt.

Samtidig så vi også at pressen utelukkende omtalte utsagnet positivt den første tiden, og både i lys av Stoltenberg, men også som en bekreftelse på at dette hadde vært landets svar på terroren. Dette kan også tyde på at også de aksepterte ”mer åpenhet, mer demokrati” som en del av den konstituerte norske identiteten. Den positive omtalen utsagnet fikk i avisene i dagene etter terroren, kan dermed ha bidratt til konstitueringen av ”det norske folk”.

Så har tanken om å møte terror og vold med mer åpenhet og mer demokrati bare vært en retorisk fiksjon? Selv om resepsjonen viser debatt av hvorvidt vi har fått ”mer åpenhet og mer demokrati”, så har denne debatten kommet i ettertid. Det samme med debatten om hvorvidt det var plass til andre følelser enn kjærlighet i møte med terror. Da denne debatten kom, hadde de fleste fått hendelsen litt på avstand, og fått tenkt igjennom ting på en mer reflektert måte- slik at denne debatten også hadde de beste mulige premisser for å bli konstruktiv.

4.5 Veien videre

Jeg har her vist hvordan talen ble brukt som retorisk kommunikasjon etter 22.juli. Jeg har også vist hvor komplekst kommunikasjonsstudier kan være i dag, ved å følge fragmenteringen av talene i resepsjonsanalysen av papiravisene. Dette kunne også vært et utgangspunkt for videre forskning; å følge flere av disse fragmentene videre, i enda flere medier, og dermed oppnå en enda større forståelse for hva en tale er i dag.

Litteraturliste

- Andersen, Øivind 1995. *I retorikkens hage*. Oslo, Universitetsforlaget
- Barthes, Roland 2009. *Den gamle retorikken*. Oslo, Spartacus (Nb: Norsk utgave benyttet. Originalens tittel: *L'ancienne rhétorique*. Aide –memoire 1970, Paris, Editions de Seuil)
- Bitzer, Lloyd F. 1968 (1997) ”Den retoriske situation”. E-artikkel, publisert i *Rhetorica Scandinavica* Nr. 3-1997. Oversatt og med introduksjon (s. 6-8) av Jens E. Kjeldsen. Rhetor Forlag
- Bitzer, Lloyd F. (1980) Functional communication: A situational perspective. I: Eugene E. White, (red.) *Rhetoric in transition. Studies in the nature and uses of rhetoric*. The Pennsylvania University Press, London
- Black, Edwin 1999 [1970] ”The second Persona”. E-artikkel, publisert i *Rhetorica Scandinavica* Nr. 9 -1999 side 7-16. Introduksjon av Lisa Storm Villadsen (s.4-6) Oversatt av Lars Nyre. Rhetor Forlag
- Brummet, Barry 2014 *Rhetoric in Popular Culture*. California, SAGE publications
- Burke, Kenneth 1951. ”Rhetoric –old and new”. Publisert i *The Journal of General Education*. Vol. 5 No.3 side 202 -209
- Burke, Kenneth 1969. *A Rhetoric of motives*. California, University of California Press
- Charland, Maurice 1987. ”Constitutive Rhetoric: The case of the *Peuple Quebecois*”. *The Quarterly Journal of Speech*, Volume 73, number 2:133-150
- Eide, E. & Ottosen, R 2002. *Krigens retorikk*. Oslo, Cappelen Damm
- Eide, Tormod 2004. *Retorisk leksikon*. Oslo, Spartacus forlag
- Foss, Sonja K., Foss, Karen A. & Trapp, Robert 2002. *Contemporary Perspectives on Rhetoric*. Illinois, Waveland Press
- Gabrielsen, Jonas 2009 ”Topisk kritik”. I Marie Lund Klujeff og Hanne Roer (red.) *Retorikkens aktualitet. Grundbog i retorisk analyse*. København, Hans Reitzels Forlag
- Jasinski James 2001 *Sourcebook on Rhetoric*. California, SAGE publications

Johansen, Anders 2003 *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo, Universitetsforlaget

Johansen, Anders & Jens E. Kjeldsen. 2005. "Talens rom". Side xxii-xxvii i *Virksomme ord. Politiske taler 1814- 2005*. Universitetsforlaget, Oslo

Kjeldsen, Jens E. 2014. *Hva er retorikk*. Oslo, Universitetsforlaget

Kjeldsen, Jens E. 2006. *Retorikk i vår tid: en innføring i moderne retorisk teori*. Oslo, Spartacus

Kjeldsen, Jens E. 2004. "11.septembers visuelle retorik." I *Rhetorica Scandinavica* nr.29/30 (2004) side 50-69

Klujeff, Marie Lund. 2009 "Retorisk publikum". I Marie Lund Klujeff og Hanne Roer (red.) *Retorikkens aktualitet. Grundbog i retorisk analyse*. København, Hans Reitzels Forlag

Kock, Christian 2003. "Retorikkens relevans" I Øyvind Andersen og Kjell Lars Berge (red.) *Retorikkens relevans*. Oslo, Norsk Sakprosa

McGee, Michael C. 1975. "In Search of 'The People': A Rhetorical Alternative". I *The Quarterly Journal of Speech*, volume 61, s.235- 249

McGee Michael C. 1980. "The Ideograph': A link between rhetoric and ideology. I *The Quarterly Journal of Speech* volume 66, s.1-16

Vatz, Richard E. [1973] (2000) Myten om den retoriske situasjon. I *Rhetorica Scandinavica* nr. 15 (2000). Oversatt av Jonas Gabrielsen & Christina Pontoppidan

Andre kilder

Aabø, S. (2011) Etter sjokkfasen. *Dagbladet* 26.juli s.3 del 1

Ambjørnsen, I. (2012) Elling fra helvete. *VG* 22.april s.14-15, del 1

Aune, O & Sandvik, S (2011) Terrorekspert tror Al-Qaida står bak *nrk.no* 22.juli 2011 [internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/norge/tror-al-qaida-star-bak-1.7723020> [Lest 9.april 2011]

Botten, B. (2012) Vårt lille land. *Tidens Krav* 21.juli s.3 del 1

Eikefjord, E. (2012) Fryktens festning. *Bergens Tidende* s.15, del 1

Fossbakken, E. (2012) Stoltenberg får priser for terror-håndtering. *Kampanje*, 7.februar 2012 [internett] Tilgjengelig fra: <http://kampanje.com/archive/2012/02/stoltenberg-far-priser-for-terror-handtering/> [lest 4.mars 2014]

Frantzen, J. (2013) Velger konsert med omhu. *Fædrelandsvennen* 17.juli s.14. del 2

Fyet, S. (2014) Jeg blir rasende og forbanna *Dagsavisen* 16.juli s. 6-7 del 1

Gjerstad, T. Skrekkdøgnet (2011) *Dagens Næringsliv Morgen* 25.juli s. 6, del 1

Grenersen, A. (2012) På den sjuende dag... *Avisa Nordland* 25.april s 9, del 1

Grinde, E. Gode på toppen (2012) *Dagens næringsliv morgen* 24.juli s.2 del 1

Haarr, A.G.G & Partapuoli, K.H (2011) Om trakassering av muslimer og innvandrere etter eksplosjonen i Regjeringskvartalet 22.juli 2011. Andre versjon 19.07.2012. *Antirasistisk senter*.

Hagvaag, E.(2011) Statsmannskunst. *Dagbladet* 28.juli s.3 del 1

Hantveit, L. E. (2012) Hevnsko i rettssal 250. *Dagbladet* 22.mai s.66 del 1

Hauge, M. (2011) Den viktigste tale holdt i Norge siden krigen. *Aftenposten.no* 18.oktober 2011 [internett] Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Den-viktigste-tale-holdt-i-Norge-siden-krigen-5015018.html> [lest 3.september 2014]

Heggun, H. (2011) Alt bli annerledes. *Aftenposten Amagasinet* 29.juli s. 6 del 1

Hegvik, G.K. mfl (2011) Vår nye landsfader *VG* 27.juli s.10 del 1

Halvorsen, I. (2014) Det er nok nå. Mer enn nok. *Dagsavisen* 22.juli s 2-3 del 1

Hetland, T (2012) Mellom rosetog og romhets 20.juli s.3 del 1

Holden, C. (2011) Terrorgruppe tar på seg ansvaret *TV2.no* 22.juli 2011 [Internett].
Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/a/3544508> [Lest 9.april 2014]

Knutsen, K. (2011) Fortell oss noe, Jens! *VG* 27.juli s.43

Korsvold, K (2012) Politiet en propp i systemet. *Aftenposten Morgen* 3.mai s 11, del 2

Kristoffersen, I. (2014) Sorgen som kommer tilbake. *Nordlys* 22.juli s 4-5, del 2

Leder (2011) Politisk kurs etter 22.07.2011 *Agderposten* 27.juli s 14, del 1

Leder (2011) Minnesmerke i hverdagen *Aftenposten Aften* 27.juli s.2, del 1

Leder (2011) Fire faser og en drøm. *Nordlys* 28.juli s.2, del 1

Leder (2011) Tid for omtanke og omsorg. 27.juli *Trønder-Avisa* s.2, del 1

Leder (2011) Roen etter smellet. *Dagbladet* 23.juli s.2, del 1

Leder (2011) Valg med mening. *Bergens Tidende* 27.juli s.2, del 1

Leder (2011) Stem ved valget. *Bergens Avisen* 28.juli s.20, del 1

Leder (2011) Lysglimt. *Klassekampen* 25.juli s.24, del 1

Leder (2011) Sterk og varm. *Dagens Næringsliv Morgen* 27.juli s.2 del 1

Leder (2012) Markeringen ett år etter. *Agderposten* 23.juli s.14, del 1

Leder (2012) Norge krenker trosfriheten. *Stavanger Aftenblad* 4.mai s.2 del 1

Leder (2013) Leve videre, ikke glemme. *Dagbladet* 22.juli s.2, del 1

Leder (2014) Samfunnet er også det det tåler *Dagen* 22.juli s.2, del 1

Magnus, J. (2011) Innhentet av verden *VG* s. 27 del 1

Mathisen, Å. (2011) Arbeiderbevegelsens blodvitner *VG* 29.juli s 2, del 1

- Melbye, A., Andersen, I & Haram, I. (2011) Mintes de døde i felles sorg *nrk.no* 24.juli [internett] Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/mintes-de-dode-i-felles-sorg-1.7724968> [lest 9.april 2014]
- Mæland, P.A. (2011) Nå er han død. Borte for alltid *Bergens Tidende* 25.juli s 13, del 1
- ”Mor Utøya” (2011) *Dagbladet* 25.juli s 5, del 1
- Nordberg, R. (2012) Sinne, hat og fremmedfrykt. *Glåmdalen* 21.juli s.16-19, del 1
- Olsen, T. (2011) For mange av oss var hun Utøya *Aftenposten Morgen* 25.juli s.19 del 1
- Rhetor (2011) Årets talepris til Jens Stoltenberg, Norges Statsminister [internett] Rhetor rådgivende retorikere. Tilgjengelig fra: <http://www.rhetor.dk/arets-talepris-til-jens-stoltenberg-norges-statsminister/> [lest: 21.august 2014]
- Røssaak, K. (2012) Vi vil bidra til mer humanisme. *Fædrelandsvennen* 18.april s.6-7 del 2
- Simenstand, L.M. mfl (2011) Ikke et tidsskille. *Klassekampen* 28.juli s 8, del 1
- Sneffjellå, S. (2012) Vårt lille land. *Avisa Nordland* 21.juli s 2 del 1
- Sommerstad, H. (2013) Folket delt i synet på mer åpenhet. *Bergens Tidende* 22.juli s 6-7 del 1
- Strand, A. (2011) Aldri mer 22.juli *Dagsavisen* 25.juli s.2, del 1
- Strand, A. mfl (2011) Norges 9/11 *Dagsavisen* 23.juli s.2, del 1
- Sæther, A.S. mfl. (2011) Vil forandre Norge. *VG* s.26. del 1
- Tahir, M. (2011) Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg for ungdom fra hele landet. *Dagsavisen* 25.juli s6-7 del 1
- Tollersrud, E. (2011) ”Jeg skal se han inn i øynene og si: Du har tapt.” *Aftenposten Morgen* 28.juli s. 12, del 1
- Øgar, S. mfl. (2011) ”Mor Utøya” er borte. *VG* 25.juli s.10 del 1
- Østli, K. (2012) Torsdag. Hva skjer med meg? *Aftenposten Morgen* 24.april s 28-31 del 1

Vedlegg

1 Et budskap fra hele Norge

Oslo, 22.juli 2011

I dag er Norge rammet av to sjokkerende, blodige og feige angrep. Vi vet ikke hvem som angrep oss, mye er fortsatt usikkert. Men vi vet at mange er døde, at mange er såret. Vi er alle rystet over ondskapen som traff oss så brutalt og så brått.

Dette er en kveld som krever mye av oss alle. Dagene som følger kommer til å kreve enda mer. Det er vi beredt til å møte.

Norge står sammen i krisetider. Vi sørger over våre døde. Vi lider med de sårede. Og vi føler med de pårørende.

Det handler om angrep på uskyldige sivile – på ungdom på sommerleir – på oss alle.

Jeg har et budskap til dem som angrep oss, og til de som står bak. Det er et budskap fra hele Norge. De skal ikke få ødelegge oss. Dere skal ikke få ødelegge vårt demokrati og vårt engasjement for en bedre verden.

Vi er en liten nasjon. Men vi er en stolt nasjon. Ingen skal få bombe oss til taushet. Ingen skal skyte oss til taushet. Ingen skal noensinne skremme oss fra å være Norge.

I kveld og i natt skal vi ta vare på hverandre: gi hverandre trøst, snakke sammen og stå sammen. I morgen skal vi vise verden at det norske demokratiet blir sterkere når det gjelder.

Vi skal finne de skyldige og holde dem ansvarlig.

Det viktigste i kveld er å redde menneskeliv, og vise omsorg for alle som er rammet og deres pårørende.

Jeg vil gi min anerkjennelse til politi, helsepersonell og til alle andre som i disse timer gjør en formidabel jobb for å hjelpe mennesker, begrense skader og redde menneskeliv.

Vi må aldri slutte å stå opp for våre verdier. Vi må vise at vårt åpne samfunn består også denne prøven. At svaret på vold er enda mer demokrati. Enda mer humanitet, men aldri naivitet. Det skylder vi ofrene og deres pårørende.

2 I dag er det tid for sorg

Oslo Domkirke, 24.juli 2011

Deres majesteter,
kjære Eskil
kjære alle sammen,

Det er nå snart to døgn siden Norge ble rammet av den største ugjærningen siden krigen. På Utøya og i Oslo.

Det føles som en evighet.

Det har vært timer, dager og netter fylt av sjokk, fortvilelse, sinne og gråt.

I dag er det tid for sorg. I dag skal vi tillate oss å stoppe litt opp.

Minnes de døde.

Sørge over dem som ikke er mer.

92 menneskeliv er gått tapt. Flere er fortsatt savnet.

Hver og en av de som har gått bort er en tragedie. Til sammen utgjør tapet en nasjonal tragedie.

Fortsatt strever vi med å begripe omfanget.

Noen av oss kjente noen som er borte. Enda flere vet om noen.

Jeg kjente flere.

En av dem var Monica. I rundt 20 år jobbet hun på Utøya. For mange av oss var hun Utøya. Nå er hun død. Skutt og drept mens hun skapte omsorg og trygghet for ungdom fra hele landet.

Hennes mann John og døtrene Victoria og Helene er i Drammen kirke i dag.

Det er så urettferdig. Dere skal vite at vi gråter med dere.

En annen som er borte er Tore Eikeland.

Leder av AUF i Hordaland og en av våre aller mest talentfulle ungdomspolitikere.

Jeg husker at han fikk hele landsmøtet i Arbeiderpartiet til å juble da han holdt et engasjert innlegg mot EUs postdirektiv, og vant.

Nå er han død. Borte for alltid. Det er ikke til å begripe.

Dette er to av dem vi har mistet,

Vi har mistet mange andre, på Utøya, og i regjeringsbygget.

Snart får vi navn og bilde på alle. Da vil omfanget av ondskapen tre fram i all sin gru.
Det blir en ny prøvelse. Men vi skal klare den også.

Midt i alt det tragiske er jeg stolt over å bo i et land som har maktet å stå oppreist i en kritisk tid. Jeg er imponert over hvor mye verdighet, omsorg og fasthet jeg har møtt.

Vi er et lite land, men vi er et stolt folk.

Vi er fortsatt rystet av det som traff oss, men vi gir aldri opp våre verdier.

Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Men aldri naivitet.

Ingen har sagt det finere enn AUF-jenta som ble intervjuet av CNN: ”Om en mann kan vise så mye hat, tenk hvor mye kjærlighet vi alle kan vise sammen.”

Tilslutt. La meg si til familier over hele landet som har mistet en av sine kjære:

Dere har min og hele Norges dypeste medfølelser i sorgen.

Ikke bare det. Hele verden føler med dere.

Jeg har lovet å overbringe kondolanser til dere fra Barack Obama, Vladimir Putin, Frederik Reinfeldt, Angela Merkel, David Cameron, Dimitry Medveded og mange andre statsledere og regjeringssjefer.

Dette kan aldri erstatte tapet. Ingenting kan bringe deres kjære tilbake.

Men vi trenger støtte og trøst når livet er som mørkest.

Nå er livet som mørkest for dere.

Dere skal vite at vi er der for dere.

3 Mer åpenhet, mer demokrati

Rådhusplassen, Oslo, 25.juli 2011

Kjære alle sammen,

For et syn!

Jeg står nå ansikt til ansikt med folkevilje.

Dere er folkeviljen.

Tusener på tusener av nordmenn, i Oslo og over hele landet,
gjør det samme i kveld.

Erobrer gatene, torgene – det offentlige rom med det samme trassige budskap:

Vi er sønderknust, men vi gir oss ikke.

Med fakler og roser gir vi verden beskjed.

Vi lar ikke frykten knekke oss.

Og vi lar ikke frykten for frykt kneble oss.

Det folkehavet jeg ser foran meg her i dag, og den varmen jeg kjenner fra mennesker over
hele landet gjør meg sikker i min sak.

Norge består prøven.

Ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk.

I kveld skriver det norske folk historie.

Med det sterkeste av alle verdens våpen, det frie ord og demokrati, staker vi ut kursen for
Norge etter 22.juli 2011.

Det blir et Norge før og et etter 22.juli.

Men hvilket Norge bestemmer vi selv.

Norge skal være til å kjenne igjen.

Vårt svar har vokst i styrke gjennom de ubegripelige timene, dagene og nettene vi har bak oss,
og det bekreftes med kraft i kveld.

Mer åpenhet, mer demokrati. Fasthet og styrke.

Det er oss. Det er Norge.

Vi skal ta tryggheten tilbake!

Etter angrepene i Oslo og på Utøya har vi vært forent i sjokk, fortvilelse og sorg.

Slik vil det fortsatt være, men ikke bare slik.

Sakte vil de første av oss begynne på bli klare til å møte en hverdag igjen. Andre vil trenge

mer tid.

Det er viktig at vi respekterer ulikhetene. Alle måter å sørge på er like normale.

Fortsatt gjelder det å ta vare på hverandre.

Vise omsorg.

Snakke med dem som er rammet hardest.

Være medmennesker.

Vi som er samlet her har en beskjed til dere som har mistet en av deres kjæreste:

Vi er her for dere.

I tillegg skal vi rette blikket mot Norge etter 22.juli 2011.

Vi skal vokte oss for å trekke for mange, og for bastante konklusjoner mens vi er et land i sorg, men noen løfter kan vi gi hverandre allerede i kveld.

For det første.

Ut av alt det vonde øyner vi paradoksalt nok spiren til noe verdifullt.

Det vi ser i kveld kan være den største og den viktigste marsjen
det norske folk har lagt ut på siden den 2.verdenskrig.

En marsj for demokrati, samhold og toleranse.

Folk over hele landet står i dette øyeblikk skulder ved skulder.

Vi kan lære av det. Gjøre mer av det.

Hver og en av oss kan gjøre demokratiets vev litt sterkere. Det ser vi her.

For det andre.

Til de unge vil jeg si dette.

Massakren på Utøya er også et angrep på unge menneskers drøm om å bidra til en bedre verden.

Deres drømmer ble brutalt knust.

Dine drømmer kan bli virkelighet.

Du kan føre videre ånden fra i kveld. Du kan gjøre en forskjell.

Gjør det!

Min oppfordring er enkel.

Engasjer dere. Bry dere.

Meld dere inn i en organisasjon. Delta i debatter.

Bruk stemmeretten.

Frie valg er juvelen i demokratiets krone.

Ved å delta sier du et rungende ja til demokrati.

Til slutt.

Jeg er uendelig takknemlig over å leve i et land der folk i en kritisk tid tar til gatene med blomster og lys for å slå ring om demokratiet.

Og for å hedre og minnes dem vi har mistet.

Det viser at Nordahl Grieg hadde rett:

”Vi er så få her til lands, hver fallen er bror og venn.”

Dette skal vi ta med oss når vi tar fatt på arbeidet med å forme Norge etter 22.juli 2011.

Våre fedre og mødre lovet hverandre ”Aldri mer 9.april”.

Vi sier ”Aldri mer 22.juli”.